

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

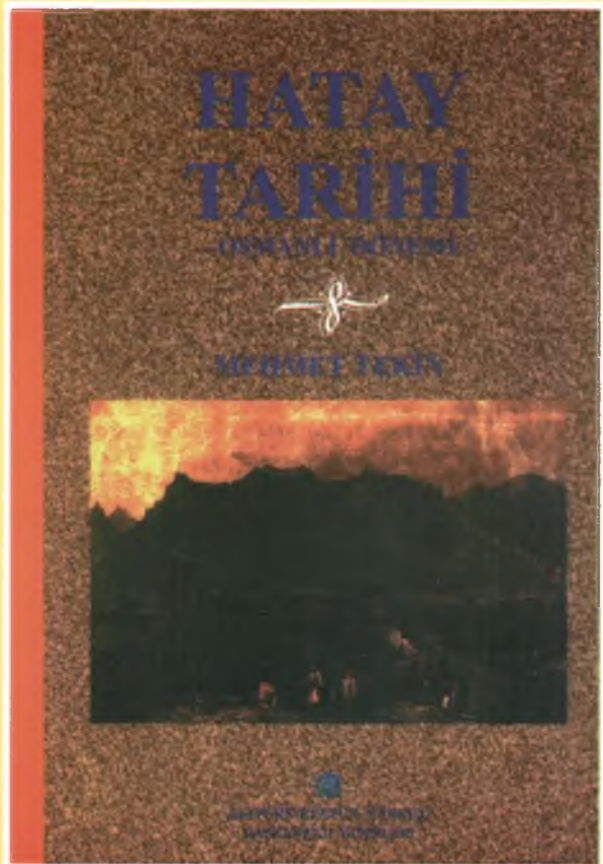
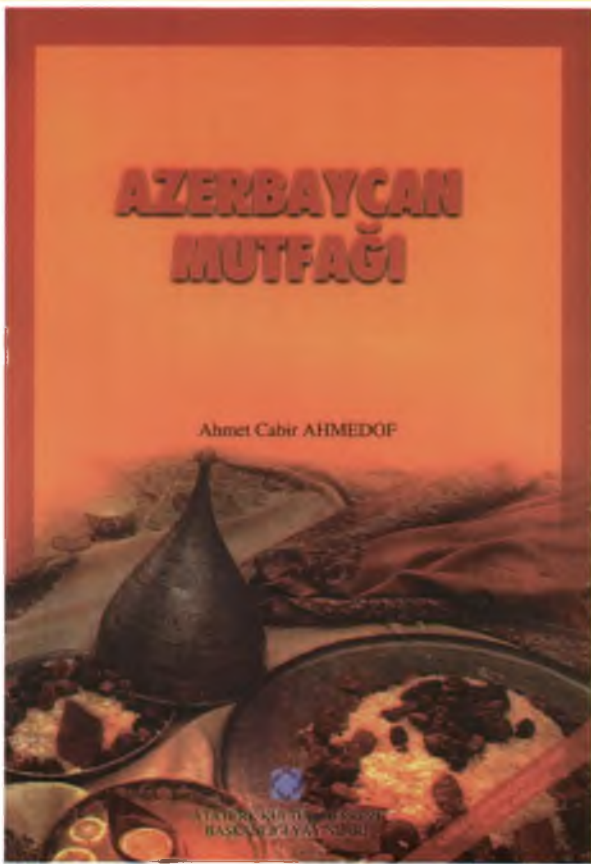
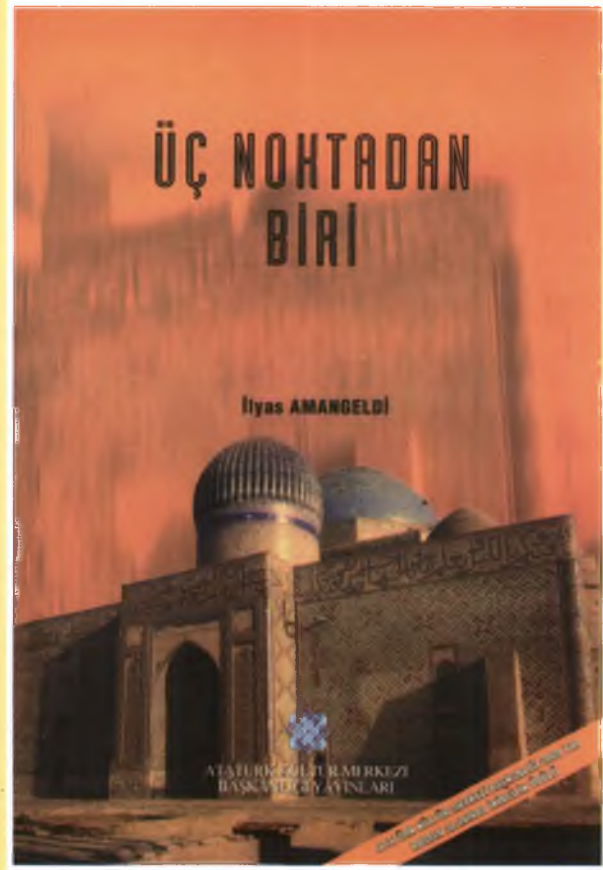
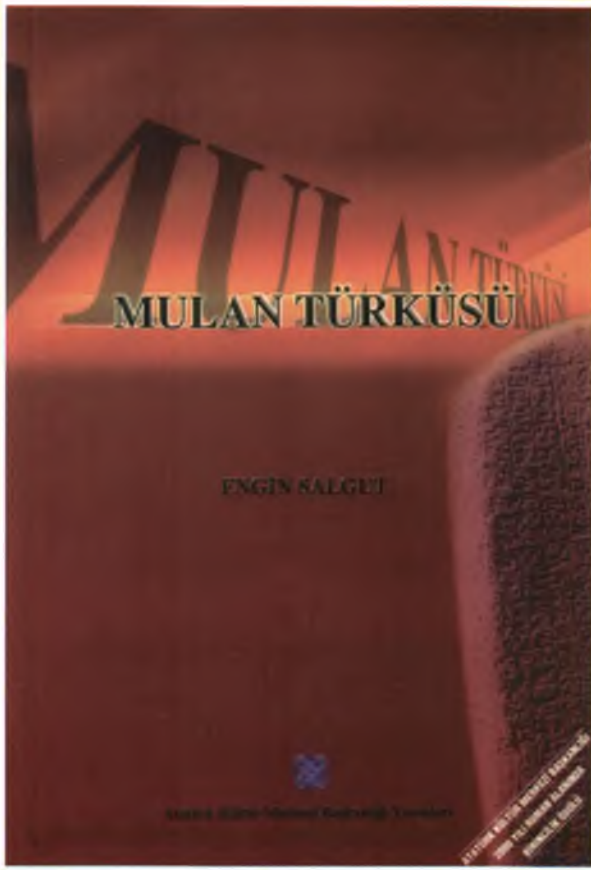
DERGİSİ

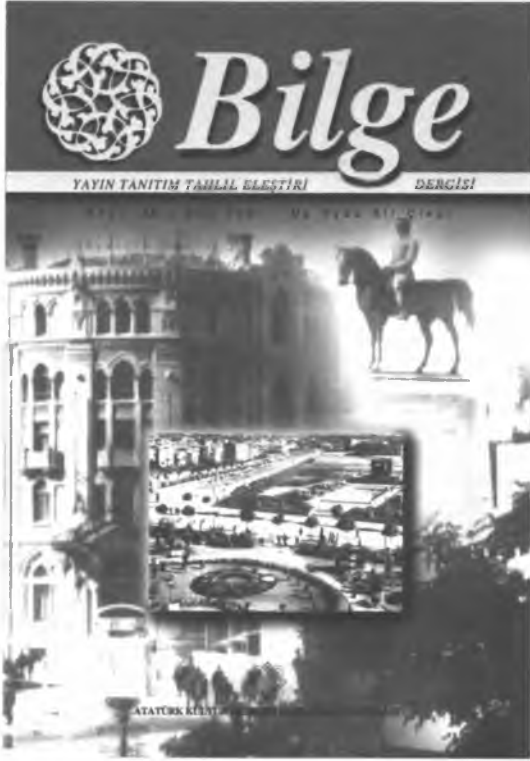
Sayı: 30 / Güz 2001 / Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

YAŞAYAN CUMHURİYET

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe / ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri: (0.312) 232 43 21
Abone İşleri: (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı

2.000.000.TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı: 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge ^{Dergisi}

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştirisi

Üç Ayda Bir Çıkar

Cilt: 8, 2001 / GÜZ 30

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. : Şerif AKTAŞ
Prof. Dr. : Sadık TURAL
Prof. Dr. : Berin YURDADOĞ
Dr. : Müjgân CUNBUR
Feyzi HALICI
İmran BABA
Uzm. : Songül BOYBEYİ

Yurtdışı Temsilciliği

A.B.D : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN
Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Danimarka : Zeynel KOZANOĞLU
Kazakistan : Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV
Kırgızistan : Prof. Dr. Abdıldacan
AKMATALİYEV
Macaristan : Prof. Dr. G. HAZAI
Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV
Tataristan : Prof. Dr. Hatip MİNNİGULİ
Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞIROV

Dizgi-Tasarım-Ofset Baskı

Can

Reklamvevi Basın Yayın Ofset Matbaacılık

Tel: (0.312) 230 46 60 - 229 70 72

Fax: (0.312) 230 46 67

e.mail: cantugtr@yahoo.com

30

Bu sayıda

MAKALELER

Abdülmelik NISANBAYEV	: Kazak Felsefesi ve Geleneksel Kültürün Evrensellikleri*	3
Mehmet Âkif TURAL	: Karakeçililer	9
Elnara BAŞIROVA	: Azerbaycan Muhacirliği ve Şiir	12
Hüseyin HAŞİM	: Recâizâde Mahmut Ekrem ve Azerbaycan Edebiyatı*	17
Zaureş HAMİTKIZI BAYMOLDİNA	: Kazakistan Cumhuriyeti Medenî Usul Kanununda Gıyabî Tahkikat*	22
Nergiz AHUNDOVA	: Halife Mutasım Döneminde Bağdat Hilafetinde Siyasî Durum ve Türklerin Yükselişi	24
Hamit PEHLİVANLI	: Mehmed Sâdık (Tanşu) Bey	28
Almaz HÜSEYİNOVA	: Azerbaycan Muhacirleri Arasında “Köroğlu” Destanı*	30

BASINDAN

İmaj	: Kapak - Dosya	33
Edirne Halkın Sesi ve Hudut Gazetesi	: Kapıkule’de Kitap Standı	34

KİTAPLAR

Saim KESKİN	: Çeviri, Übersetzung, Translation	35
Nail TAN	: Dünya Kenti Safranbolu Üzerine İki Kitap	37
Banu ALTINOVA	: “Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati”ne Bir Bakış	40
Şevkiye KAZAN	: “Tuhfetü’l-Emsâl” Hakkında	44
Ayşe Ç. KARA	: “Hatay Tarihi”	48
Abdulkerim ABDULKADİROĞLU	: Kültür Bakanlığı’nın İki Âbidevi Yayını	50
Neval KONUK	: “Kosova’daki Osmanlı Mimarî Eserleri I”	53
Yıldırım ÖZBEK	: “Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. yüzyıl)	57
Sevay OKAY-ATILGAN	: “Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri”	61
Saim KESKİN	: Ermeni Meselesi	63
Neval KONUK	: “Türkiye ve Dünya’da İngilizce, Türkiye ve Türkler Bibliyografyası”	66
Reşide GÜRSELS	: “Gagauzçanın Gramatikası”	68
Yunus AYATA	: Ömer Seyfettin Külliyyatı	70
Pervane BAYRAM	: Füyuzatçıların Mektebi	74
Dildar ŞİRZAD-ATMACA	: “Carpet and Picture”	77

DERGİLER

Semiha ÖZEL	: İmaj’ımız	78
-------------	-------------------	----

DERS KİTAPLARI

Songül BOYBEYİ	: Liseler İçin Mantık Ders Kitabı	79
----------------	---	----

*Bu makaleler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Kazak Felsefesi ve Geleneksel Kültürün Evrensellikleri*

Anahtar Kelimeler : Kazak felsefesi, Doğu-Batı karşılaştırması, geleneksel kültür, evrensel değerler.

Prof. Dr. Abdimalik NISANBAYEV

Almatı-Kazakistan

Kazak felsefesi? Daha birkaç sene önce bu terim çok yapay olarak kabul edilebilirdi. Çok meşhur olan “Kazakistan Diyalektik Ekolu”, yıllarca klasik Alman felsefesinin düşünceleri ile Marksizm ilkelerini geliştirmiş ve ilgi alanında geleneksel kültür ile bozkır medeniyetinden hiçbir şey bulunmamıştı. Norm ve örnek olarak, kurucusu Hegel olan bilimsel ve sistematik “felsefi yazı”nın Batı şekli kabul edilirdi. “Hegel ve Marks Kazakistan bozkırlarında” – Sovyet döneminin felsefi paradoksları idi. Elbette, bozkırları, yüzyılların kaderini değiştiren Alman düşünürleri anlayabilir ve kabul edebilirdi, fakat bu arada onların da kendi sesleri, kendi çağrıları ve kendi düşünceleri de mevcuttu. Ancak şimdi, bu ses ve çağrı duyulmuş oldu.

Bozkır medeniyetinin dünyaya bakışıyla ilgili evrenselliklerinin ve Doğu düşünce tarzının özelliklerinin yeniden değerlendirilmesi şu anda Kazakistan’da en aktüel ve önemli bir konudur. Yeni nesil düşünürlerin farklı yaklaşımdaki çalışmaları, itibarlı üstatların monografik çalışmaları, tartışmalar, konferanslar, kongreler, yayınlar v.d. – sanki setin bozulup taşıdığını gösterir. Kendi kültürünü, kendine özgü niteliklerini, halkın kaderinin şifrelendiği açık ve gizli simgeleri ile sembollerini, derin mahiyetinin saklı olduğu simgeleri ve kodların dillerini, asıl kaynaklarını ve manalarını araştırmak, öğrenmek, onunla ilgili yazı yazmak, onun üzerinde düşünmek, onun hakkında konuşmak – kendini tanımak ve kendini anlamak ilk vazifemiz oldu. Ancak Hermeneutik açısından “kendini anlama”, her zaman anlaşma, beraber hareket etme, yardımlaşma ve diyalogdur. Bunun için Kazak felsefesinde, bozkır medeniyeti konusu ele alındığı zaman Doğuda ve Batıda yaygın olan modern felsefi düşüncelere, idelere ve fikirlere de dikkat çekilir.

Tabii ki, “a la Hegel” akademik felsefesi olarak bilinen klasik Batı felsefesinin ölçülerine göre Kazak felsefesinin bu felsefelerden vazgeçmesi gerekirdi, çünkü onun sistematığı, bilimsellik derecesi yetersizdi. Ancak Avrupa merkezilik, Asya merkezilik felsefede artık aşılmış bir görüş, tutumdur. Doğu felsefesi, kendi önemli yerini açıkça vurguladı. Çok ilginç olan bir husus da, Kierkegaard ile Nietzsche’den günümüz postmodern düşünürlerin temsil ettiği çağdaş Batı felsefesi, Batı geleneğini yeniden düzenleme, kültür ontolojisini yeniden değerlendirme, dolayısıyla antropolojiyi, gnoseolojiyi, metodolojiyi gözden geçirme yolunda çok çaba harcadı. Ancak 20.yy. bütün Batı düşünürleri, kültür konusunu ilk sıraya koyarken, Batı ile Doğu geleneklerinin arasında verimli bir sentez gerçekleştirmeye çalışıyorlar, teknolojik yeniliklerden ve uygarlığın getirdiklerinden yorulan Batının insanları olarak kalırken, maneviyatın canlı gücünü muhafaza eden Doğuya umutla bakıyorlar. Örneğin, Heidegger ile onun existans (varoluşsal) analitiği “*Dasein*” ile onun “*evrensel konsensüs*” idesi, Adorno ile onun “*tabii-mükemmel*” (egemen akıldışı) fikri, Gadamer ile onun anlama ve anlaşma ile ilgili öğretisi. Dolayısıyla, çağdaş Batı felsefesinin, Doğu zihniyetinin, felsefesinin idelerini, fikirlerini kendine alarak şeklini değiştirdiğini ve yenilediğini söyleyebiliriz.

Öyleyse, Doğu felsefesinin, onun içinde Kazak-Türk felsefesinin de en belirgin özelliği nedir? Kanaatimizce, asıl özelliği, kültürel evrensellikleri ile felsefi evrenselliklerinin birliğidir. Klasik Batı felsefesi, empiriklerden arınarak belli ölçüde “*kanatlandı*” ve yeni sunî dünyaları ve ideal objeleri oluşturma imkanını keşfederek “*saf düşünce afeti*”ni tercih etti. Ancak, bu kudret zayıflamaya yüz tuttu. Martin Heidegger bile dünya ile insanın ilk baştan beri birbirinden bağımsız kategoriler olarak belirlendiği “*varlığın ham ontolojisi*”nin açıklarını ortaya koyarak Batı geleneğinin yanıldığını öne sürmüştür. “*Süje*” ile “*obje*”, “*mahiyet ile olgu*” “*iç ile dış*” v.b. gibi “*varlığın ham ontolojisi*”nin kategorileri, existanssal anlamdan bağımsız olan saf kategorilerdir. Heidegger’in kanaatine göre bunun gibi ontolojik yapı modern dünyanın ihtiyaçlarını karşılamaya yetersizdir. İnsan da, ilim de, ilk baştan beri insan ile dünyanın birliğini ve “*Dasein*” şeklinde var oluşunu ifade eden farklı konseptlere ihtiyaç duymaktadır. Bu fikirleriyle Heidegger Batı felsefesinin kategorileri ile kültürün evrensellikleri arasında kaybolan bağlantıyı yeniden kurmaya çalışarak Doğu felsefesiyle direkt diyaloga geçmektedir.

Kazak felsefesinin menşei çok eski çağlarda yaşamış olan proto-Kazakların (M.Ö. I-II.yy.) mitolojisine dayanmaktadır. Kazak halkının, birçok etnosun etkileşimleri neticesinde onların özelliklerini alarak – oluştuğu bilinmektedir. “Kültürü, yeni oluşan etnos ismini kabul ettiği bir tek ceden miras olarak almadı, yeni etnik sisteme entegre olan bütün etnik sübstratımlar (dayanaklar) dan miras aldı.”¹

Doğu felsefesi, iktidarın dayandığı ilkedan ortaya çıkan ve Batı yönünü belirleyen “süje-obje” şemasına göre hareket etmez. Tabiatın bir obje değil, canlı ve Tanrısal çevre olduğu “insan ve dünya” manasını teşkil eden kavramların alanına doğru hareket eder. İşte bunun gibi ontolojik tutum, felsefi kategorilerin varoluşsallığını, onların varoluşlara veya gerekirse mana-şekillere dönüşmesini sağlar. Bu felsefi kategoriler ile kültürün evrenselliklerinin kesin aynılığı demek değildir. Felsefi kategoriler, kültürden hayat olarak existanslara (varoluşlara) dönüşür; felsefe, kültür evrenselliklerinin bilincini taşıma, heyecanını duyma ve bunların anlamlarını kavrama, yaşatma ve değerlendirmedir.

Geleneksel kültürün bütünlüğü, ilk önce özel yaşam tarzı ile belirlenir. Göçebe, tabiata faaliyetin aktif süjesi gibi davranırdı, aynı zamanda kendisini onun efendisi olarak görmüyordu. Merkezî Asya'nın sert kontinental iklimine göre göçebeler, toprağı tahriş etmeden hayvanları nerede, ne zaman ve nasıl süreceğini belirleyerek göçebe hayvancılığın verimli yöntemlerini ve uygun sistemini oluşturdular. Kışın karın altında saklanan sulu yeşil otun bulunduğu nehirlerin yataklarında hayvan sürdüler, yazın ise dağlarda ve dağlık bölgelerde sürdüler. Göçebe her faaliyetinde doğayı dinleyerek sanki doğa ile konuşuyordu. Onun için doğa bir canlı idi. Hem toprağın, hem suyun, hem ormanın, hem dağların – her birinin ruhu vardı. İnsana yaşamını sürdürmeye imkan verilmişti, ve bunun için o, bir mucize, çözülmeyen bir sır olarak kabul ettiği gökyüzüne ve toprağı minnettarlık duyuyordu. “Doğa ile insan, hayat ile ölüm, büyük hayret uyandıran konulardı ve her zaman sonsuz sırla dolup taşıyordu.”² Doğu felsefesinin özgünlüğünü, katı felsefi sistemler değil, daha çok nazım, folklor, efsaneler teşkil eder.

Geleneksel dünya görüşün esas üniverselleri, yol, mekan ve zaman, semantik sakral merkez kavramlarıdır. “Yol”, “tarik”, geleneksel dünya görüşünün dinamizminin ifade edildiği kavramlardır. Göçebe hayatını at üstünde geçirir, onun kendine has mekan ve zaman anlayışı vardır. Yola çıkan kişiye söylenen “Yolun açık olsun” dileği, “hayat yolu”, “kader”, “talih” anlayışını yansıtır.

Kazakların geleneksel dünya görüşünün semantik nüvesi, “kut” anahtar kavramıdır. Bu kavram, “hayat kudret”, “üreten başlangıç”, “hayat potansiyeli”, bununla birlikte “zenginlikle ilgili saadet”, “bolluk”, “talih”, “kader” olarak açıklanır. “Kut” kavramı, Kazak geleneksel kültür reellerinin (gerçeklerinin) sembolizmini ortaya çıkararak ontolojiyi, antropolojiyi ve sosyal felsefeyi bir araya getirir. Onda ütiliter, pragmatik kullanışa yönelik olan “basit eşyalar” mevcut değildir; ancak insanın etrafında bulunan ve ona hizmet eden bütün eşyalar kendi ikili karakterlerini bulur: doğa objeleri, mesken, giysi, gıda gibi eşyalar, ütiliter fonksiyonlarını yerine getirmekle birlikte tefsir edilmesi ve çözülmesi gereken sembollerdir. Aynı zamanda transandantal, görünmeyen dünya ile bağlantıyı ifade eden bu semboller, insanlar arasındaki ilişkileri yaş, cinsiyet, akrabalık derecesi, zenginlik, menşeiine göre düzenleyen sosyal kodları gösterir.

“Kut” öncelikle hayat kudreti, ilerleme kabiliyetini ifade eder. Geleneksel dünya görüşüne göre insan, bitki, hayvan birbirlerine akraba ve Doğa'ya ait olan ve ondan gelen canlının muhtelif şekillerini teşkil eder. Canlının manevi izdirapları, manevi ve değerle belirlemelerin özü olarak insanın dünyaya ilişkisini karakterize eder. Bunun için ibadetlerin (ritüellerin) esas fikri, en yüksek değer olan insan hayatıdır. İbadetler çerçevesinde geleneksel dram olan tabiatla birleşme gerçekleşir. Çeşitli seviyelerde hayata yeniden dönme, bayramların ve Şaman kamlanlarının asıl konusunu oluşturur. Üreme (Bereket) ile doğumun sırları, geleneksel kültürün damarlarıdır. Doğanın sunduğu ilk armağan, hayat, kut, canlı ruhtur. Bu hayat kudretin sembolü olarak Hayatın ve Üremenin merkezi olan dağ tepesinde bulunan süt gölü kabul edilir. Bunun için süt sadece gıda maddesi değil, bununla birlikte o özel semiotik statüye sahip; yabancıya süt mayasını verme, neslin devamının sembolü olan sütü misafire ısmarlama yasak olmuştur. Böylece tabii üreme fikri, Türk dünya görüşü için global olmuş ve bütün törensel folkloru temsil etmiştir. Türk diskurunun ontolojisi “hayat ve üreme” semiotik kodunun anahtarında saklıdır.

Bu anahtarın yardımıyla Türklerin meskenlerini açıklayabiliriz: gök kubbesini temsil eden “kiyiz üy” çadırın semantik boşluğu tersinden insanın üstüne kurulmuştur. Çadırın tüm çizgileri ve detayları saadet ve refahı simgeleyen “kut” sembolü açısından düzenlenmiştir. Ortada bulunan ocak ana mekan olarak kabul edilir. Ailenin yok oluşu ocağın sönmesiyle özdeşleştirilir. Bunun için külün karıştırılması, ocağı suyun dökülmesi v.b. işlerin yapılması yasaklanmıştı, aksi takdirde aileye felaket

gelir. Efendinin çadırındaki yeri hakimiyeti simgeleyen “kaplan” olarak adlandırılır, kadının yeri ise itaati simgeleyen “tavşan” olarak adlandırılırdı. Gençlerin yeri “kuş” diye adlandırılan yerdir.

Hermeneutik metod geleneksel kültürdeki yemek sisteminin sembolik fonksiyonlarını açıklamaya ve yemek ziyafetinde misafirleri oturtma düzenini, yemek yeme prosedürünü ve et yemeklerinin dağıtım düzenini (koyun kellesinin bölünmesi ve “kulaklarının”, “dudaklarının”, “gözlerinin” sosyal ve yaş hiyerarşisine göre dağıtılması) şahıslar arası cinsiyete, yaşa, sosyal seviyeye göre ilişkilerin karmaşık portresini gösteren törensel eylemlerin belli bir kompleksi olarak “okumaya” imkan sağlar. Yemek sisteminin törensel, sakral ve ulusu simgeleyen fonksiyonları söz konusu olabilir. Hayatın belli dönemleri ve göçebe yaşamının etaplarına refakat eden ayinlerine ilişkin geleneksel giyim kuşamın semantiği ise ayrı bir konudur. “Yaş sınıfları” enstitüsünün ortaya çıktığı yaş sembolizmi sistemi de “Kut” açısından açıklanabilir. Hayatı kudretin ve üremenin odaklandığı yaş olarak, orta yaş kabul edilir, oysa çocuk ile yaşlı adam semiotik statülerinde birbirlerine benzer. Yaşlı adam, sadece yaşlılığı ifade etmez, faaliyet alanından uzaklaşarak yetersizlik derecesinde sayılır, aynı zamanda ecdadların ve ruhların âlemine yakınlaşarak büyük itibar görür, böylece ambivalent sosyal fonksiyonu yerine getirir.

Geleneksel kültürde saadet, baht her zaman “kut” izdivaç ile birlikte anlaşılırdı. Üreme refahın, talihin ve bahtın garantisi idi, bunun için cinsel potansiyel kişisel onur ve sosyal prestij olarak sayılırdı; oysa kısır kadın ve bekar erkek en şerefsiz varlıklar olarak kabul edilirdi. Gen meselesinin, geleneksel âlemler arası ilişkilerde önemi büyüktür. Bu toplumdaki merkezî figür olarak her zaman erkek sayılırdı. Aynı zamanda erkeğin olgunluğu ve çalışma kabiliyeti onun ve kadın arasındaki ilişkisine bağlantılı olarak ele alınırdı. “İnsan olmak”, “evlenmek”, kendi ailesini kurmak anlamına gelirdi. Kadının, üreme ve saadetin taşıyıcısı olan toprağın verimlilik fonksiyonuna benzemesi vurgulanırdı. Birçok Türk metinlerinde toprağın üzeri ile kadın vücudu birbirlerine benzetilir. İzdivaç, insan hayatının en önemli olaylarından birisi olarak varlığın sakral planı ile mukayese edilir.

Geleneksel toplumdaki sosyal ilişki, öncelikle kan hısımlığına, akrabalık ilişkilere dayalı, tabii, hayatî idi. Boy, zengin kutsal ve simgesel şekillere sahip olan bir karmaşık teşkilat olarak ortaya çıktı. Gerçek ve sembolik akrabalık ilişkilerin karmaşık sistemi, insanın, geleneğin doğrudan iletişim, ecdatlarının insanlar

arasında bulunması olarak kabul edildiği sosyal çevreye adapte olma mekanizmasını belirler. Boy, parçalardan oluşan bir bütün olup, özel “mitolojik ve ayinî biyografisi” olan bir toplumu oluşturur.

Boyun kendini tanıma bilinci, “ervah”, “Hızır”, “ırım” (inanç) gibi kavramlardan oluşur. “Ervah” ecdatların ruhları demektir. Göçebelerin görüşlerine göre her bir insan çocuklarına çadırı, bağlantıları, ismi ile birlikte kendi ervahını (onun aracılığıyla kişi canlıların arasında bulunmaya devam eder ve onların kaderlerine tesir eder) da miras olarak bırakır. Eğer bu kişi onurlu birisi ise onun ruhu çocuklarına ve torunlarına olumlu bir şekilde tesir eder, onları destekler ve zor anlarında yardım eder. Eğer kişinin onurlu hayatı olmamışsa, onun ruhu hayattaki yakınlarına yardım edemez, tam tersine yeni acılar ve afetlere de neden olabilir.

Geleneksel dünya görüşünün bu özelliği Kazak folkloruna da yansımıştır. Örneğin, “Alpamiş” destanında şöyle bahsedilmekte “Alpamiş’in birinci saldırısından kendilerine gelen Cungarlar, kahramanın tek başına olduğunu gördüler ve güç sarfetmeden onu oklarla delik deşik etmeye karar verdiler. Bütün Cungarların hep birlikte Alpamiş’a isabet ederek yağdırdıkları binlerce ok onun vücudunun bir kılına bile zarar vermedi. Bütün mesele, Alpamiş’in çatışmadan önce yiğitlerin koruyucusu olan “Gaiperen Kırk-Şelten”den destek istemesinde idi, o da sis parçası olarak göklerden inerek genç yiğide yardım etmişti.”³

Buna zıt bir örnek olarak “Kız-Jibek” destanındaki Tolegen’in kaderi getirilebilir. Gelinine giderken Tolegen’e babası hayırdusasını vermedi, dolayısıyla onu ervahlar korumuyor, bunun için sevgi yerine Kosoba Gölünün yanında ölü bulunur.

Aynı zamanda destanların kahramanları kendi tercihlerini yapma ve kendi kaderlerini çizme haklarına sahip olan şahsiyetlerdir. Dede Korkut, Kobiandı ve Alpamiş gibi kahramanlar, Kozı-Korpeş ile Bayan-Sulu gibi âşıklar bu sırada yer alır.

Geleneksel dünya görüşünün önemli mefhumlarının birisi de “Hızır” dır. “Hızır”, her dilediğini gerçekleştirme, talih, zenginlik, sağlık kazandırma gücüne sahip olan doğaüstü bir varlıktır. “Hızır” her zaman fakir, yaşlı adam, derviş şeklinde görünür. Kimse onun gerçekten bir fakir veya güçlü bir Ruh olup olmadığını anlayamaz. Karşılaşılan kırk dervişten birisi “Hızır” olabilir, fakat herkese yardım etmek ve acılamak gerekir. Örneğin, Abay’ın “Masğut” isimli destanındaki kahraman, haydut tarafından saldırıya uğrayan fakir bir yaşlı adama karşılıksız olarak yardım

eder. Ancak sonuçta onun karşılaştığı yaşlı adam fakir kılığında “Hızır”ın bizzat kendisiymiş.

O mübarek yaşlı adam başka birisi değil,

Saadetin sahibi olan kutlu Hızır idi.

Yiğide, giderken duasını verdi.

Böylece masğut evine döndü.

“Hızır” dan başka bir tip – insanın avucuna konarak seçilmiş olduğuna işaret eden saadet kuşu – daha vardır. Örneğin, Buhar – jırau, Abılay – hanın başarılı yolculuğunu “saadet kuşu” yla karşılaşmasına bağlıyor:

Devlet (saadet) kuşu kondu başına

Hızır geldi yanına,

Baht evinde gecelede.

Şokan Valihanov **Kırgızlardaki Şamanizm İzleri** adlı büyük çalışmasında felaketi önlemek amacıyla belli eylemlerin yapılması olan “ırım” gibi geleneksel dünya görüşünün bir başka mefhumunu ele almıştır. Örneğin “*birisine gömleğini verirken bir düşmesinin veya bağının kişinin kendisine alması... ailede iyiliğin, bu durumda sürünün eksilmemesi için hiçbir zaman sürüdeki “kut” sayılan baş hayvanın satılmaması*” gibi inançlar.⁴

Zenginlik de anlamını özel semiotik konseptte belirler. Zenginlikte insanın özel nitelikleri ve yetenekleri görünürdü. O seçilmişliğe işaret ederdi. Zenginliğe duyulan saygı, “bay” (zengin) kelimesinin etimolojisinden gelmektedir. Bunun anlamı, zengin olmakla birlikte aynı zamanda onurlu, saygılı demektir.

Demek ki, göçebe kültürü değer ve anlamların bütünlüğüne sahip olan orijinal bir metin olarak düşünülebilir. Ana fikir olarak “*üreten ilk*”, “*hayat potansiyeli*”, “*saadet*”, “*bolluk*”, “*refah*” anlamlarını taşıyan “kut” kavramıyla ilgili karmaşık ideolojik kompleks ele alınır. Geleneksel kültürün dünya görüşüne ilişkin evrenselliklerine daha yakın olan Kazak felsefesi existansal karakterini yitirmemekle birlikte kültür alanıyla aynen özdeşleşmez. Felsefe açıklamanın önemli bir misyonunun taşıyıcı, öncelikle o bir hermeneutik, geleneksel kültürle ilgili karmaşık metinlerin deşifre etme ustalığıdır. Bu bağlamda Doğu felsefesi, Spengler tarafından “*büyük kültürlerin fiziognomisini kavramak*” olarak formüle edilen vazifesini gerçekleştirmektedir.

Bu vazifenin yerine getirilmesi için elimizde gittikçe çoğalan bol materyaller mevcuttur. Bunlar öncelikle Türk kültürünün gerçek ruhunu, hür ve bağımsız karakter,

güçlü ruh, cesaret, Türk dilinin özgünlüğünü ve Türk dünya görüşünü muhafaza etmeye çalışma gibi Türk mentalitesinin özelliklerini yansıtan runik yazıtların bulunduğu Orhon Abideleridir. Türk ruhunun bilinen en kadim belirtileri olan bu yazıtlar, Kül Tegin, Bilge Kağan, Tonügök, Boyun Çura ve Kül Çura şerefine yazılmıştır. Bunların hepsi çözümlenmiş değil; fakat bunlar eski çağlarda Türklerde sabit yazı geleneğinin olduğunu ispatlamaktadır. Halk bilgeliğini ifade eden ve ulus geçmişinin güvenilir sayfalarını oluşturan efsaneler, kahramanlık destanları, ata sözleri gerçek bir hazinedir. Ölüme meydan okuyan ve onun karşısına müziği, yarattığı kopuzu koyarak galip gelen ve yüzyıllardır ünlü olan Türk düşünürü ve müzikşinası Dede Korkut’un “*kyü*”leri (besteleri) ve onunla ilgili efsaneleri son zamanlarda büyük ilgi odağı durumunu aldı.

Türk kültürünün ilk tefsircilerinden ve hermeneutikçilerinden birisinin, meşhur filozof Ebu Nasr el-Farabî olduğunu söyleyebiliriz. Onun ortaya koyduğu eserleri, günümüzde Batı ve Doğudaki ilmî merkezlerde, Almatı’da da araştırma konusu oldu. Burada çok yakın geçmişte, dokuz ülkeyi temsil eden filozof akademisyenler “*Farabî’nin Mirası ve Dünya Uygurluğu*” konulu bir uluslar arası kongre düzenlemiş bulunmaktadır. Farabî için kültür evrensellerini ve Türk ontolojisini açıklamanın anahtarı, birçok araştırmacının kanaatlerine göre “kut” gibi Türk kavramıyla benzerlik arzeden “saadet” kavramıdır. “*Biz muhteşem olanı elde ettiğimiz zaman saadete ulaştığımız için, muhteşem olan da felsefe ustalığı sayesinde bize ait olduğu için, dolayısıyla biz felsefe saayesinde saadete ulaşıyoruz.*”⁵

Araştırma objesi olarak Yusuf Balasagunî’nin “**Kutadgu Bilig**” (Türklerin dilinde yaşamın ontolojisini ifade eden “**Kutlu Bilig**” veya “**Mutlu Olma Sanatı**”) eserine ilgi de artmış bulunmaktadır. Balasagunî, dünyanın sakral anlamını, Adaleti, Akı, Saadeti ve Fazileti simgeleyen figürler ve semboller aracılığıyla açıklamıştır. Türk düşünürü, ahlakî normları ve karakterleri, hükümdarın ve onun çevresinde bulunan bakanın, binbaşının, haznedarın, tabibin, âlimin davranış tarzlarını ortaya koymuştur. Ancak pratik felsefenin, insanının manevi ve ahlaki yönde mükemmelleşmesi, onun İlk Varlığı arayışı ile ilgili (“kendi ruhunun bahçesini güzelleştirme” olarak adlandırılan) öğretiyi içeren daha derin bir tabakası mevcuttur. Sistemi oluşturan başlangıç olarak, saadeti de belirleyen Adalet (“*Kiingoldı – “Güneş Doğdu” ortaya çıkar. “ Sadece o adildir ki – diye Elik cevap verdi – kim ki sözünü kalbiyle ölçmeye çalışsan. Kim ki mahiyeti ve şekli (içi*

ve dışı) bir bütün olur, demek ki o, dürüst, âdil bir insandır... Adalet, onur, şeref vermek, aslında bizzat insanlığın kendisidir!”)

Mahmud Kaşgarlı'nın Türk kültürünün muhteşem eseri olan ve Türk dilinin tarihini içeren **Divanü Lugat it-Türk** adlı eserinde Türklerin âdetleri ve gelenekleri tasvir edilmiştir. “Ben, Türklerin, Türkmenlerin, Oğuzların, Çigillerin, Yağmaların, Kırgızların... canlı ve kafiyeli dillerinin hepsini aklımda kaydettim.”⁶

Türkistan'da bulunan türbesinin, manevi kudretini ve Türk maneviyatının oluşmasındaki etkili tesirini simgelediği büyük evliya ve düşünür Ahmed Yesevi'nin eseri, Türk kültüründe önemli bir yeri işgal etmektedir. İslam mistisizmini, tasavvufu ile Türk itikatlarını (Tanrıculığı) birleştirerek harmanladı ve hayatta iken kendisi manevi ve fiziki mükemmelleşme yolundan geçti, böylece Allah'a ulaşma imkanını buldu. Onun felsefesine göre Maneviyat demek Aşk demektir.

Kim ki sevginin dinini bilmiyor,

O kendi ruhunu da bilmiyor.

Büyük jirau ve şairlerin ortaya koydukları eserler Türk kültürünün rengarenk sayfalarını oluşturur. Birçok felsefi ve poetik başyapıtlar günümüze kadar ulaşmıştır. Asan-Kaygı, Şalkiz Jirau, Buhar – jirau, Tileuke kulekeulu, Şal – akın gibi jirau – şairlerin poetik sanatları hem sosyal, hem felsefi hem de dinî anlam taşır. İnsan, Tanrı, dünya, toplumun mükemmelleşmesi, onların esas konuları bunlardır.

Mesela, Buhar – jirau şöyle demiştir:

Cihanı tümüyle gezse bile,

Onun altın sarayını görse bile.

Yıldızların arasında dolaşsa bile,

Hatta ay'a da ulaşsa bile,

Bilgi susuzluğunu gideremez insan.

Türk felsefesi, büyük düşünür Abay'ın sanatı ile zirveye çıkmıştır. Dünya çapındaki diğer kültürel olgular gibi onun felsefesi de farklı açılardan ele alınıp tefsir edilebilir. Bunların sayesinde Abay'ın mirası kendi varoluşunu muhafaza etmekle beraber onu zenginleştirir. Abay, Kazak halkı için değerlerin yeni sistemini keşfeden ve ilk olarak bilginin insanlığın varoluş ilkesi olduğunu ispatlayan ve bu ilke ile gelişme prensibi arasında bağlantı kuran bir maarifçi olarak bilinmektedir. Bozkırlarda onun “Adam ol!” çağrısı yankılandı. Son zamanlarda Abay sanatının existansal karakteri doğrultusunda fikirler ortaya atılmaktadır. Meşhur eseri *Nasihât Sözleri*'nde varoluşun gerçek tabakalarını, hayatındaki acılar ve mutluluklar vasıtasıyla açıklığa kavuşturmuştur.

Kanaatimizce, geleneksel Kazak kültürünü hermeneutik açılarından ele alan Abay'ın bizzat kendisi olmuştur. Böyle bir yöntem Abay felsefesinin millî varlığını ortaya çıkarır, bu da dünya uygarlığı açısından onun mirasının önemini arttırır. Abay, “insan – dünya” arasındaki ilişkiye dayanan Kazak mentalitesinin temsilcisidir. Buradan da akıl ile kalbin arasında çelişki olmayan, kalbiyle düşünebilme kabiliyetine sahip olan kişiliğin farklı tipi çıkıyor. Abay her şeyden çok cehaletten ve tembellekten nefret eder. Aydınlanmayı, bilinmeleri öğrenmeyi yaymak için çaba harcamıştır. Aynı zamanda vicdanı ve kalp nuru olmayan bilimin getireceği tehlikelere de dikkat çekmiştir. Onun ilkesi, “akıllı kalp veya vicdanlı akıl”dır. “Kim ki sevgi ve adalet duyguları hakim, o bir danışmend, bir bilgedir.”⁷

Bu arada “insan – dünya” arasındaki bütünlük ilişkisini yeniden kurma çabasında olan ve “Dasein” ile “içâlemlik” gibi terimleri temellendiren Martin Heidegger'in fundamental ontolojisinin ideleri ile direkt paraleller çizebiliriz. Ancak tam yaklaşmışken eşyalar bizden uzaklaşıyor. Onlar “kutsallığını” kaybediyor, çünkü insan onlardan sadece istifade etmek, onları tüketmek istiyor. Dünyayı bir bütün olarak algılama kaybolmuş durumdadır. Heidegger ise Batı insanına Abay'ın “akıllı kalp” diye adlandırdığı anlayışı iade etmeye çabalamaktadır. Birisine bir kupa su verdiğimiz zaman “sunduğumuz suda kaynak mevcuttur. Kaynakta kaya var, burada ise gökyüzünün yağmurunu ve şebnemlerini kendisine çeken kara toprak vardır. Suyun kaynağında gökyüzü ile toprağın birleşmesi (izdivacı) vardır.”⁸ Böylece Heidegger, Batı uygarlığının kurtuluşunu Doğunun manevî tecrübesine yönelmeye dayandırmaktadır.

Batı felsefesi, dünya ile bir bütünlük oluşturarak ilişki kurmaya dayanan yeni ontolojiyi oluşturma ihtiyacını ancak 20. yüzyılda kavramışsa, Kazak halkı bu anlayışı geleneksel kültüründe, şairler ile jirauların sanatında, folklorda, Kazak düşünürlerinin eserlerinde muhafaza etmiştir. Her ne kadar resmi ideoloji kendi dogmalarını aşılama çabışmışsa da, Kazakların iç yaşamı geleneksel dünya görüşüne göre belirlenmişti. İlişkilerin böyle şekli, yeni bir yüzyıla ayak basan dönemde insanlığın dünyayı bir bütün olarak algılamasını oluşturma ehemmiyeti ön plana çıkmış bulunmaktadır: “Kazakların (Türklerin) felsefesi, bugün oluşmakta olan ve 21. yüzyılda mutlaka egemen olacak dünyayı bir bütün olarak algılamının ön örneklerinden birisi olarak ortaya çıkmaktadır.”⁹

Böylece Kazak felsefesinin geleneksel kültürle ilgili karmaşık ve deşifre edilmemiş zengin

materyallerinin bulunduğunu görmekteyiz. İşte bu önemli hermeneutik vazifeyi Kazak felsefesi yerine getirmek zorundadır. Son derece önemli misyonunu yerine getirerek Kazak felsefesi kendi fikrini ifade etmek için bununla dünya felsefesinin dramatismi alanı içerisine girmiş olur. Öyleyse bu dramatismın anlamı nedir? Batı felsefesi postmodernizm aracılığıyla kültürdeki objektif durumu onarır, gerçekleri algılama kaybolmaya yüz tuttuğunda birçok yapay âlemler oluşturulur, “*simgelerin mantığı yeniden monte edilir*” (J. Derrida) ve insan iletişimin, bilgi bombardımanının karmaşık ağlarına sürüklenir, böylece İnternet İmparatorluğuna bağlı olur. İnsan hiçbir zaman görülmeyen daha karmaşık ve mobil olan farklı ilişkilerin içerisine girmiş bulunur. Fakat sunî âlemlerin korkunç lâbirentinde kaybolma, gerçek dünyası ve orijinali olmayan bir kopya olma tehlikesinin habercisi olan kara bulutlar gökyüzünü kaplamış durumda. Ancak bir tehlikenin olduğu yerde her zaman bir kurtuluş yolu bulunur. Her zaman olduğu gibi tarihin en vahim anlarında felsefeden yardım istenmektedir. Bugün felsefeden (M.Merlo-Ponti'nin terimiyle) “*dünyanın kurtuluşu*” olma, gerçeklerin, dünya varoluşunun, hayatı geri getirme görevini yerine getirmesi bekleniyor. İşte Doğu (Kazak) felsefesi bu ödevi çözüme ulaştırır. Doğu ve Batı felsefelerinin zıt istikametlerde ilerledikleri söylenebilir: Batı felsefesi yapay âlemlere

doğru yol almış, Doğu felsefesi ise gerçeklerin dizginlerini tutarak ve varlığın unutulması tehlikesini önlemeye çalışarak karşı yönde ilerlemektedir. Çünkü Kazak felsefesi, kültür evrenselliklerine, dağlar ile steplerin kokularına, bozkır medeniyetinin rüzgarlarına daha yakındır.

NOTLAR

* Bu makede Canat Makaşeva tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

1. L.N. Gumilyev, *Drevnyaya Rus'ı Velikaya Step' (Kadim Rusya ve Büyük Bozkırlar)*, Moskova, 1989, s. 679.
2. Ç. Valihanov, *Eserler Mecmuası*, IV/50-51.
3. Alpamis-batır A. Seydimbekov tarafından nakledilen Kazakların kahramanlık destanı. Almatı, 1981, s. 15.
4. Ç. Valihanov *Eserler Mecmuası*, IV/62; J. Abdildin – R. Adbildina *Velikaya Step'i Mirovospriyatiye Traditsiyonnogo Kazaha, (Büyük Bozkırlar ve Geleneksel Kazakların Dünya Görüşü)*, *Evrasiyskoye Soobşestvo Ekonomika, Politika, Bezopasnost'*, 1997, sayı: 3, s. 16-17.
5. El-Farabi, *Sosyalno- Etişeskiye Traktatı Alman*, 1973, s. 35.
6. S.G. Kliyaştorniy – G.I. Sultanov *Letopis' Triyoh Tsıyaçetiyi*, Almatı, 1972, s. 162.
7. Abay, *Slova Nazidaniy*, s. 90.
8. M. Heidegger, *Vremya i Butiye, (Varlık ve Zaman)* Moskova, 1993, s. 320.
9. K. Begalinova, *Problema Çeloveka i Mira ve Kazahskoy Filosofii, (Kazak Felsefesinde İnsan ve Dünya Meselesi)*, Almatı, 2000, s.9.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

“Orta Asya Türkmen Halıları ile Tarihî Anadolu-Türk Halılarının Ortak Özellikleri”

Nalân Türkmen

çıkıyor

Karakeçililer*

Anahtar Kelimeler: Karakeçililer, Türkmenler, Uluslar Arası Karakeçililer Bilgi Şöleni.

Doç. Dr. Mehmet Âkif TURAL

G.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi

Kıymetli mülkî, askerî, idarî, ilmî, erkân, saygıdeğer konuklar,

Hepinize “Uluslar Arası Karakeçililer Bilgi Şölenine” hoş geldiniz diyerek saygılar sunuyorum. Merhum Kafesoğlu hocamız, “*Tarih insanların zaman ve mekân içinde geçirdikleri gelişmeleri ve bu insanların psiko-fizik hareketlerini bu hareketlerin sebep sonuç münasebetlerine dayanan Ortak Değerlerini araştırır ve tasvir eder,*” diyor.

İnsanlık üç boyut üzerinde yaşar. Dünden gelir. Bu günü yaşar. Yarına gider. Bu zaman boyutunda milletler, tarihte devletler kurmuş; bu devletler de dününü, bu gününü ve yarını yaşamışlardır. Türk milleti de, tarihte çok devlet kurmuş ve tarihin devletler mezarlığına çok taş bırakmıştır.

Bu şölen Karakeçili Türkmenleri'nin şöleni. Bu şölen Atatürk'ün “*yetişkinler yetişen nesillere her şeyden evvel, en evvel millî ananelerine ve millî varlığına düşman unsurları öğretiniz*” talimatının, vasiyetinin de yerine getirilmesidir.

Nedir millî kimliğimize, millî varlığımıza düşmanlık? Şu üç unsura düşmanlık millî varlığımıza düşmanlıktır: Türk Milleti, Türk Vatanı ve Türk Devleti... İşte öğüneceğimiz, koruyacağımız üç unsur.

Atatürk direktif nitelikli sözünde, bu üç unsura düşman olanları da öğretin diyor.

Bu şölen Karakeçili Türkmenlerinin nereden, nasıl geldiği, kimler olduğu ile ilgili ne yapması gerektiğinin konuşulduğu bir şölen. Ben de kısaca, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devletlerinde Karakeçililerin durumu hakkında hatırlatmalar yapacağım.

Birincisi: Bu şölen bir bilinç sahipliğinin sonucudur.

İkincisi: Karakeçili aşireti, Osmanlı Devleti'ni kuran Kayı boyuna mensuptur. “Kayı,” sağlam, metin, güçlü ve kuvvetli anlamlarına gelmektedir. Kayı boyu, Oğuzların en büyük boyu olup, Bozoklara tâbidir.

Doğudan Anadolu'ya gelişen göçlerin önemli nedenlerinden bir tanesi de, bilindiği gibi, Moğol istilâsıdır. İşte Moğolların baskı ve saldırıları nedeniyle Karakeçililer, bağlı buldukları Kayı boyu ile birlikte, Türkistan-Horasan ve Anadolu çizgisinde göçe mecbur kalmışlardır. Bu göç esnasında, reisleri Ertuğrul Bey idaresinde, Anadolu'ya gelen Kayı boyu ve Karakeçililer göçebe yaşayışını sürdürmüşlerdir.

Tarihteki Devletler; dirayet veya kahramanlıklarıyla ön plana çıkmış bir önderin öncülüğünde bir çekirdek aileden sülâleden meydana geliyor.

Anadolu'daki Türk iskan hareketleri yeterince incelenmiş değildir; Türkistan'dan hangi yollardan, ne zaman, hangi sülâleler gelip nerelere yerleşti? Bunlar incelendikçe tarih doğruları ortaya koyacaktır.

Üçüncüsü; Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynayan Karakeçililer, 11. yüzyıldan beri varlıklarını hissettirmişlerdir. Öncelikle Keçilü cemaatleri, başta Karakeçililer olmak üzere, Sarkeçili, Teke Türkmenleri vs. gibi değişik adlarla Anadolu'nun birçok bölgesine yayılmışlardır. Doğudan batıya bu şekilde yayılan aşiretin muhtelif kolları şunlardır; Urfa, Siverek ve Suruç Karakeçilileri ile Bingöl'ün Simsor Karakeçilileri, Doğu Anadolu Zaza Türk aşiret grupları. Siverek Karakeçilileri, kendilerini Türkmen olarak kabul etmektedir. Bunların yaşamakta oldukları köylerinin adları da tamamen Türkçe'dir. Yüzyıllardan beri bu isimler değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Söz konusu bu köyler arasında, Ağaören, Deliktaş, Karahöyük, Karadibek, Kurtini, Başbüyük, Göllü, Mezra, Karacaviran, Mizar, Çabukçur, Karafinik, Bozkaya, Kabasırt, Kabahaydar, Sadıklı, Salur, Çepni, vs...¹

Değerli bilim adamı, Prof. Dr. İsmail Özçelik hocamız 1589 tarihli Ankara Şeriye Sicili'nde ve 982 tarihli *Tapu Tahrir Defteri*'nde bulunan Karakeçililerle ilgili şu kıymetli bilgileri veriyor.

Bingöl'ün Simsor / Samsar köyü, Karakeçililer tarafından kurulmuştur. Güneyde Karakeçililer Rakka'ya kadar uzanmışlardır. XVI. yüzyıl *Diyarbakır Tapu Tahrir Defteri*'ne göre, günümüzdeki Millî aşiret grupları Karakeçililerdendir. Yine Gaziantep'e bağlı Körkün / Karkın, Barak ve Hacıbayram köyleri Karakeçililer tarafından kurulmuştur.

Kırıkkale ilinin Karakeçili ilçesinde yaşayan Karakeçililer, Anadolu'nun diğer yörelerinde yaşayan Karakeçililere akrabadırlar. Karakeçililer, Osmanlı kayıtlarında “*Ulu Yörük*” şeklinde anılan ve diğer bazı boyları da ihtiva eden birliğin bir koludur. Ankara şeri'ye sicillerinde Karakeçililerle ilgili kayıtlarda geçen,

“Yörükân-ı karakeçili” deyiimi, buradaki Karakeçililerin yöreklüğüne işaret eder. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi’ndeki 982 tarihli *Tapu Tahrir Defteri*’nde Ankara Karakeçilileri “*Ulu Yörük*” adıyla anılmışlardır. En eski yörük ve en köklü boy anlamında kullanılan bu kayıt, Karakeçililerin mazileri hakkında bize fikir vermektedir.

Karakeçililer, Süleyman Şah ile Ertuğrul Gazi idaresinde, Fırat nehrini takip ederek, Rakka üzerinden Anadolu’ya gelmişlerdir. Bu göç esnasında, yaklaşık 8000 civarında Karakeçili Urfa yöresine gelmiş ve burada ikâmet etmişlerdir. Sonra bunların bir kısmı Konya, Bursa, Eskişehir, Bilecik ve Gaziantep’e yerleşmişlerdir. Bunun yanında yine, Urfa’ya mücavir olan Halep ve Arappınar (Mürşitpınar) ile Elazığ çevresine yerleşenler de olmuştur. Elazığ Karakeçililerine “*Çarsancaklı*” denilmektedir. Gaziantep havalisine yerleşen Karakeçililer ise, “*Albayramlar*” adıyla anılırlar.² Türk boylarında daha alt sosyal gruplarında Akkoyunlu, Karakoyunlu, Akkeçili, Karakeçili, Akbudun, Karabudun gibi ikili teşkilatlanma da bu boyun oğuz boyu olduğunun en açık göstergesidir.³

Değerli dil bilimci Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, “*Urfa havalisinde yaşayan Karakeçililer’in konuştuğu dilin “Gürmanç” ağız olduğunu belirterek “Gürmanç” ağızının yüzde seksen beşi Türkçe kelimelerden oluşmaktadır*” demektedir.

Prof.Dr. Bayram Kodaman hocamızın **Doğu Meselesi ve Hamidiye Alayları** hakkında isimli çalışmasından birkaç cümle nakledeyim;

Askerlik yapmayan, Doğu Anadolu’daki Kürt, Türkmen, Arap, o devirdeki şartlar göz önüne alınırsa onları, kontrol etmekten ziyade devletin yanına çekmek, devlete destek olmaları için vatan savunmasına kendi başlarına, dağınık şekilde değil, devletin yanında yer alarak katılmalarını sağlamıştır. Ermenilerin Doğu Anadolu’da Ermenistan kurmalarını bu olaylar önlemiştir. Tabii ki bu olaylar düzenli askerî teşkilata dönüşmemiştir. II. Abdülhamit’in bu alayları ondan sonra da 1908-1909 sonrasında da yeni nizamnamelerle varlığı devam ettirilmiş. Tabii bu aşiretlerin ileri gelenlerinin çocukları İstanbul’a getirilmiş, orada tahsil yaptırılmış. Devlet yönetiminde görev verilmiş. O günlerde bu tercih eleştirilmiş; ancak, II. Abdülhamit kendini şöyle savunuyor.

“*Uzun yıllar memuriyette Ermenileri tuttuk; o zaman niye eleştirmediniz.*” Bu tavır aşiretlerin, devletten ziyade, II. Abdülhamid’e bağlılığı şekline dönmüştür.

Aşiret mekteplerinde Türkçe öğrenimine ağırlık verilmiştir.

Mektepler iki yıllık ilkokul seviyesinde ama, Türkçe ve imlâ her iki senede de ağırlıklı olarak var, burada amaç dile sahip çıkmaktır.

Bu mekteplere aşiretler, çocuklarının alınmasını ısrarla istemişlerdir. Aşiretten sonra harbiye ve mülkiye okuyan yüzbaşılık, fahri yaverlik rütbesine çıkan onüç gencin üniformalı resimleri vardır.

Daha sonra Arnavutluktan gelen on sekiz çocuk da bu aşiret mektebine kabul edilmiştir. Bu okul, 1907’de kapatılmıştır.

Yine Prof. Dr. Haluk Çay Hocamızın **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Kültürel Yapısı** adlı araştırmaların da “*Türkiye Cumhuriyeti kurulurken millî mücadele içinde Ankara Kızılcahamam’da çıkan ve diğer iç isyanlar da Karakeçili müfrezesi, Yarbay Arif Bey emrinde, iç ve dış düşmana karşı hizmet vermiştir.*” Denilmektedir. Balıkesir civarı yörüklerine ait Kamil Su tarafından yapılan araştırmada da şöyle denmektedir: “*Karakeçililer, geçmişte Ertuğrul Gazi Türbesi’ni her yıl Nevruz gününde ziyaret ederlerdi. Burada bir tür anma toplantısı niteliğinde buluşur ve şenlik düzenlerlerdi. Bu ziyaret ve şenlik, Karakeçililerin bayramıdır. Atlarla buraya gelen ve kurbanlar kesen Karakeçililer görkemli törenler yaparlardı. Bu esnada cirit oyunları ve güreş müsabakaları da yapılırdı. Bu ziyaret ve şenlikler II. Abdülhamit zamanında resmîleştirilmiştir.*”⁴

Dördüncüsü; Cumhuriyet döneminde de Karakeçililer, devlete sadakatla bağlı kalmışlardır. Millî Mücadelede Urfa ve havalisindeki millî faaliyetlerde ve özellikle yörenin Fransız işgalinden kurtarılması ile bazı iç isyanların bastırılmasında, Siverek kuvvetleri içinde yer alan Karakeçililer, diğer Türkmen (Oğuz) kuvvetleri olan İzoli, Beğdili (Badıllı), Karahanlı aşiretleri gibi üzerine düşenleri yapmışlardır.

Yine Millî Mücadele’de Güneydoğu Anadolu’daki Millî aşiretinin neden olduğu ayaklanma teşebbüsüne katılmayan Karakeçililer, Viranşehir ve çevresinde İngiliz ve Fransız kuvvetleriyle mücadeleye giriştikleri gibi, isyancılarla da mücadele etmişlerdir. Ancak bu isyan sırasında Karakeçililerin ileri gelenleri hayatlarını kaybetmişlerdir. Mardin’de bulunan Beşinci Tümen’in çabaları ve millî kuvvetlerin yardımıyla bu isyan hareketi bastırılmış ve âsiler Suriye’ye kaçmak zorunda kalmışlardır.⁵

Güneydoğu Anadolu’da olduğu gibi Orta ve Batı Anadolu bölgelerindeki Karakeçililer de Millî

Mücadeleye destek vermişler ve önemli vazifeler ifâ etmişlerdir.

Zevk ve şeref duyduğum hatırlatmaların beşincisine gelelim; Anadolu'daki son Türk Devleti olan, tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti devletini ilelebet yaşatmak vazgeçilmez gayemizdir.

Atatürk'ün sözüyle başladık, Atatürk'ün sözüyle bitirelim.

"Milli benliğini bilmeyen milletler başka milletlerin avı olur."

Atatürk'ü minnet, şükran ve rahmetle anıyor, Karakeçililer, Sarıkeçililer, Akkoyunluları, Karakoyunluları selamlıyor hepinize saygılar sunuyorum.

NOTLAR

* Bu yazı, Doç. Dr. Mehmet Âkif Tural'ın "Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni"nde sunduğu bildiridir. Kırıkkale, 17 Eylül 1999.

1. A. Çay, "Ertuğrul Gazi, Karakeçililer ve Söğüt Yörük Bayramı", III.Osmanlı Sempozyumu, Söğüt 1988, s.7.

2. İsmail Özçelik, "Karakeçililer", Türk Kültürü'nde Karakeçililer Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, A.K.M.Yay., Ankara 1999, s.53.

3. A. Çay, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Ankara 1996 s.45

4. İsmail Özçelik, "Karakeçililer", Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslar Arası Bilgi Şöleni, s. 54.

5. Urfa ve güney cephesinde azgınlara karşı, iç isyanlara karşı, işgallere karşı bölge halkının verdiği mücadelede geniş bilgi için bkz: İsmail Özçelik, Milli Mücadele'de Güney Cephesi: Urfa, Ankara 1993.

"9. Uluslar Arası Hazar Şiir Akşamları"

Ahmet Kabaklı'nın anısına

26-27 Eylül 2001'de

Elazığ (Sivrice) da

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

Elazığ Valiliği

Sivrice Kaymakamlığı

Sivrice Belediyesi

*Elazığ Musıkî Konservatuvarı Derneği'nin
işbirliği ile gerçekleştirilecektir.*

Azerbaycan Muhacirliği ve Şiir

Anahtar Kelimeler : Azerbaycan, şiir, edebiyat, muhacirlik.

Elnara BAŞIROVA

Uluslararası İlişkiler Enstitüsü
Azerbaycan Bilimler Akademisi

Siir, Azerbaycan'dan dış ülkelere yerleşmiş olan Azerilerin düşüncesinde, dünya görüşünde ve yaşayışında büyük rol oynamıştır. Azerbaycan muhacirleri millî şiire büyük ilgi göstermiş, klasik ve halk şairlerinin eserlerini toplamış, bu eserler hakkında çok sayıda makale ve yazılar yayınlamışlardır.

1920'li yıllarda Azerbaycan'ı özellikle siyasi sebepler yüzünden çok sayıda aydın terk etti, bu aydınların çoğu edebi yeteneklerini ortaya koymuş, bir çok eserler yazmışlardır. Fakat, muhacirlerin çıkardığı gazete ve dergilerin içeriği Sovyet memurlarını zaman zaman kızdırmıştır. Sovyet basınında muhacirlere karşı sert tepkiler verilmiştir.

Azerbaycanlıların dışgöçüne ait olan araştırmaların bir önemi daha vardır. Özellikle haklı olarak şu fikir dikkati çeker: "*Mühacir edebiyatı ve yayınları içerisinde "Musavat"ın yurt içinde ve yurt dışındaki önemli faaliyeti bütün bolşevikleri silaha sarılmağa sevk ederken Mirza Davut Hüseyinov, Ruhulla Ahundov, Alihaydar Karayev, Dadaş Bünyatzade, Mustafa Kuliyeve kaleme sarılmışlardır.*"¹

Buna Azerbaycan Komünist Partisi liderlerinden S. M. Kirov, G. Kaminski ve başka yabancı şahısların Azerbaycan muhaciretine karşı uzlaşmaz yaklaşımlarını da ilave etmek gerekir. Azerbaycan muhacirlerini "*düşman*" ilan eden, onlara karşı basın yayın organlarında ve toplumda saldıran bu şahısların, Azerbaycan muhacirlerine ve yeni rejimin az çok "*özgürlük*" tezahürlerine karşı da düşman olduklarını göstermekteydi.

Azerbaycan muhacir edebiyatı sırasındaki güçlü şiirler, Azerbaycan muhacirlerinin duygu ve düşüncelerini, onların doğup büyüdüğü vatanın yeni yöneticilerine karşı duydukları nefret ve isteksizliği yansıtır. Şair Gültekin "*Buzlu Cehennem*" şiirinde

Sibiryanın derinliklerinde azap çeken binlerce siyasi tutuklunun durumunu ifade etmektedir. O, "*Buzlu Cehennem*"de şöyle demektedir:

*Sen ey bu gün yalnız katilin deyil,
Hak deyen başında mezarı olan yer.
Bu solğun demetin önünde eyil,
Ona ölüm verme, hayat ve ruh ver.*

M. E. Rezulzade, Gültekin'in istiklal ruhlu şiirlerini değerlendirerek şöyle der: "*Gültekin'in şiirlerinde biz hakiki milli inkilâp ruhunun meyvelerini görürüz. Bu ruhun adaletine ve zaferle nenleneceğine bağlanan ümit, Gültekin'de adeta dini bir mahiyet alır.*"²

Yeni Kafkasya dergisinde en çok şiirleri yayınlanan şair Gültekin idi. "Gültekin" tanınmış Azerbaycan şairi ve edebiyat yazarı, İstanbul Üniversitesi'nde öğrenimini tamamlayıp 1926'ya dek Türkiye'de kalan Emin Abid'in takma adıdır. O aynı zamanda **Yeni Kafkasya**'nın yazı işleri kurulu üyesi olarak derginin basılmasında çok büyük emek vermiştir.³

Yeni Kafkasya esasen 1922-1927 yıllarında çıkmıştır. Onun yayımlayanı ve sahibi Mehmet Emin Rezulzade'dir. Bu dergide Ş. Rüstembeyli, A. Caferoğlu ve başkaları da çalışmışlardır. Dergi gizli yolla Azerbaycan'a gönderilir, Bakü'de, ülkenin bazı şehir ve ilçelerinde dağıtılırdı. Devlet Siyasi Teşkilatı bu işten haber almış, bir kaç defa derginin çok sayıda baskısını toplamıştı.

Yeni Kafkasya'nın ilk sayılarında tanınmış istiklal şairi Ahmet Cavat'ın bir kaç şiiri basılmıştır. Bunların içinde "*Azerbaycandaki Osmanlı şehitlerine*", "*Sen ağlama*", "*Neden yarandın*" ve benzeri şiirleri vardır. Osmanlı şehitlerine seslenen A. Cavat şöyle yazar:

*Kalk, kalk sarmaşıklı mezar altından
Gelmiş ziyarete kızlar, gelinler.
Ey karvan köçeydi yollar üstünde
Her gelen yolcuya yol veren asker...*

A.Cavat'ın şiirleri ve mücadelesi Azerbaycan muhaciretinin şiirle ilgilenenlerini çok etkilemiştir. Bu büyük etkinin izleri birçok muhacir şairlerinin, aynı zamanda Almas Yıldırım'ın yaratıcılığında da görülür.

Azerbaycan muhacir şiirine Gültekin'in de çok büyük etkisi olmuştur. Onun "*Ağla, güzel gelin*", "*Vatanım ve aşkım*", "*Bayrağım ve istiklalim*", "*Sevimli Azerbaycan'a*" ve başka şiirlerinde Azerbaycanlı bir muhacirin duyguları çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. O, annesine ithaf ettiği şiirinde şöyle yazardı:

*Belke de ölerem kurbetde, anne,
Ruhumsa kalmasın kurbetde, anne.*

"Gitti" lirik bir şiirdir. Bu şiirde Gültekin kendini duygusal bir şair olarak tanıtır. Halk şiiri örnekleri esasında yazılmış olan bu şiir mahiyet ve anlamca farklıdır.

*Gönül bahçesinde bir gönçe vardı,
Özü de bir zalım yol aldı gitti.
Ordaki her sabah şebim ağlardı,
Şimdi o cenneti sel aldı, gitti.*

Gültekin'in şiirleri Azerbaycan mühaciretinin kültür hayatında en dokunaklı hadiselerden biridir. Onun hem mühacirlerin bilinçlenmesinde, hem de genel olarak mühacir şiirinin gelişmesine etkisi büyüktür. Sonraki şair kuşaklar da Gültekin'in alevli şiirlerinden bir meşale almış ve bu meşaleyi yaşatmışlar. Onun edebi faaliyeti ve mücadelesi mühacir hayatına yeni gelen diğer söz ustaları için örnek oldu ve onların ideallerine ilham verdi. Onun izinden giden, ondan faydalanan şairler ortaya çıktı. **Yeni Kafkasya**'da Gültekin'den başka şiirleri yayınlanmış olan Yayıncı Kerim, Senan, Mehmet Sadık Aran, Hamit Dönmez ve başka şairlerin eserleri mühacir şiirini daha da kuvvetlendirdi.

Yayıncı Kerim "Aras" şiirinde:
*Suyundan son ayrılık damlasını içerken,
Tutuşmuş bir od gibi bağrımı yakdın, Aras...
Birer damla kan idi gözlerimde bir iken,
Çok acı hatırayla gönlüme akdın, Aras...
der.*

Bellidir ki, Azerbaycan şiirinde Aras konusu geleneksel ayrılık konusudur. Azerbaycan'ın Kuzeyini ve Güneyini ayıran Aras Nehri hasret, ayrılık simgesidir. Bu konuda pekçok şiirler yazılmıştır. Aras konusu bu şiirlerde farklılık gösterir. Burada söz konusu Kuzey-Güney ayrılığı değil, Türkiye'den vatana hasretle bakan mühacirin yüreğinin ızdırapları, göz yaşı ve kederi toplanmıştır. Soyu Nahçıvan'ın Yayıncı köyünden olan Kerim'in Türkiye'den Azerbaycan'a akan Aras'a yüz tutması sebepsiz değildir. Şair çoktan ayrıldığı yurdundan, "dertli anasından" bir haber almak arzusuyla Aras'a şöyle sesleniyor:

*Çokdandır ayrılmışık ata-ana yurdundan,
Felek cananı almış aşıklerin koynundan,
Söyle, yokmu bir haber o dertli anamızdan
Sendemi gönlümü sonsuz burakdın, Aras...*

Aynı konu A. Yıldırım'ın yaratıcılığında da önemli yer tutar. Şair, Aras üzerine yazdığı "Aras'la Dertleşme" şiirinde şöyle yazar:

*Bizim bozkırdan geçerken,
Birleşib kürden geçerken,
Doğduğum yerden geçerken,
Gel ol benim dilim, Aras,
Sor, nicedir milim, Aras...*

Mehmet Emin Resulzade **Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı** adlı eserinde Yayıncı Kerim hakkında "Yayıncı Kerim Anadolu İstiklal Harbi sırasında Doğu kumandanlığı tarafından himaye edilen Azerbaycanlı öksüz çocuklar arasından yetişmiş genç bir şairdir. Hala çocukken yaşadığı facialarla duyduğu ızdırıp bu içli şairi hasret hisleri ile canlandırmıştır" der.⁴

K. Yayıncı'nın 50'li yıllara dek birçok şiirleri yayımlanmıştır.⁵ Onun "Öygöl" şiiri Ahmet Cavad'ın "Göygöl" şiirine nazire olarak yazılmıştır. A. Cavad "Öygöl"le konusunu siyasileştirerek ciddi bir eser yaratmıştır. K. Yayıncı "Öygöl" şiirine 32 yıl önce işgal olunmuş vatan hakkında sohbetle başlar:

*Duydum ki, çiçekler boynunu bükmüş,
Yurdumu düşmenlen saralı öy göl.
Seni sevenlerin derdi büyümüş,
Koluna zingiri vuralı öy göl.*

*Etrafı kan izi, her yanda figan
Yigitler hep olmuş yoluna kurban,
Ne Kafkas gülermiş, ne Azerbaycan
Başlamış talehin zavalı Göy göl.*

Bolşevizme karşı Gence isyanına katılan, genç yaşında, 20'li yıllarda Azerbaycan'ı terk etmiş Hamit Dönmez'in ilginç şiirleri vardır. Onun yaratıcılığında da vatan hasreti, memleketine ve soydaşlarına bağlılık hissi çok güçlüdür. "Azeri Kızı" onun bu duygularının en iyi şekilde dile getiren şiiridir:

*Söyle tekrar yine, bir ağız, bir bend
Ağlat tarı, sazı Azeri kızı...
Ekledin derdime yeni yeni dert,
Okurken "Şahnazı" Azeri kızı...*

*Bilirsen ki, benim derdim çok büyük,
Onsuz da hicranın bana ağır yük,
Hayalimden geçsin hep bölük bölük,*

Canlansın da eski Azeri kızı...

Azerbaycan mûhacir şiiri mûhacir edebiyatımızın en gür, en mücadeleci kollarından biridir. Yalnız 20'li ve 30'lu yıllarda değil sonraki yıllarda da mûhacir şiiri en güzel örneklerini ortaya koymuş ve dikkati çekmiştir.

Esasen 50'li yıllarda yaratıcılığa başlamış Teymur Ateşli, Gültekin'e ithaf ettiği "*Şair Gültekin'e*" adlı şiirinde vatan özlemini, özgürlük tutkusunu ifade etmiştir. C. Cabbarlı'nın "*Azad bir kuştum, yuvamdan uçtum, bir bağa düştüm bu genç yaşımda*" şiir parçasını epigraf olarak alan T. Ateşli şöyle yazar:

Zalim avcı vurdu sinemden

Ben topırağa düştüm bu genç yaşımda.

Ah, neler çekmedim bu dünyada ben,

Ah, ne felaketler döndü başımda.

Azerbaycan mûhacir edebiyatında şair Gültekin'in izinden gidenler çok olmuştur. Azerbaycan mûhacirliğinin 2. kuşağından olan, fakat mücadelede hiç de onlardan geri kalmayan Teymur Ateşli'nin şiirleri bu edebi mirasın açık örneğidir.

Teymur Ateşli, mûhacir bir ailenin çocuğudur. O, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki gençliği temsil eden heyecanlı bir şairdir. Teymur Ateşli, Gültekin'in, Almas Yıldırım'ın ve başka mûhacir şairlerin en iyi geleneklerini yaşatmış ve geliştirmiştir.

T. Ateşli'nin "*İlham Perisi*" "*Azerbaycan*", "*Vatandır Dedim*", "*Oğlum Kemale*" ve başka şiirlerinde vatana beslediği güçlü sevgisi çok açık görülür. Özellikle "*Azerbaycan*" şiirinde doğup büyüdüğü yurdun güzellikleri, Behri Hazar, Gökçe Gölü, Kepez Dağı, Aras ve Kür Nehirleri, Hanbulağı, Şahdağ, Mugan Çölü, Çıldır Düzü hatırlanır. Nahçıvan'ın kırmızı karpuzu, Lenkeran'ın lezzetli çayı, Gence'nin üzümü, Şirva'nın dutu, Şeki'nin fındığı, Guba'nın elması, Karabağ'ın buz yoğurdu, balı ve teresi, sütünü ve kaymağını över. Şiirde Azerbaycan'ı büyük nimetler ülkesi olarak tasvir eder, fakat bütün bunlar ne yazık ki vatanından ayrı yaşayan mûhacir için değildir ve mûhacir memleketinin bu nimetlerinden mahrumdur:

Vatanımın her nimeti şirin şirin yada düştü,

Hasret ile arzuladım dilim ağzım dada düştü.

Şairin vatan hakkındaki hayalleri vatanın en aziz, en kıymetli varlık olduğu düşüncesine dayanır. O, anlıyor ki, "*her şey geçilse de vatan geçilmez*". "*Vatandır dedim*" şiirinde yazarın amacı açıkça bellidir:

Dediler – dünyanı verelim sana,

Biz sahip olalım Azerbaycana...

Vatansız bir dünya olamaz dedim

Nehirsiz bir deniz dolamaz dedim.

Başka bir şiirinde şair oğlu Kemal'in Namık Kemal gibi Kemal olmasını, Mustafa Kemal gibi Kemal olmasını arzular. O oğluna büyüüp istiklal mücadelesine katılmağı öğütler:

Böyü yavrum, böyü çabuk, yaşa dol

Bu davada sende bana ortak ol.

Ülkesinde yetirince tanınmamış, edebi eserleri ve şahsiyeti bizim için karanlık kalmış mûhacir simaları çoktur. Teymur Ateşli bunlardan biridir. Onun yaratıcılığı mûhacir edebiyat tarihinde kısmen araştırılmış, sanatının özellikleri incelenmiştir.

Şair Ali Volkan, T. Ateşli'nin 35 yaş münasebetiyle yazdığı makalesinde onu bir milli mücadele şairi gibi tanıtır. "*Milli mücadelemiz için büyük kazanç sayılan bu şairimiz, demir perde arkasından kurtularak hür dünyamıza geldiği günden beri güzel Azerbaycan'ı zincire vuranlara karşı, her mısrası ile kılınç gibi keskin şiirleriyle ateş püskürmüştür*".⁶

Makaleden Teymur Ateşli'nin küçük yaşlarda şiir yazmağa başladığını, istiklal mücadelesi konusunda "*Ya istiklal, ya ölüm!*" adlı dram eseri yazdığını öğreniyoruz. Mûhacir gazete ve dergilerinde ilgi çeken ve tanınmış bir şair olan Ali Volkan da şöyle yazar: "*Bugün doğumunun 35. yılını kutladığımız şairimiz hala çok gençdir, ondan daha çok şeyler bekliyoruz*".⁷

Mûhacirliğin şiir manzarasını birkaç isimle sınırlamak mümkün değil. Aynı zamanda mûhacir şiiri bitmez tükenmez şiir örneklerimizden biridir.

Azerbaycan klasiklerinin eserleri, mûhacir şiiri örnekleri yalnız **Yeni Kafkasya** da değil, **Odlu Yurt**, **Azeri Türk**, **Kurtuluş**, **Azerbaycan**, **Azerbaycan Yurt Bilgisi** gibi gazete ve dergilerde yayımlanmıştır.

Azerbaycan Yurt Bilgisi'nin konu coğrafyası geniştir. Burada dilcilik, edebiyat bilimi, tarih, etnografya ve başka alanlara ait yazılar vardır. Azerbaycan'ın Hagani Şirvani, Nizami Gencevi, Mehseti Gencevi, Habibi, İmadetdin Nesimi, Mirza Alekper Sabir gibi ünlü şairleriyle birlikte bize daha az tanınmış olan Siraci, Melik Bey Avcı, İsmayıl Bey Nakam, Ahmet Bey ve başkaları hakkında makala ve yazılar vardır. Bu makaleleri yazarlar arasında Mehmet Emin ve Mehmet Ali Resulzadeler, Ahmet Caferoğlu, Muharrem Ergin, M. Şakir, Fevziye Abdullah gibi tanınmış şahısların adlarına rastlıyoruz. **Azerbaycan Yurt Bilgisi**'nde Azerbaycan şiirinin farklı problemleri

üzerinde durulmuş, klasik ve çağdaş edebiyattaki gelişme izlenmiştir. Örneğin, Mehmet Ali Resulzade'nin bir makalesi derginin 1934'te çıkan birkaç sayısında yayınlanmıştır. "Azeri Türklerinin hayat ve edebiyatında neşe" başlığını taşıyan bu makalede esas konu Azerbaycan şiiiridir. O, bu diziden olan ilk makalesinde şöyle yazar: "Azerbaycan dahilinde yetişmiş olan şairlerin çoğunda bu neşeli ruh kendini açık bir şekilde göstermektedir".⁸

Aynı adlı yazıda M. A. Resulzade S. A. Şirvani ve Lelide, onların selefleri olan Vagif, Vidadi, Zakir, Cafergulu Han Neva, Aşık Peri, Ağa Mesih Şirvani, Baba Bey Şakir ve başkalarının yaratıcılığını inceler ve değerlendirir.

Azerbaycan Yurt Bilgisi'nde şiiir nisbeten azdır. Burada şair Gültekin'in "Azerbaycan İstiklali" şiiiri yayınlanmıştır.⁹ Yazar yalnız istiklali, özgürlüğü övmüyor, aynı zamanda değerlendirmeye çalışıyor:

*İstiklal o vatanın göğsünden yükselen ay,
İstiklal o milletin parçalanan bağrından,
İstiklal o mukaddes kandan yapılmış saray,
Gelinlerin kızların akan göz yaşlarından.*

Azerbaycan Yurt Bilgisi'nde farklı arşivlerde saklanan şiiir örnekleri de okuyuculara sunulmuştur. XVII.yüzyılda yaşamış Melik Bey Avcı'nın Berlin Kütüphanesi'nde bulunan divanı, XIX yüzyıl Azerbaycan şairi Siraci'nin birçok gazeli, Habibi'nin, Şah İsmayıl Hatai'nin, Gövsi'nin, Mesihi'nin ayrı ayrı şiiirleri neşredilmiş ve araştırılmıştır.

Birçok gazete ve dergilerde Azerbaycan aşıkları, aşık şiiiri hakkında yazılar vardır. Mühacirette bu tür eserlerin yazılmasında Mehmet Fuat Köprülü'nün eserlerinin etkisi olmuştur. Türk şair ve yazarları üzerine geniş araştırmalar yapan M. F. Köprülü halk yaratıcılığını, aşık şiiirini incelemiş ve onun değerini ortaya koymuştur.

Mühacir edebiyat eleştirmenlerinden M. Sadık Senan "Azerbaycan Saz Şairleri" adlı makalesine şöyle başlıyor: "Halkın hafızasında yaşayan saz şairlerinin Türk edebiyatında önemli yeri vardır. Bu kısım edebiyat yeterli ölçüde şimdiye kadar tetkik ve tespit edilmediğinden ekseri unutulmakla zarara uğramıştır."¹⁰

Profesör Ahmet Caferoğlu ise Tufarganlı Abbas'ın doğduğu yer, köy, devir, onun halk arasında söylenen şiiirleri, Peri adlı bir kıza aşık olması ve aşkından kam almaması hakkında düşüncelerini söylemiştir. M. Şakir ise Aşık Kurbanı'nın üç şiiiri hakkında makale yayınlamış, Azerbaycan'da Aşık

Kurban ile Anadolu'da Aşık Kurbanı'nın aynı kişi olduğunu göstermiştir.

Azerbaycan mühaciretinin tüm dönemlerinde şiiir yabancı ülkelere sığınmış insanların manevi teselli, ilham yeri olmuştur. Mühacir insanlar kendileriyle getirdikleri manilerden, şiiir parçalarından ve deyimlerden vatan toprağının, yakınlarının kokusunu almışlardır. Almas Yıldırım "Azerbaycan manileri"ni hangi amaçla yayınlamıştı? Çünkü bu şiiirlerle Bakü'nün, Gence'nin, Şeki'nin, tek sözle doğup büyüdüğü yerlerin kokusunu duymaktaydı.

*Şirvanın şirin narı
Yemeğe şirin narı
Sovgatu sizin olsun,
Gönderin bizim yarı.*

28 Nisan 1934 tarihi mühacir edebiyatında bir yas günüdür. Çünkü, 28 Nisan da Azerbaycan Rus ordusu tarafından işgal edilmiştir ve bugün Azerbaycan'ın millî yas günü olarak hatırlanır. Azerbaycan okurlarının iyi tanımadığı Hayrettin İlhami "Azeri Gençliği" adlı şiiirinde vatani için şöyle yazar:

*Ey Azerin yılmaz eri
Sesin tutuyor göyleri
Yüzlerinde parıldıyor,
Yurdun sevinç günleri.
Şair iyimser bir sonla şiiirini bitirir:
Varlık dolu altın yurtda
Altın güneşler gülecek.*

Mühacir gazete ve dergilerinde çıkan yazılar daha çok ideolojik mücadeleye, istiklale hizmet eden makaleler olmuştur. Azerbaycan mühaciretinin Mehmet Emin Resulzade ve Mehmet Ali Resulzade, Mirza Bala Mehmetzade gibi tanınmış şahsiyetleri de ara sıra şiiir yazmış ve yayınlamışlardır.

Azerbaycan mühacirlerinin yayın organlarında Orta Asya, Tataristan ve Kırım Türklerinin yaratıcı simaları hem Azerbaycan, hem de kendi memleketleri ile ilgili edebi, bilimsel yazılar ve gazeteler neşretmişlerdir. Azerbaycan mühacirlerinin şiiir eserleri hakkında mühacirette olan Türk Tatar aydınlarının değerli düşünceleri, önemli incelemeleri vardır. Bu sırada **Kitabı Dede Korkut** abidesi, Azerbaycan folkloru, ayrı ayrı şairlerin yaratıcılığı, özellikle klasik ve çağdaş Azerbaycan şiiirinin temsilcileri vardır.

Azerbaycan mühacir şiiiri, hem mühacirlerin duygu ve düşünce dünyasına, hem de edebiyatın gelişmesine oldukça katkı sağlamıştır. Bu şiiirler

bağımsızlık yanlısı olan kuşağı eğitip yetiştirmiş, mühacirlerin millî duygularla, özellikle vatana, memlekete, soya, dile ve kültür eserlerine bağlılık ve başka niteliklere sahip çıkmasına etki etmiştir.

Azerbaycan mühacir edebiyatı sürecinin ve genel edebiyat eserlerinin esasını oluşturmakla birlikte bu şiirler dışarıdaki Azerbaycanlıların bütünleşmesine, Azerbaycan toplumuna vatan duygularının aşılmasında güçlü bir etken olmuştur. Bu etken yalnız edebi düzeyde bir olay değil, aynı zamanda millî, etnik, kültürel önemi olan bir tezahürdür.

NOTLAR

1. A. Haşimova. 20. Asrın I. Yarısında Azerbaycan Mühacireti, Bakü-Bilik. 1992, s.146.

2. M. E. Rasulzade, *Asrimizin Seyavşu, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Çağdaş Azerbaycan Tarihi, Bakü, Gençlik, 1991, s.81.*

3. Gültekin – Emin Abid. *Buzlu Cehennem, Bakü, Güneş neşriyatı, 1999, s. 6-20.*

4. M.E. Rasulzade. *Asrimizin Seyavşu, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Çağdaş Azerbaycan Tarihi, Bakü, Gençlik, 1991, s. 83.*

5. K. Yayıcı. *Vatanı ve Milli Şiirler, Ankara, 1962.*

6. Ali Volkan. "Gültekin'in izinden", *Milli şairimiz Teymur Ateşli'nin doğumunun 35 yılı münasebetiyle, Azerbaycan, No 4, 1958.*

7. Ali Volkan, "Gültekin'in izinden" *Milli şairimiz Teymur Ateşli'nin doğumunun 35 yılı münasebetiyle, Azerbaycan, No 4, 1958.*

8. *Azerbaycan Yurt Bilgisi, 1934, No 25, s. 21.*

9. *Azerbaycan Yurt Bilgisi, 1934, No 29.*

10. *Azerbaycan Yurt Bilgisi, 1932, No 2, s. 55.*

Atatürk Kültür Merkezi

Yayınları

1- **“Mevlâna - Âşık ve Mâşuk” - Recep Bilginer**

2- **“Yunus Emre” - Recep Bilginer**

3- **“Hacı Bektaş Velî” - Recep Bilginer**

çıkıyor

Recaizâde Mahmut Ekrem ve Azerbaycan Edebiyatı*

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, Recaizâde Mahmut Ekrem, şiir.

Doç.Dr. Hüseyin HAŞİM
Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Tevfik Fikret, Abdülhak Hâmit Tarhan ve Namık Kemal gibi tanınmış Türk yazarlarının, Azerbaycan edebiyatına tesiri ile ilgili şu ana kadar başarılı araştırmalar yapılmışsa da Recaizâde Mahmut Ekrem'in (1847-1914) edebî yaratıcılığı ve eserleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Halbuki araştırmaların gösterdiği gibi Recaizâde Mahmut Ekrem'in eserleri, Azerbaycan edebiyatını belirli ölçüde etkilemiştir. 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Recaizâde Mahmut Ekrem'in eserleri Azerbaycan edebî muhitinde geniş aks-i seda doğurmuştur. Edebiyat araştırmalarındaki yaygın görüşe göre, 20. yüzyılın başlarında, Azerbaycan'da eserlerine en çok nazire yazılan, şahsiyeti ve yaratıcılığı çok beğenilen Yeni Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri de Recaizâde Mahmut Ekrem'dir.¹

Recaizâde Mahmut Ekrem, nesir ve tiyatro sahasında da kalemini sınamış, lâkin o, şiir sanatında daha büyük ün kazanmıştır. Azerbaycan'da da onun şiirleri ünlü olmuş, birçok şairimiz ondan etkilenmiş ve ona nazireler yazmıştır. Nazirelerin müellifleri, bir taraftan Recaizâde Mahmut Ekrem'le olan sanat (yaratıcılık) benzerliklerini ortaya çıkarmış, diğer taraftan da kendi sanat çalışmalarını sergilemişlerdir. Bu konuda istidatlı sanatkar Abdulla Şaik'in (1881-1959) adı ayrıca zikredilmeye lâyıktır.

Abdulla Şaik, Recaizâde Mahmut Ekrem'in sanatına büyük bir saygıyla yaklaşmış, edebî hayatının ilk devresinde onun eserlerine nazireler yazmıştır. Onun yazılış tarihi itibarıyla Recaizâde Mahmut Ekrem'e yazdığı ilk naziresi olan "*Bir Kuş Şiiri*", *Füyuzat* dergisinde yayımlanmıştır.² Bu şiirde lirik, hazin santimental-romantik duygular kendine has güzel ifadesini bulmuştur. Recaizâde Mahmut Ekrem'de olduğu gibi, Abdulla Şaik'in şiirlerinde de "*bahar mevsimini bin bir hasretle yâd eden*" kuşun yanık figanı

ile şairin hüznünlü ruh hâli arasındaki benzerlik dikkati çekmektedir:

*Gece-gündüz o kuş da bu deli könlüm kimi sızlar,
Kimin hüznüle olmuş dîlfikar bu nazenin gemhar?
Onun her negmesinde başka me'na, başka hikmet var,
Menim feryâdi-mehzunanemi bünyad eder bir kuş.³*

Abdulla Şaik'in 1909 yılında yazdığı *Bu da Bir Şiir-i Fânî-yi Diğer* adlı eseri, Recaizâde Mahmut Ekrem'e nazire olarak kaleme alınmıştır. Bu şiirde lirik duyguların romantik tekamülü izlenilmiş ve onun bedbinlikten (kötümserlikten) nikbinliğe (iyimserliğe) doğru dönüşü ifade edilmiştir. Öyle ki, ilk bentlerde küçük keleşin hayatının son dakikaları, yaprakları sararmış kocaman ağacın perişan hâli vs. tasvir edilmiş, son bentte ise Abdulla Şaik'in geleceğe kanatlanan nikbin (iyimser) romantikliği ön plâna geçmiştir. Şiirin ilk bendi "*Bu da bir şi'r-i fânî-yi diğer*" mısraıyla bittiği halde, son bendin "*Bu da bir şi'r-i şâdi-yi diğer*" sözleriyle tamamlanması, görüşümüzü tasdiklemektedir.

Abdulla Şaik, Recaizâde Mahmut Ekrem'in "*Yâd Et*" şiirine de nazire yazmıştır. Recaizâde Mahmut Ekrem'in, Azerbaycan'da, asrımızın başlarında en yaygın şiirinin "*Yâd Et*" olduğunu söylersek, yanlış olmayız. Bu şiire birçok nazire yazılmıştır. Bilindiği gibi R.M. Ekrem'in adı geçen şiirinde mutlu gelecek ile ilgili hüznünlü, kırılğan (hassas) hislerin ve hayâllerin santimental-romantik tarzdaki takdimi esas yeri tutar:

*Vaktâ ki, gelip bahâr yek ser,
Eşyâda ayan olur tahayyür.
Vaktâ ki, hezar aşk-perver
Yapraklar ile edip tesettür...
Yâd et beni, bir dakika yâd et.*

Abdulla Şaik'in Recaizâde Mahmut Ekrem'e nazire tarzında kaleme aldığı "*Yâd Et*" şiiri de derin hissiyat ve nikbin romantikliğe dayanır. İçinde yaşadığı toplumun sosyal, manevî esaretinin doğurduğu azapları omzunda taşıyan müellifimiz, söz konusu naziresinde, bu haksızlığın uzun müddet devam etmeyeceğine ve adaletli bir dönemin geleceğine inandığını etkileyici mısralarla ifade etmiştir:

*Geçtikçe saadet içinde şen şen.⁴
Sürdükçe dem-a-dem⁵ ömrü-hoşkam.⁶
Yâd et meni-gaibane⁷ yâd et.⁸
Tanımasan da, görmesen de; gıyaben.
Abdulla Şaik'in eserlerinden birinde, bu şiirin*

çıkış tarihçesi ile ilgili şu sözler yer almaktadır: “Üstad-ı âzam Mahmut Ekrem’e nazire olan bu şiirimden daha 1908 yılında bahsetmiştim. Onu, arkadaşlarımdan Mehmed Hâdi Efendi’ye, merhum Sâbir Efendi ile birkaç başka tanıdığıma okumuştum. Arkadaşlarımin hoşuna gittiği için, her biri birer nazire yazma arzusunda olduğundan dolayı ricalarını kabul etmiştim...”⁹

Abdulla Şaik’in “Yâd Et” şiiri, o dönemde yayımlanmamışsa da sözlü olarak yaygınlık kazanmış, birçok şairin nazire yazmasına ilham kaynağı olmuştur. Bu bakımdan tanınmış şair Abbas Sehhet’in (1874-1918) “Yâd Et” şiiri dikkate lâyıktır. Adı geçen şiir, ilk defa **İrşad** gazetesinin 14 Şubat 1908 tarihli 19. sayısında “Eş’ar” başlığıyla ve aşağıdaki kayıtla birlikte yayımlanmıştır:

“Üstad-ı mühterem Ekrem Bey Hazretlerine peyrev ola bilermiyem? Edibimiz Ehmed Kamal’a tegdim olunur.”

Ahmet Kemal (1874-1924), o yıllarda Bakû’de bulunan, eserler veren ve gazetecilikle meşgul olan Osmanlı aydınlarından bir idi.

Abdulla Şaik’in “Yâd Et” şiirinde olduğu gibi, Abbas Sehhet de gelecekte kurulacağını inandığı “hür cemiyet” ile ilgili düşüncelerini, arzularını bediî biçimde canlandırabilmiştir. Şairimizin inandığı ve arzuladığı gelecek şöyledir: Vakit gelecek, adalet güneşi parlayacak, millet bilimle terakki bulacak, hür cemiyet kurulacak. Ama böyle bir zaman geldiğinde de:

...Toprakda yatar bu gemli şair,

Kabrinde çihar soluk çiçekler...

Bak millete, eyle sen tefahür.

Yâd et meni, aşikane yâd et.¹⁰

Burada şu hususu da belirtmeliyiz: Abbas Sehhet’in Recaiâde Mahmut Ekrem’e nazire yazması tesadüf değildir. Talebelerinin anlattıkları hatıralara göre Abbas Sehhet, geçen yüzyılın başlarında, Şamahı’da öğretmenlik yaptığı dönemde, başka birçok yazarla birlikte Mahmut Ekrem Recaiâde’nin yaratıcılığını, eserlerini derslerinde süratle işlemeye başlamış, onun şiirlerine olan tutkusunu göstermiştir. Abbas Sehhet’in “Yâd Et” naziresi, yüksek bir fikre, bediî değere sahip olduğundan dolayı bir müddet sonra ona nazire yazıldı. Şair ve edebiyat bilgini Salman Mümtaz’ın (1884-1938) **Kelniyyet** dergisinin 13 Ekim 1912 tarihli 21. Sayısında, “Muhterem Şairimiz Abbas Sehhet Hazretlerine Nazire” başlığıyla bir şiiri yayımlandı. Bu şiirde büyük mizah ustası M.E. Sâbir’in

(Mirza Ali Ekber Tahirzade, 1862-1911) ölümünden doğan kederli ruh hâli ifadesini bulmuştur. Burada Abbas Sehhet’in şiirindeki birçok mısraı değiştirilmiş, ona benzer bir istikamet izlenilmiştir. Meselâ, Abbas Sehhet’in “Toprakda yatar bu gemli şair” mısraı, “Toprakda yatar o şanlı Sâbir” şeklinde işlenmiştir. Salman Mümtaz’ın söz konusu şiirini, genel olarak Recaiâde Mahmut Ekrem’e yazılmış bir nazire olarak değerlendirebiliriz.

Gözlemler, araştırmalar gösteriyor ki, 20. yüzyılın başlarındaki Azerbaycan edebiyatında, Mahmut Ekrem Recaiâde’nin “Yâd Et” şiirine yazılmış nazireler arasında sentimental-romantik karakterli örneklerle birlikte, mizahî tarzda kaleme alınmış şiirler de olmuştur. Mizah ustası M.Sâbir’in “Vakta ki, kopur bir evde matem” mısraıyla başlayan şiirini, buna örnek olarak gösterebiliriz. Bu şiir, ilk defa **Molla Nasreddin** dergisinin 20 Ağustos 1907 tarihli 31. sayısında, “Recaiâde Manmut Ekrem Beyefendi Hazretlerinin ‘Yâd Et’ adlı şiirine nazire” kaydıyla yayımlanmıştır. Tarih itibarıyla bu şiir, A.Şaik ile A.Sehhet’in nazirelerinden daha önce yazılmıştır. Sâbir, yaratıcılık hususiyetlerine sadık kalarak, dikkat merkezine an’anevî tenkit objelerini yerleştirmiştir. Bu şiirde baharın gelişini arzulayan lirik kahraman artık yoktur. Burada ihsan verilmesi için matem, yas havasına bürünen mollalar, halkın servetini talan etmeye fırsat kollayan şeyhler vs. sergilenir:

Vakta ki, kopur bir evde matem,

Teşkil edilir büsati-ehsan¹¹

Bişdikce kazan-kazan mütencem,¹²

Geldikce tabak-tabak badımcan-¹³

Yâd et meni, yağlı-yağlı yâd et.

Abbas Sehhet’in naziresine Salman Mümtaz’ın cevap yazdığı gibi, Sâbir’in naziresini de **Molla Nasreddinci** şair Meşedi Hebib Zeynalov (1884-1919) cevapsız bırakmamıştır. O, **Molla Nasreddin** dergisinin 9 Mart 1908 tarihli 10. sayısında “Şairimiz Hophopname tekdin olunur” kaydı ile “Yâd Et” şiirini yayımladı. Meşedi Hebib Zeynalov da Sâbir gibi mizahî mazmuna ağırlık vermiş, döneminin olumsuzluklarını tenkit objesi olarak almıştır. M. H. Zeynalov’un bu naziresini Sâbir de karşılıksız bırakmamıştır. O, **Molla Nasreddin** dergisinde yayımlanan “Madam ki, hamiyani-zülmet” matlalı şiirini (30 Mart 1908, sayı 13) M.H. Zeynalov’un söz konusu şiirine cevap olarak kaleme almıştır.

Sâbir’in, Recaiâde Mahmut Ekrem’e yazdığı bir başka naziresi daha vardır. Görkemli mizah şairinin,

Molla Nasreddin dergisinin 11 Kasım 1907 tarihli 42. sayısında “Nazire üstadı, muhterem Ekrem Bey’e” kaydı ile yayımlanmış “İftardan Bir Göftar, Ya Mecmeden Bir Lökme” şiiri, Recaiâde Mahmut Ekrem’in Bakû’de, Füyûzat dergisinin 7 Ekim 1907 tarihli 29. sayısında yayımlanmış “Bahârdan Bir Yaprak yahut Zümzûme’den Bir Nağme” adlı şiirine naziredir. Yeri gelmişken belitmeliyiz ki, Azerbaycan’da Recaiâde Ekrem’in ve genel olarak Osmanlı şairlerinin edebî miraslarının tebliğinde Füyûzat dergisi önemli bir rol oynamıştır. Recaiâde Mahmut Ekrem’in adı geçen şiiri, baharın esrarengiz güzelliklerini terennüm eden değerli bir eserdir. Bu şiirde:

Atmış nikâb-ı hüsnün mahbûbe-yi zer-efser

Kırlar yeşil giymiş... Açmış bütün çiçekler,

gibi beyitlerle tabiat gözler önüne serilmiştir. Diyebiliriz ki, şair baharın güzelliklerini parça parça da olsa, objektif bir bakış açısıyla yorumlamaya çalışmıştır.¹⁴

Sâbir’in naziresi ise esas itibariyle mizahî karakterlidir. Bu iki şiir üzerinde yaptığımız mukayese gösteriyor ki, Sâbir, Recaiâde Mahmut Ekrem’in şiirinin şekil hususiyetlerini muhafaza etmiş, zenginle fakirin iftar zamanındaki ruh hâllerini karşı karşıya getirmiş, “metbeh hesretkeşi (mutfak düşkünü)” olan kibirli büyüklere güldüğü gibi, fakirlerin durumuna da ağlamıştır. Sâbir’in bazı mısraları, M. Ekrem’in uygun mısralarında belirli değişiklikler yapma yoluyla meydana getirilmiştir. Meselâ, o, Recaiâde Mahmut Ekrem’in “Atmış nikâb-ı hüsnün mahbûbe-yi zer-efser” mısraını “Atmış nikabi-hüsnün mecmueyi-tevanger” Mecmuye-yi tüvân-ger:¹⁵ şeklinde değiştirerek işlemiştir.

Genel olarak M.E.Sâbir hakkında bahseden eserler, lirik şiir, mizahî nazirenin geniş poetik imkanlarını gösteren ilginç bedî örneklerdir.

M.E. Recaiâde yaratıcılığı ile yakından tanışıp, ona kalben bağlanan Azerbaycan şairlerinden biri de Mehmed Hâdi’dir (1879-1020). Azerbaycan romantizminin bu istidatlı temsilcisi, bazı şiirlerinde Recaiâde Mahmut Ekrem’in eserlerinden iktibaslara yer vermiş, hattâ onun vefatı münasebetiyle bir şiir de yazmıştır. Mehmed Hâdi’nin, ilk defa Taze Hayat gazetesinin 8 Mayıs 1908 tarihli 103. sayısında, sonra da Firdövsî-İlhamat adlı kitabında (Bakû 1908) yer almış “Melekim, Nedir O?” şiiri, Recaiâde Mahmut Ekrem’in tesiri ile yazılmıştır. Firdövsî-İlhamat’da Mehmed Hâdi, adı geçen şiir ile ilgili şöyle bir kayıt düşmüştür:

“Üstad Ekrem’in ‘Feyzi-bahardır deheninden uçan ziya, bekler çiçek açılmag için ibtisamını’ şiiri- ilhamperveranesinden igtibas edilmiştir.”¹⁶

Recaiâde Mahmut Ekrem’de olduğu gibi, Mehmed Hâdi’nin şiiri de yüksek şiiriyeti, lirik duyguların vüsati ile dikkati çekmektedir.

Nuri-vefadır nigeğinde uçan ziya

Gözler könül açılmag için gül dodağını...

Gözden irag Hadi’ni, gelbinden etme dur,

*Bir lütfün ile ohşasa hurum, iragını.*¹⁷

Şunu da belirtmeliyiz ki, Mehmed Hâdi’nin birçok mısraları, Recaiâde Mahmut Ekrem’in şiirine yakınlığı, paralellığı ile diğer şairlerin eserlerinden ayrılmaktadır.

Mehmed Hâdi, Recaiâde Mahmut Ekrem’den iktibas etmekle birlikte, yeri geldiğinde kendi mevkiini inandırıcı delillerle sağlaştırmak, göstermek için, onun edebî teorik mülâhazalarına da istinat etmiştir. Bilindiği gibi Recaiâde Mahmut Ekrem, şiir, nesir ve tiyatro ile birlikte, edebî tenkitle de sürekli meşgul olmuştur. Günümüzün edebiyat araştırmaları da onun edebî-tenkidî faaliyetlerine yüksek kıymet vermektedir:

“Recaiâde Mahmut Ekrem, Tanzimat tenkidinin Namık Kemal’den sonra ikinci mühim simasıdır.”¹⁸

Bütün bunlar dikkate alındığında, aşağıda yer vereceğimiz ilginç edebî faktör de tabii görünür: Mehmed Hâdi, ilk defa Azerbaycan gazetesinin 1918 ve 1919 yıllarındaki 55. ve 167. sayılarında tefrika edilmiş olan Gurbet Ellerde Yadi Vatan adlı eserinde “füyûz” ve “künûz” kelimeleri üzerinde durmuş, bu iki sözün birbirine o kadar da yakın kafiyeleştiği hakkında görüşlerin ortaya çıkabileceğini ifade ederek sözlerini şöyle devam ettirmiştir:

“Merhum Üstad Recaiâde ‘kafiye basfereye değil sâmi’ye aittir’ demiştir. Binâenaleyh, füyûz ile künûz kelimeleri kafiye olabilir.”¹⁹

Recaiâde Mahmut Ekrem, edebiyatla ilgili görüşlerinde, “göz kafiyesi” (göze göre kafiye) ile mukayesede “kulak kafiyesi”ne (kulağa göre kafiye) üstünlük vermiştir.²⁰ Mehmed Hâdi de onun bu konudaki görüşünü esas almıştır.

Mehmed Hâdi, Recaiâde Mahmut Ekrem’i genel olarak üstad, usta bir sanatkâr saymış, onun ölümüne derinden kederlenmiştir. 1914 yılında, Recaiâde Mahmut Ekrem Bey’in vefatından çok etkilenen Mehmed Hâdi, “Ağlayan Şiirler”i yazmış ve onu İkbâl gazetesinde (18 Şubat 1914, Sayı 580) yayımlatmıştır. Recaiâde Mahmut Ekrem’i “milletin

edîb-i belâgat-penâhî", "*Şark'da bir dehâ*", "*biçare milletin şair-i yegânesi*" gibi sıfatlarla anan Mehemed Hâdi, merhum şairin "*dünyadan nâ-kâm göçmüş evladı Nijad'a*" hasrettiği şiirlerini de yüksek değere mâlik sanat eserleri olarak değerlendirmiş, saygıyla yâd etmiştir. Mehemed Hâdi:

Topraklar içre olsa da cismin edemgüzün,

*Şiirin heyat içindedir, ey şairi-hezin.*²¹

diyerek, Recaizâde Mahmut Ekrem sanatının daima yaşayacak olan kudretini ifade etmiştir.

Örneklerden de görüldüğü gibi Mahmut Ekrem Recaizâde'nin şiirleri, 20. yüzyılın başlarında, Azerbaycan'da çok meşhur olmuş, şiirin tür ve üslûp tekâmülüne önemli tesirde bulunmuştur. Ekrem'in şiirlerine hem romantik, hem de mizahî karakterli nazireler yazılmıştır. Bütün bu örnekler nazireciliğin yeni bir merhaleye adım attığını göstermektedir. Bu nazireler, Divan edebiyatı dönemindeki nazirelerden farklıdır. Söz konusu nazirelerde daha çok devrin içtimaî-edebî ruh hâli ifadesini buldu. Aynı sözleri Recaizâde Mahmut Ekrem'in vefatıyla ilgili yazılmış olan mersiyeler için de söylemek mümkündür. Gözlem ve araştırmalar gösteriyor ki, 20. yüzyılın başlarındaki Azerbaycan edebiyatında kaleme alınmış mersiyelerin çoğu, daha çok Türk Dünyası'nın tanınmış şahsiyetlerine hasrolunmuştur. Ahmet Cevad ile E.Sabur'un, İsmail Gaspıralı ile ilgili mersiyeleri bunun en güzel örneğidir. Recaizâde Mahmut Ekrem'in ölümü münasebetiyle Mehemed Hâdi tarafından kaleme alınmış mersiye de belirtilen mersiyelerle aynı değerde olup, Türk Dünyası'nın bu büyük oğlunun tesiriyle doğmuş kederi yüksek bir estetik zevkle ifade edebilmiştir.

Recaizâde Mahmut Ekrem'in şiirleri, 20. yüzyılın başlarındaki Azerbaycan edebiyatında yeni nazım şekillerinin teşekkül etmesinde de önemli rol oynamıştır. Onun şarkılarının tesiri ile Mehemed Hâdi ve Hüseyin Cavid şarkılar yazmıştır. Böylece, Azerbaycan edebiyatında her bendi 4, 5, 6, 7 ve 8 mısradan oluşan çeşitli şiir örneklerinin yaratılmasında da Recaizâde Mahmut Ekrem'in şiirlerinin güçlü etkisi olmuştur. M. Hâdi, H. Cavid, A. Şaik, A. Sehhet, E. Sabur, A. Cevad, M.E.Sâbir ve diğer Azerbaycan şairlerinin yaratıcılığında gözlemlenen yeni nazım şekillerinin bir kısmında Recaizâde Mahmut Ekrem'e bağlılık hissedilir.

Recaizâde Mahmut Ekrem ve Azerbaycan edebiyatı konusu, bu söylediklerimizle sınırlı değildir. Araştırmalar göstermektedir ki, nazirelerle birlikte

Azerbaycan şairlerinin (M.Hâdi, H.Cavid, A.Şaik, A.Sehhet, E.Cevad vb.) ayrı ayrı şiirlerinde Recaizâde Mahmut Ekrem'in yaratıcılığı ile sesleşen birçok makam vardır. Azerbaycan edebî muhiti, 20. yüzyılın başlarında Recaizâde Mahmut Ekrem'i bir üstad, usta bir sanatkar olarak kabul etmiş; birçok süreli yayında (*Füyûzat*, *İkbal*, *Şelale*, vb.) onun şiirleri yayımlanmıştır. Ayrıca müstakil kitaplarda, edebî-tenkidî makalelerde Recaizâde Mahmut Ekrem'e de yer verilmiştir. Ferhad Ağazade'nin, Bakû'de 1912 yılında yayımlattığı **Edebiyat Mecmuası** bu kabildendir. A.Şaik'in *Gülzar* (1912) ve **Türk Edebiyatı** (1920) adlı kitaplarında da Recaizâde Mahmut Ekrem'den bahsedilmiş, onun şiirlerine yüksek kıymet verilmiştir. Şair, edebiyat bilgini Eli Mehzun Rehimov (1885-1943) 1917 yılında, Erevan'da redaktörlüğünü kendisinin üstlendiği **Bürhani-Hekiket** dergisinde, "*Edebiyata Dair*" başlığı altında yayımladığı makalelerde dizisinde ayrı ayrı edebî anlayışların (fikirlerin) izahına yer verirken, diğer şairlerle birlikte Recaizâde Mahmut Ekrem'in şiirlerinden örnekler göstermiştir. Meselâ, E. Mehzun bedîf edebiyatta hissiyatın yeri ve öneminden bahsederken, "hissiyat-ı tabîfiyye" meselesi üzerinde de durmuş, Recaizâde Mahmut Ekrem'in şiirinden aldığı bir parçayı, tabîf hissiyatın poetik ifadesine örnek olarak hatırlatmıştır. Makaleden okuyalım:

"Akıl ve hareketin caiz gördüğü dereceyi tecavüz etmeyip ve mübalağadan dahi kenar olan hissiyata tabîi diyebiliriz. Örnek:

Söyle, yavrum, şâdâb giryem hâkini,

Hangi toprakdır senin örten vücûd-ı pâkini.

*(Recaizâde Mahmut Ekrem, Zümzûme'den)*²²

Yeri gelmişken belirtelim, E.M.Rehimov'un bedîf edebiyatta hissiyat probleminden bahsederken Recaizâde Mahmut Ekrem'in şiirini örnek göstermesi tesadüfî değildir. Çünkü Recaizâde Mahmut Ekrem, hissiyatın derinliği ile dikkat çeken santimental tarzda yazılmış pek çok şiirlerin müellifi idi. Edebiyat araştırmalarındaki doğrulanmış bir görüşe göre:

*"Türk edebiyatında aşırı bir hassasiyet, santimentalizm, tam manasıyla Recaizâde Ekrem'le başlar."*²³

1920'li yıllarda Bakû'de bulunan Türkiyeli edebiyatçı âlim İsmail Hikmet de Recaizâde Mahmut Ekrem'in yaratıcılığını, eserlerini Azerbaycan okuyucularına daha iyi tanıtmak konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Onun, **Maarif ve Medeniyet** dergisinde (1925, Sayı 1, s.26-30) yayımlanan

“Edebiyatta Yenilik ve Recaiizâde Ekrem” başlıklı makalesi, şairin Türk edebiyatına getirdiği yenilikleri ile yaratıcılığının fikrî ve bedîî yönlerini açıklaması bakımından öneme sahiptir. Hatırlayalım, 1920’li yıllarda Azerbaycan gençliği R.M.Ekrem’in edebî mirasına büyük ilgi duyuyordu. Talebelerinin anlattıklarına göre istidatlı şairimiz Mikail Müşfik (1908-1938), sık sık R.M.Ekrem’in şiirlerinden örnekler verir, onları tahlil edermiş. Mikail Müşfik, özellikle de “Hicran” şiirini çok beğenirmiş...

Elbette, Recaiizâde Mahmut Ekrem ve Azerbaycan edebiyatı konusu, geniş ve çok yönlüdür. Bu konu etraflı ve sistemli araştırmaları talep etmekle, edebî alâkalar tarihimizin ehemmiyetli sayfalarındandır. Biz, bu yazımızda pek çok edebî hadise silsilesinin içinden, en karakteristik olanlarından birinin üzerinde durduk.

NOTLAR

*Bu makale Dinara Düyseybayeva tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

1. İ. Ş. Veliyev (Köprülü), “Füyuzat” Edebî Mektebi, Elm., Bakû 1999, s.285.

2. 3 Mart 1907, Sayı 2, s. 170.

3. Gece gündüz o kuş da bu deli gönlüm gibi sızlar (ağlar).
Kimin hüznüyle olmuş gönlü yaralı, bu nazlı gam ortağı?
Onun her namesinde başka mana, başka niknet var.
Benim hazin feryadımı teşkil eder bir kuş.

A. Şaik, Eserleri, 5 ciltte, c. 2. Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakû 1968, s.9.

4. Sevine sevine, sevinç içinde..

5. Her vakit.

6. Hoş arzulu, rahat ömür.

7. Tanımasan da, görmesen de; gıyaben.

8. A. Şaik, Eserleri, 5 ciltte, c. 2, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakû 1968, s.18.

9. A.g.e., s.571.

10. A. Şaik, Eserleri, 5 ciltte, c. 1, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakû 1975, s.29.

11. Yas töreni; yas aşısı...

12. Piştikçe kazan kazan mütencem. (Mütencem: Parça et, kayısı, üzüm ve erikle yapılan ve pilavın üzerine konan yemek)

13. Patlıcan.

14. İsmail Parlaur, Recaiizâde Mahmut Ekrem, Hayatı, Eserleri, Sanatı, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1995, s. 121.

15. Mecmuye-yi tüvân-ger: Toplanmış zenginler.

16. Bkz.: Mehmed Hâdi, Seçilmiş Eserleri, 2 ciltte, Elm, Bakû 1978, s. 439.

17. Mehmed Hâdi, a.g.e., s.90-91.

18. Bilge Ercilasun, Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1994, s.50.

19. Mehmed Hâdi, a.g.e., s.457.

20. Bkz.: İ.Parlaur, a.g.e., s. 277-279.

21. Bedenin toprak kucağında olsa da, ey seçkin insan,
Şiirin hayat kucağındadır, ey hüznülü şair.
Mehmed Hâdi, a.g.e. s.222.

22. E.Mehzun, “Edebiyatta Dair”, Bûrhani-Hekiket, 5 Mart 1917, Sayı 4, s.3.

23. M. Orhan Okay, İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad, Dergâh yayınları, İstanbul 1969, s.29.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

“Azerbaycan Mutfağı”

Ahmet Cabir Ahmedof

çıktı

Kazakistan Cumhuriyeti Medenî Usul Kanununda Gıyabî Tahkikat*

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, hukuk, kanun, gıyabî tahkikat.

Doç. Zauress HAMİTKIZI BAYMOLDİNA

Kazak Devlet Hukuk Akademisi

Medenî Usul Hukuku'nda davanın mahkemede görülmesinin (tahkikat ve yargılama) kalıplaşmış düzenine göre, genellikle duruşmaya tarafların her ikisin de –dâvacı ve dâvalının-katılması gerekmektedir. Taraflar, mahkeme tahkikinin ilk devresinde haklarını talep etme ve koruma konusunda kendilerine sunulan imkan ve araçlardan tam anlamıyla (tümünden) yararlanabilirler. Tarafların her ikisinin de bulunduğu ve tahkikatın karara bağlanmasıyla sonuçlanan dâvanın yapılış seyrine, genellikle “mutat (alışılmış-basit) tahkikat (dâva duruşması/muamalesi)” denilmektedir. Ancak duruşmalara taraflardan birinin gelmediği durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Usul Hukuku¹ (Azamattık Protesses Kodeksi: APK), böyle durumlarda çeşitli tahkikat usulleri sunmaktadır:

- Mutat (olağan-basit) tahkikat usulü veya gıyabî (taraflardan birinin duruşmaya gelmediğinde, duruşmanın onun yokluğunda yürütülmesi) tahkikat usulü (APK: 58. maddenin 4. ve 5. fıkraları; 187. madde ve 260. madde);

- Dâva dilekçesinin tetkiksiz bırakılması (dâvanın işlemden kaldırılması; APK: 249. maddenin 6. ve 7. bendleri);

- Dâvanın / duruşmanın ertelenmesi (APK: 187. maddenin 2. ve 3. fıkraları);

- Dâva/duruşma tahkikatının durdurulması (APK: 242. maddenin 3. bendi ve 243. maddenin 1-4. bendleri)

Medeni Usul Hukuku'nda belirtildiği gibi, dâva tahkikatı (duruşması) dâvacı veya dâvalının ya da her iki tarafın da duruşmaya gelmemesi durumunda “mutat

(alışılmış-basit)” tahkikat usulüne uygun yürütülür; kanun, sadece bir durumda “gıyabî tahkikat” usulüne izin vermektedir.

Bu sonuncu tahkikat usulü, son yıllarda, eski SSCB idaresindeki -şimdiki bağımsız- devletlerin birkaçında, kanunlara dahil edilmiştir.²

Kazakistan kanunlarına (yargı sistemine) göre, duruşmaya dâvalının belirli sebeplerden dolayı gelmemesi durumunda davanın gıyabî tahkikat usulünde yürütülmesi ve hükme bağlanması mümkündür.

APK'nın 260. maddesinin 1. fıkrasında şöyle denilmektedir: “Dâvalının, duruşma yeri ve zamanı bildirilerek, usulüne uygun biçimde davet edildiği halde duruşmaya geldiğinde ve gelmeyişiinin makul sebeplerini mahkemeye (hâkime) bildirmedeğinde ve duruşmanın kendi yokluğunda görülmesi hakkında talepte bulunmadığında ve dâvaya gelen tarafca (dâvacının) itiraz edilmediği takdirde duruşma gıyabî tahkikat usulüne göre yürütülebilir.”

Burada belirtilen durumlardan, “tahkikat ve yargı işlemi”ne ilişkin, pratik anlamda önemli birkaç netice çıkarmak mümkündür:

Birinciden, “gıyabî tahkikat usulü” kavramı, genel anlamda mahkemenin sadece ilk mercii, yani onun sadece bir kısmı olan “duruşma (tahkikat) aşaması” ile ilgili olup, Medeni Usul Hukuku'nun diğer aşamalarıyla bağlantısı yoktur. İstinaf mahkemesi mercisinde, duruşmanın yeri ve tarihi usulüne uygun biçimde bildirilerek davet edildiği halde tarafların veya diğer kişilerin (davayla ilgili) duruşmaya gelmemesi, “tahkikata” engel teşkil etmemektedir. Ancak istinaf mahkemesi, tarafların ve diğer kişilerin duruşmaya gelmeme sebeplerini (mazurunu) makul görürse, duruşmayı erteletme hakkına sahiptir (APK: 352. maddenin 2. fıkrası) Bu durum diğer üst mahkemeler (istinaf ve kontrol) için de geçerlidir.

İkinciden, APK'da “dâvacı”, “dâvalı” ve “dâva” terimleri sadece hukuki dâva için kullanılması sebebiyle, “gıyabî tahkikat usulü”nde yalnızca hukuk dâvaları ele alınabilmektedir.

Üçüncüden, hukuk dâvasının “gıyabî tahkikat usulü”nce yürütülmesi için, aşağıdaki beş sebebin mevcudiyeti gerekli görülmektedir:

1. Dâvalının duruşmaya gelmemesi durumunda. Kanun, mahkemenin (hâkimin) daveti üzerine dâvalının duruşmaya birinci gelmeyişiinde “gıyabî tahkikat usulü”ne imkan tanımaktadır (APK: 187. maddenin 4. fıkrası ve 260. madde).

2. Dâvalıya, duruşmanın yeri ve tarihinin usulüne uygun biçimde (meşruhatlı davetiyeyle) bildirilmesi. Mahkeme (hâkim), böyle bir bildiride bulunduğunu ispatlayıcı sağlam delilleri elinde bulundurmamak zorundadır ve dâva dosyasına bu durumu destekleyecek (ispatlayıcı) evraklar eklenmelidir.

Dâvalının duruşmaya gelmemesi, onun duruşma yeri ve tarihi hakkında mahkeme tarafından (hâkimce) bilgilendirildiğini ispatlayacak belgeler bulunmadığı takdirde dâvanın ertelenmesine esas teşkil eder (APK: 187. maddenin 2. fıkrası).

3. Dâvalının, duruşmaya gelmemesinin makul sebeplerini (mazurları) mahkemeye (hâkime) bildirmediği durumda.

Dâvalı, eğer hâkim tarafından kabul edilen makul sebeplerden dolayı duruşmaya gelmemişse, hâkim duruşmayı erteletir (APK: 187. maddenin 3. fıkrası).

4. Dâvalının duruşmaya gelmediğinde ve duruşmanın “gıyabî” usulde, kendi yokluğunda görülmesi ile ilgili talebi bulunmadığında.

Dâvalının, (dâvacı gibi) yazılı beyanlatla (mektup, dilekçe) mahkemeden (hâkimden) dâvanın kendi yokluğunda (gıyabında) görülmesini ve kararların birer kopyalarının kendisine gönderilmesini talep etmeye hakkı vardır (APK: 187. maddenin 5. fıkrası). Eğer böyle bir talep varsa, hâkim, dâvayı dâvalının yokluğunda, mevcut durumdan hareketle, “mutat (olağan-basit) tahkikat usulü”nce yürütür ve karara bağlar. Ancak hâkim dâvalının duruşmaya katılmasını gerekli (şartlı) gördüğü durumlarda, bu usul uygulanmaz (APK: 187. maddenin 5. fıkrası).

5. Dâvacı, dâvanın “gıyabî tahkikat usulu”nce yürütülmesine itiraz etmediği durumda.

Eğer duruşmaya gelen dâvacı, duruşmanın dâvalının yokluğunda, “gıyabî tahkikat usulü”nce yürütülmesine itiraz ederse, hâkim duruşmanın ertelenmesine karar verir ve dâvalıya sonraki duruşmanın yeri ile tarihini bildiren ihbar gönderir. Böyle bir ihbarın usulüne uygun biçimde hazırlanıp gönderildiği dâvalı, duruşmaya tekrar (ikinci kez) gelmediği takdirde, hâkim, duruşmayı (davayı) onun yokluğunda, “gıyabî tahkikat usulu”nce yürütür (APK: 260. maddenin 3. fıkrası). Bu durumda dâvacının

“gıyabî tahkikat usulu”ne ilişkin istemleri (talepleri) hukukî açıdan dikkate alınmaz.

Böylece, kanun, yukarıda sıralanan beş sebebin mevcudiyeti hallerinde “gıyabî tahkikat usulu”nün, sadece hukukî dâvalarda uygulanabileceğini bildirmektedir.

Kanun, dâvacının “gıyabî tahkikatı” kabulünü veya ona itirazını hangi yollarla ifade edebileceğini kesinleştirmemektedir. Bu sebeple ilmî literatürde, dâvacının bahsedilen hususta sözlü ve yazılı beyanı geçerli kabul edilmektedir.

Özetlememiz gerekirse, “gıyabî tahkikat”, birinci mercii mahkemenin hukukî davanın tahkikatı ve yargısında, dâvalının duruşma yeri ve tarihi usulüne uygun biçimde bildirildiği hâlde duruşmaya (birinci) gelmemesi ve gelmemesinin makul sebeplerini bildirmemesi ve dâvanın kendi yokluğunda tahkik edilmesine dair talepte bulunmaması ve dâvacının buna itirazı olmadığı durumlarda uyguladığı bir tahkikat usulüdür.

Bu “gıyabî tahkikat usulü”, dâvalının kurallara uymasını, düzenli olmasını sağlamakla birlikte, davranış ve tavırlarıyla ilgili sorumluluğunu güçlendirir, onun tarafından doğması ihtimal anlaşılmadık durumlara ve hakkın suistimaline engel olur. En önemlisi de, bu usulün hukukî dâvanın zamanında incelenmesi, tahkikatının uygun sürede yapılmasına yönelik oluşturulmuş olmasıdır.

NOTLAR

* Bu makale Dinara Düseybayeva tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

1. 13 Temmuz 1999 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Usul Hukuku'ndan (Kazakistan Cumhuriyeti Mevzuatında yapılan değişik ve eklemelerle: 29 Mart 2000 tarihli Nu: 42-II; 5 Temmuz 2000 tarihli Nu: 75-II), Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Kayıtları/Cerveli 1999, Nu: 18, Madde: 644, Nu: 3-4, Madde: 66; “Kazahstanskaya Pravda” gazetesi, 13 Temmuz 2000; Makalenin diğer bölümünde Kazakçası Azamatık Protsess Kodeksi (Medeni Usul Hukuku) “APK” şeklinde kısaltılarak yazılacaktır.

2. Medeni Usul Hukuku Enstitüsü mahiyetinde olan “gıyabî tahkikat usulü”, Sovyet Hükümeti'nin kurulmasıyla kaldırılmıştır. O döneme kadar 1864'te kabul edilen ve Kazakistan'ı da kapsayan “Medeni Usul Tüzüğü”, “gıyabî tahkikat usulü”ne imkân tanımaktaydı.

Halife Mutasım Döneminde Bağdat Hilafetinde Siyasî Durum ve Türklerin Yükselişi

Anahtar Kelimeler: Abbasi dönemi, halife Mutasım, Türkler, siyasi iktidar.

Doç. Dr. Nergiz AHUNDOVA

Bakü Devlet Üniversitesi, Asya ve Afrika Ülkeleri
Tarihi Bölümü Öğretim Görevlisi.

Abbasi Halifeliği döneminde (750-1258) devlet egemenliğini yeniden oluşturma ve güçlendirme yönünde iki kez ciddi değişimlere gidilmişti. Bu değişimlerin ilki, Abbasilerin yönetime geldikleri dönemde, özellikle de halife Mansur (754-775), ikincisi ise halife Mutasım (833-842) tarafından gerçekleştirilmişti. İlk reform neticesinde Abbasiler Arap hilafetini ve Arap egemenliğini korumak ve güçlendirmek için Emevilerden farklı olarak Mevalilerin¹ sayesinde konumlarını daha da güçlendirdiler, İslam düşüncesi ve öğretilerine daha sadık bir toplum oluşturdular ve hilafete, tüm İslam âlemini kuşatan bir devlet niteliği kazandırdılar. Fakat halife Mutasım'ın uyguladığı reformlar, öncelikle Abbasi sülalesinin ve doğal olarak da kendi hakimiyetinin güçlendirilmesine yönelikti. Tüm bunlara rağmen reform süreçlerinin ikisi de, en azından şekil yönünden benzerlikler içermektedir. Bunlardan ikisi özellikle dikkat çekicidir: Birincisi; halifenin ikametgahı için yeni bir şehrin kurulmasıdır. İlk önce bunun için Bağdat şehri tercih edilmişti (Bağdat halifesi ifadesi de buradan gelmektedir-N.A.), ikinci kez ise Samarra şehri seçildi (bu şehirle ilgili "Samarra dönemi" ifadesi bulunuyor-N.A.) İkincisi; her iki değişim sürecinde de, yönetici elit tabakanın etnik içeriğinin değişmesidir. Önceleri Mevalilerin de Araplarla eşit haklara sahip müslümanlar olmasının göstergesi olarak, halifeden sonra ikinci mühim devlet görevi olan vezirliğe, onların çıkarlarını temsil eden Fars kökenli Bermakiler getiriliyor, Mevalilere mensup kişilere belirli devlet görevleri veriliyordu.

Mutasım döneminde uygulanan reformlardan biri de, yönetici aristokrasiye yeni etnik gücün, Türklerin

katılmasıdır. Fakat işin ilginç tarafı, ilk durumda yönetimde Farsların söz sahibi olmasına ne çağdaş ve ne de eski tarihçi ve araştırmacıların kayda değer bir tepkisi bulunmuyor. Bu durum doğal karşılanmış, üzerinde fazla durulmamıştır. Bundan farklı olarak Türklerin mevki ve makam sahibi olmasıyla ilgili, çeşitli yorumlar getirilmektedir. Bu durum karşısında her zaman iki farklı görüş hakim olmuştur ve sözkonusu bu farklılık günümüze kadar ulaşmıştır.² Genel olarak şunu belirtmemiz gerekiyor ki, bütün İslam dünyasının devleti sayılan hilafetin yaşamında Türklerin bir askeri güç olarak oynadıkları rolün değerlendirilmesi kadar tartışma doğuran başka bir meseleye, müslüman doğunun orta çağ tarihinde pek az rastlanılmaktadır. Bununla birlikte uzmanlar bu meseleye bir İslam fenomeni gözüyle bakmakta, Türk askerlerinin Arap dünyasında yükselişinin doruk noktasını ise, Mısır ve Suriye'de kurulmuş Memlükler devletinde (1250-1516) görmektedir. Üstelik bütün araştırmacılar, Türklerin bir askeri güç olarak yükselmeye başlamalarını, halife Mutasım'ın kişiliği ile ilişkilendirmektedirler.

Şunu da belirtmekte yarar var ki, halife Mutasım'ın kendisi de kişilik bakımından "*Müslüman-Arap*" toplumu için biraz farklı bir portre çizmekteydi. O Harun er-Reşidin küçük oğluydu ve bu yüzden de babası tarafından siyasi ve askeri meselelere teşvik edilmiyor, varislikle ilgili konuları da hiç düşünmüyordu. Büyük kardeşleri Emin (809-813) ve Memun (813-833) taht kavgalarına giriştikleri dönemde o henüz 15 yaşında bir gençti.³ Fakat Mutasım, ağabeyi Memun'un halifeliği döneminde faalleşmeye başladı. Özellikle ağırlık vermekte olduğu konu ise, askeri bir potansiyel olarak gördüğü Türkleri etrafına toplamaktı. Mutasım 814-15 yıllarından itibaren Bağdat'ta yaşayan Türkleri, askeri talimlere yönlendirmeye başladı. Aynı dönemde Semerkant vilayetinden sorumlu bulunan Semaniler sülalesi ile bağlantı kurarak, Türk arazilerinden kendisine kölelerin gönderilmesi için anlaşmaya vardı.⁴ Ayrıca Memun yönetiminin son yıllarında, Mutasım'ın oluşturduğu özel askeri birliğindeki Türk askerlerinin sayısı 3-4 bine ulaşmıştı. Tarih kaynaklarında bu Türk askerlerle ilgili, "*yüksek eğitimli ve düzenli bir ordu*" olduklarına dair kayıtlara rastlamaktayız. Mutasım ise aniden Abbasiler sülalesinde böyle bir askeri güce sahip yegane şahıs oluverdi. İşte bu askeri güç de onun bir şahsiyet olarak yükselmesinin ve üne kavuşmasının tek olmasa bile, başlıca nedeniydi. Halife Memun ülke içerisinde gerçekleşen bir takım sorunların çözümü için, defalarca ona başvurmuştu.⁵ Tüm bu gelişmeler Mutasım'ın

otoritesini artırıyor ve devlette en yüksek noktaya ulaşmasına zemin hazırlıyordu.

Bağdat'ta ona rakip olabilecek yegane kişi, Abdullah bin Tahir isimli kumandandı. 828 yılında Abdullah'ın Horasan valisi olan kardeşi vefat edince, Abdullah onun yerine Horasana vali olarak atandı ve böylece Mutasım'ın faaliyet alanı genişlemiş oldu. Mutasım'ın askeri alandaki başarıları ve şahsiyet olarak kendini ispatlaması, halife Memun'u tahtını oğluna değil, kardeşine vermesine sevk etti. 833 yılında halife Memun'un Bizans seferi sırasında vefat etmesiyle, onun makamına Mutasım geçti. Halife olduktan sonra o, Abbasiler sülalesinin etkinliğini ve egemenliğini güçlendirme yönünde bir takım çalışmalara koyuldu.

Mevki sahibi aristokrat kesime Türklerden oluşan yeni gücün ve yahut da insanların katılması, yeni yönetim modellerinin arayışı ve bunu da yeni dini sisteme oturtma isteği, Samarra şehrini kurmakla yeni yönetimin yeni ikametgahını oluşturma ve tüm diğer gelişmeler, bu değişimlerin içerdiği konulardır. Biz de bu makalemizde işte bu meselelerle ilgili bazı düşünce ve yorumlarımızı dile getirmek istiyoruz.

İlk önce önemli konudan, hakim aristokrasiye yeni insanların somutlaştırırsak Türk askerleri gibi yeni etnik grubun katılması ve burada belirli bir noktaya ulaşmaları meselesinden başlayalım. Gayet tabii ki, o zamana kadar da hilafet ordusu salt Araplardan müteşekkil değildi ve bu ordunun sıralarında İslamı kabul etmiş diğer halkların temsilcileri de bulunuyordu. Azerbaycan, Maveraünnehir gibi Türk topraklarının işgali ve Arap hilafetine katılması, bahsettiğimiz dönemden çok daha önce olmuştur. Büyük ihtimal, bu ülkelerin İslamı kabul etmiş ulusları da Hilafet ordusuna hizmet etmekten uzak kalmamışlardır. Fakat uzak Türk diyarlarında yaşayan ve İslamlaştırma sürecinin henüz tamamlandığı topraklarda bulunan Türkler arasında da, hatta ekseri durumlarda Müslüman olmayanlardan bile (bunların çoğunun Bağdat'a geldikten sonra İslamı kabul ettiklerini kaynaklar da onaylamaktadır ve bu insanların ekseriyetinin Türk isimli oluşları da bu tezi en azından resmi olarak desteklemektedir-N.A.) Arap ordusunda hizmete katılma durumları yeni idi. Sırf bu nedenledir ki onlar toplumdan soyutlanmış bir zümreyi hatırlatmaktaydılar ve liderlerinin hilafetin merkezi eyaletlerinde sosyal tabanının sınırları, kumandanlık ettikleri ordu birliklerinden öteye geçmiyordu. Onlar için yükselmenin tek yolu, halifenin yönetimine sadakatle hizmet etmek ve halifenin onlara göstereceği itimattı. Onlar iki asırdan beri konumlarını güçlendirmiş yönetici tabaka için bile yabancıydılar. Hilafetin

neredeyse yarısına vali olarak atanmış Aşnas, Arapça'yı bile doğru dürüst konuşamıyordu.

Kaynaklarda Türklerin harp sanatında eşsiz oldukları defalarca vurgulanmaktadır. Hatta dönemin şairlerinden biri, savaş zamanı Türk'ün ikisi önde ve ikisi arkada dört gözü vardır ve onu mağlup etmek imkansızdır yazmaktadır. Doğal olarak da halife Mutasım onlara gereken değeri veriyordu. O yönetime geldiği ilk günlerden itibaren, divanın maliye listelerinden bir çok Arabin ismini çıkardı ve onları geçmiş hizmetlerine göre aldıkları maaştan mahrum bıraktı. Bunun yerine ise Türk askerlerinin isimleri sözkonusu listelere yazıldı ve onlar direkt hazineden maaş almaya başladılar. Bu durum Mısır'da daha geniş şekilde uygulanıyordu.⁶ Bu uygulamanın sonucunda sadece Araplar değil, diğer halklar ve bundan böyle Türkler de işgal edilmiş arazilerden gelen gelirlerden yararlanabiliyorlardı. Böylece, eyaletlerden toplanan vergilerin merkezileştirilmiş usulle devlet hazinesine toplanmasını, en çok Türkler istemekteydiler. Halife Mutasım bu meselede amacına ulaşabildi, diyebiliriz. Halbuki Mutasım'a kadar vergiler toplandıkları yerlerde kalıyor, merkeze gönderilmiyordu. Bu konuda Türk askerleri halifenin destekçisi oldular. Türk ordu yöneticileri büyük ve önemli devlet kademelerinde görevlere atandılar. Mesela Türk ordu yöneticilerinden Aşnas 837 yıldan 877 yıla, yani ölümüne kadar, Mısır ve Suriye valisiydi. Vasig ise 842-847 yılları arasında halife tarafından genel olarak Samarra'dan Batı'ya doğru bütün arazilerin valisi olarak atanmıştı. İtağ 839-870 yılları arasında Yemen'e valilik etmiş, Aşnasın ölümünden sonra ise onun bütün yetkilerini devralmıştı. Bu kadar büyük arazilere bir kişinin, üstelik ölümüne kadar vali atanması tecrübesi bir yenilik idi. Diğer bir yenilik de Türk valiler atandıkları topraklara gitmiyor, Samarra da oturmaya devam ediyorlardı ve eyaletlerden gelen temsilcileri de burada kabul ediyorlardı. Eyaletlere ise güvenilir vekiller olarak, başka bir Türk kumandanını gönderiyorlardı. Duruma bakılırsa şöyle bir kanaate varmak da mümkün ki, halife kendi siyasi hakimiyetini sözkonusu valilerle paylaşmaktaydı.

Çok ilginçtir ki; yeterli askeri güce sahip olan bu Türk valiler, bağımsız bir devlet kurmak düşüncesinden de uzaktılar. Halbuki onlarla aynı dönemde Horasan'da valiliğe başlamış Tahiriler kendi egemenliklerini varislik sistemi üzerine kurmuşlardı. Zaten bu yönden onları hilafette ilk bağımsız sülale olarak isimlendirmektedir. Fakat şunu da belirtmek gerekiyor ki, Tahiriler Abbasi halifeleri ile ilişkilerini bozmuyor. belirlenmiş miktardaki vergilerini muntazam

olarak Bağdat'a gönderiyorlardı. Halife de bu arada Horasana özel önem vererek, burada toprakların verimini artırmak için suni sulama sistemlerinin kurulmasına büyük meblağlarda ödenek ayırıyordu.⁷

Halifenin askeri alanda da Tahirilerle normal işbirliği bulunuyordu ve gerektiğinde de onların ordusundan yararlanıyordu. Yönetim için büyük bir tehlike arzeden Ahmet İn Nasr el-Huzan'ın 846 yılında Bağdat'da başlattığı isyan, Tahiriler tarafından bastırılmıştı.

Genel olarak halife Mutasım hakimiyetini güçlendirmek için ülke yönetiminde Araplar ve Türklerin yanısıra, diğer halkların da olanaklarından geniş şekilde yararlanıyordu. Özellikle maliye ve vergi sistemine daha çok Mevaliler getiriliyordu, zira bunların ekseriyeti büyük toprak sahipleri ve tüccarlar kesiminin temsilcileriydiler. Doğal olarak onların arkasında belirli bir askeri güç yoktu, ama en başarılı Türk kumandanı bile, maddi bakımdan onlara bağlıydı.

Yeni halife ve yeni yönetim kadrosu, kendi konumlarını daha da güçlendirmek için yeni ideolojik sistem arayışına giriştiler. Bu öyle bir sistem olmalıydı ki, hem toplumda gerçekleştirilen yenilikler tüm toplumsal-politik kesimler tarafından kabul görsün hem de uzun süreden beri bir birine düşman olan dini-siyasi cereyanlar, mesela Abbasiler-Aleviler⁸ arasındaki gerginliği yumuşatsın. Bu bakımdan halife Mutasım'ın ve onun yakın çevresinin Mutezile mezhebine yönelmeleri, oldukça ilgiye değerdir. Belirtmek gerekiyor ki bunu ilk kez halife Memun yapmıştır. İlk kez o Alevilerle barışma girişimlerinde bulunmuş, hatta sülalesinin sembolü olan siyah bayrağı, şiaların yeşil bayrağı ile değiştirmiş ve Mutezile'ye bütün güçleri birleştirecek bir ideolojik sistem gözüyle bakmıştır. Gerçekten de kurulduğu ilk günden beri, Mutezile'nin bir takım prensipleri Şiilerce rağbetle karşılanmıştır.⁹ Belli ki bu mezhep ve aynı şekilde Mutezile'nin genellikle orta yolda oluşu, halife Mutasım ve onun etrafında birleşen gruplar tarafından, barışa yardımcı olacak ideolojik bir unsur gibi takdir ediliyor ve destekleniyordu. Dini itikatla siyasi realite arasında ilişkileri düzenlemek işinden baş kadı Ahmet bin Davud sorumluydu. O, Memun'un yönetiminin son dönemlerinden, halife Mütevekkil'in yönetimine kadar dokunulmaz kalmış ve sözkonusu dönemde halifenin en etkili müşaviri sıfatıyla ün yapmıştı.¹⁰ Fakat halife Mutasım'ın din alanında yürüttüğü siyaset, bazı gruplar tarafından büyük bir protestoyla karşılanmıştı. İleride de hakkında bahsedeceğimiz Ahmed İn Nasr el-Huzan

liderliğinde Bağdat'ta başlatılan isyan, sırf Mutezileye karşı yönelikti. Üstelik onlar hem Irak, özellikle de Bağdat'ta Türklerin saygınlığının artmasından da rahatsızdılar.¹¹

Halife Mutasım'ın uyguladığı yeniliklerden biri de Bağdat'ın yanısıra, ikinci başkent olarak Samarra şehrinin kurulmasıydı. O bunu bir takım nedenlerden dolayı yapmıştı; Birincisi, Türklerin yükselmesinden sonra eski konumlarını kaybeden geçmiş aristokrasi ile (hem Arap, hem de Mevalilerle) ilişkiler bozulmuş ve münakaşalar kaçınılmaz olmuştu. Bu nedenle de halife hem Türkleri, hem de başkenti Bağdat'tan çıkarmak kararına vardı. İkincisi, Türk askerler gittikleri yerde boş olan topraklara sahip çıkma olanağı elde ettiler. Doğal olarak bununla da mali durumları nispeten düzeldi.¹² Halifenin ve Türk ordusunun Samarraya taşınmaları, onları Bağdat ahalisinin tepkisinden kurtardı. Samarra'da inşa edilen binalar, genellikle halifenin ve ordu komutanlarının sarayları, mescitler ve çeşitli devlet dairelerinin binalarıydı. Samarra takriben yarım yüzyıllık şerefli bir zaman diliminde hilafetin başkenti fonksiyonunu yürütmüş, Arapların ve Mevaliler'in yaşadığı Bağdat'tan farklı olarak, halifenin ve Türk ordusunun şehri olmuştur.

Halife Mutasımın tedbirleri neticesinde siyasi yaşamda belirli bir istikrar, sosyal-ekonomik hayatta ise refah yarandı. En azından merkezde böyle olmuştur. O seleflerinden farklı olarak bizzat kendisinin kurmuş olduğu Türk ordusunun sayesinde, "halife-ordu komutanı" sıfatıyla şöhrete kavuştu. Mutasım'ın en ünlü askeri operasyonuna örnek olarak 838 yılında Bizans'a karşı yaptığı Amorion savaşı gösterilebilir.¹³ Bu savaşta kazanılan zafer yeni ordunun gücünün, halifenin ise İslam ahkamlarına sadakatının bir göstergesi niteliğinde oldu. Pek de büyük olmayan Amorion şehrinde yapılan savaş neticesinde yeni topraklar fethedilmediyse bile, Müslümanlar Bizans ordularını mağlup ettiler, esirler alındı, İslam dünyasının sınırları korundu ve güçlendirildi. Bu olay çağdaşlar tarafından çok takdir edildi¹⁴ ve tarihsel kronolojilerin yanısıra, şiirsel eserlerde bile gururla vafedildi.

Bu arada şunu da belirtelim ki, Mutasım döneminin askeri zaferlerinden en büyüğü ve en önemlisi, uzun yıllar devam eden Hurremiler isyanının bastırılması olmuştur. Mutasım'ın Hurremiler üzerinde zaferi de kendisinin kurmuş olduğu Türk ordusunun sayesinde gerçekleşti. O dönemde sadece değil hilafetin başka yerlerinde de patlak veren isyan ve itirazlar da Türkler tarafından susturulmuştu. Fakat bunlardan en

uzun süreni Azerbaycan'da Babekin liderliğinde yürütülen ve Arap-İslam devletlerinin temellerini sarsan Hurremiler hareketiydi. (816/17-837/38 yılları). Bu hareketin üzerine gönderilen en güçlü ordular, bir birinin peşi sıra mağlup edilmişti. Mutasım halife olduktan sonra bu işe noktayı koyma görevini Türk ordu komutanlarından Afşine havale etti.¹⁵ O ise 837 yılında Hurremiler'in merkezi olan Bezz kalesini ele geçirmekle bu hareketin sonunu getirdi. Bu zafer Afşini ve onun komutanlık ettiği Türk askerlerini, hilafetin en muteber gücüne çevirdi.

Tüm bunlarla birlikte, Mutasım döneminde Hilafetin siyasi yaşamında vuku bulmuş iki mühim meseleye de dokunmak istiyoruz. Bunlardan biri, halifenin uygulamaya koyduğu yeniliklerden rahatsız olan çevrelerin en sonunda patlamasıdır. Onlar genellikle Fars kökenli Mevalilerdi ve zamanında Memun'un hilafeti döneminde sahip oldukları yüksek mevki ve makamlarını kaybetmiştiler, bunu sebebini ise halife Mutasım ve aristokrasiye Türklerin katılmasında görüyorlardı. Şimdi de onlar rövanş almak için Memun'un oğlu Abbasın etrafında birleşmiştiler. Hatta bu amaçla halifeye karşı suikast bile planlıyorlardı. Fakat suikast girişimi ile ilgili planı Türk kumandanı Aşnas su yüzüne çıkardı¹⁶ ve bu planın katılımcıları halifenin emri ile Türkler tarafından mahvedildiler.

Rahatsızlığa neden olan ikinci konu ise, Türklerin çoğalan nüfuzundan halifenin kendisinin endişe duymasıydı. Gerçi halife Mutasım döneminde bu süreç çok gizli şekilde yürütülüyordu ve ilişkilerde resmi açıdan bir anormallik bulunmuyordu. En azından halife Mütevekkil'in (847-861) ölümüne kadar böyle süregeldi. Lakin ondan sonra ilişkiler birden bire tamamen ters istikamette gelişti ve Samarra dönemi (836-892) için Türklerin isyan ve suikastleri Abbasiler hilafetinin siyasi yaşamının, en belirgin özelliğine dönüştü.¹⁷

Aslında ihtilafların yüzeye çıkmasının ilk göstergesi, halife Mutasımla Afşin arasında gerçekleşen olay sayılabilir. Fakat bu konuda ağırlıklı olarak kişisel motifler sözkonusu olduğundan, bu hadiseyi Halife-Türkler ilişkileri çerçevesinde değerlendirmek pek de doğru olmaz. Lakin şu anda bir gerçek ki, Z. Bünyadovun ifadesi ile söyleyecek olursak: "Halifeden sonra ikinci şahsiyet konumunda olan Afşin 839 yılında hilafet ordusunun kumandanı görevinden uzaklaştırıldı ve 840 yılının 7 Eylülünde ise halifenin talimatıyla hapsedildi"¹⁸ Şu da bir gerçek ki Afşin'in Türk kumandanları içerisinde, Aşnas ve İtah gibi rakipleri

de vardı. Afşin'in Horasanı ele geçirmek isteğinden sürekli bahsetmesi, ona Tahirilerin karşısında güçlü bir düşman kazandırmıştı. Tüm bunlar, Afşin'in hilafete ve İslama ihanetle itham olunmasına ve hapsedilmesine zemin oluşturdu. Afşin'in devre dışı bırakılması, Türklerin sosyal durumunda hiçbir değişikliğe neden olmadı. Fakat her halükarda bu olay, halife ile Türkler arasındaki ihtilafların derinliğini gösteren ciddi bir uyarıydı.

Söylenenleri şöyle özetleyebiliriz; Mutasım iktidarı hilafet için çok parlak bir dönem olmuştur. Mutasım uyguladığı yenilikler ve yaptığı işler neticesinde sülalesine karşı olan bütün muhalif grupları devredışı bırakmış, kurduğu Türk ordusu ise egemenliğin ve devletin en önemli garantörüne dönüşmüştü.

NOTLAR

1. Mevali, *İslamı kabul etmiş Arap olamayanlara verilen genel isimdir.*
2. Bu kon. Bak: R. İsmailov, A. Aliyev, *Abbasiler Hilafetinin Dağılması ve Feodal Devletlerin Yaranması. Azerbaycan Bilimler Akademisinin Bilimsel Haberleri, Bakü, 1971, No. 3-4.*
3. Rifai Ahmet Ferit, *Asr al-Memun, Bağdat, 1975, s. 87.*
4. Mesudi Abdul Hasan Ali bin Hüseyin, *Mürne ez, Zeheb, Leyden, 1861-1867, c.6, s. 118.*
5. Aynı eser, s. 129.
6. El-Galgeşendi Ebul Abbas Ahmet, *Kitab Subh el İşa. Kahire. 1922, c. 5, s. 400.*
7. Yakubi Ahmet bin Ali Ebu Yakub, *Tarih Leyden, 1861-1877, c.6., s. 118.*
8. Aleviler derken, burada Ali ve onun ailesi (Ehli Beyt) kastedilmektedir. Bütün şiiiler değil.
9. H. Kennedy, *The Prophet and the age of the Caliphates, L.N.Y. 1986, p. 375.*
10. Magdisi Mutahbar bin Tahir, *Kitab al Badi vet-Tarih, Paris, 1919, c. 6, s. 112.*
11. *Ahbar ad-daula al-Abbasiyye, Beyrut, 1972, s. 279 ç.*
12. Bu konuda bak. F. Asadov, *Abbasiler döneminde Türk askerlerinin sosyal durumu, Orta Asrlar Şehri Bakü, Elm, 1993. s. 54-61*
13. H.D. Yıldız, *İslamiyet ve Türkler, İstanbul, 1980, s. 135-137.*
14. *İn el-Esir Ebu Hasan Ali b. Muhammed, El Kamil fit-Tarih, Beyrut, 1965, c. 6, s. 489-490.*
15. Et-Taberi, *Tarih er-Rusul vel-Melük, c. 3, s. 480.*
16. İbn el-Ebsir, *El Kamil fit-Tarih, c. 4, s. 480.*
17. Bu kon. Bak. Z. Bünyadov, *Abbasiler Hilafetinde Türklerin Ağırlık Döneminin Başlaması, Azerbaycan Bilimler Akademisi Bilimsel eserleri, 1969, No-1, s. 51-54.*
18. Z. Bünyadov, *Azerbaycan VII-IX yy-da, Bakü, 1989, c. 262.*

“Van ve Bitlis Vilâyetleri Askerî İstatistiki”
Mütercimi

Mehmed Sâdık (Tanşu) Bey
Süvari Binbaşı
(1307-5)

Anahtar Kelimeler: Mehmet Sâdık Tanşu, Ermeni Meselesi, askeri istatistikler, tercüme.

Yard. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI

Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

General Mayewski, Rus Devleti adına Doğu Anadolu’da Erzurum Başkonsolosu olarak görev yapmıştır. Müşâhedelerini, topladığı istihbârî bilgileri, bölgedeki nüfus yapısını gösteren istatistikî bilgileri, toplum yapısını, aşiretlerin durumunu gösteren bilgileri gizli bir rapor halinde merkez-i hükümete sunmuştur. Ayrıca eserde bölgedeki Ermenilerin faaliyetlerini, Ermeni komitelerinin bölgedeki teröre katkılarını ve rollerini, batılı devletlerin terörist Ermeni komitelerine verdikleri destek ile ilgili ciddî, dikkate değer yorumlar yapılmıştır. Mayewski’nin, Ermeni terörünün ortaya çıkması, gelişmesi ve yaygınlaşmasında batılıların rolünü gayet açık ve doğru bir şekilde ortaya koyarken, kendi devletin bu işlerle ilgisinin olmadığını ispat gayretinde olduğu da dikkat çekmektedir. Bu rapor az miktarda basılarak yüksek seviyeden Rus devlet görevlilerine dağıtılmıştır. Yerinde yapılan inceleme, gözlem ve önemli yorumlara dayalı olarak kitap haline getirilmiş bu rapor, Ermeni meselesi ve terörü ile alakalı Türk tezini destekleyen, olabildiğince objektif değerli bir eserdir. Zamanın Osmanlı Hükûmeti, Genelkurmay istihbarat şubesinde de görev yapmış olan Süvari Binbaşı Mehmed Sâdık Bey’e, önemine binaen eseri tercüme ettirmiştir. 1914 (1330) yılında tercüme edilen eser dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm coğrafya ile ilgilidir. Askerî coğrafya açısından oldukça önemli bilgileri havidir. İkinci bölümde ise Doğu Anadolu’nun etnik yapısı hakkında bilgiler vardır. Burada yaşayan etnik grupların sosyal, dinî durumları ve birbirleri ile olan ilişkileri uzun, uzadıya anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde ise hane miktarına

göre nüfus hesaplamaları ve 1894 Sason Vak’ası hakkında malûmat bulunmaktadır. Dördüncü bölümde ise Van ve Bitlis Vilâyetleri dahilinde bulunan kaza ve nahiyelere bağlı köylerin etnik yapısı, nüfusu hakkında yapılmış cetveller vardır. Kitabın 1916 yılında Petersburg’da Fransızca bir özeti de yayınlanmıştır.¹

Biz bu yazımızda Türk Tarihi açısından önemli bir kaynak olan ve yukarıda hakkında kısa bilgi verdiğimiz mezkûr eserin mütercimi Süvari Binbaşı Mehmed Sâdık Bey’i tanıtmaya çalışacağız. Ermeni meselesi zaman, zaman bazı mihraklarca gündeme getirilmekte ve Türkiye aleyhine dünya kamuoyunda kullanılmaktadır. Aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen mesele canlı tutulmakta ve tarihi gerçekler saptırılmaktadır. Türk Tarihi için çok önemli ve tarihi olaylara ışık tutan böyle bir eseri Türkçe’ye kazandıran zatı ise Türk kamuoyu ne yazık ki tanımamaktadır. Tarihe hizmet eden bu değerli insanın biyografisi hakkında bulabildiğimiz bilgileri bilim âlemi ve kamuoyu ile paylaşırken, hatırasına hürmeten manevî bir görevi de yerine getirmiş olacağımı düşünüyorum. Değerli mütercimi rahmet ve saygı ile anarak, özgeçmişini ile ilgili bilgileri aşağıya derç ediyorum.

Mehmed Sâdık Bey 1871 (Rumî 1287) yılında Üsküdar’da doğmuştur. Babası Ahmed Hamdi Bey’dir. 19 Haziran 1888 (Rumî 7 Haziran 1304) yılında Harp Okulu’na girmiştir. Buradan 23 Mayıs 1891 (Rumî 11 Mayıs 1307) yılında süvari mülâzım-ı sanisi (teğmen) olarak mezun olmuştur. Mezun olur olmaz 1. Süvari Alayı 3. Bölüğüne tayin edilmiştir. Aynı yıl ikmâl-i tahsil için Rusya’ya gönderilmiştir. Rusya’da tahsilde iken 2 Şubat 1893 (21 Kânûn-ı sâni 1308)’de mülâzım-ı evvel (üsteğmen)’liğe terfi ettirilmiştir. 22 Eylül 1895 (10 Eylül 1311)’de yüzbaşı vekilliğine terfi ettirilmiştir. 23 Aralık 1895 (11 Kânûn-ı evvel 1311)’de tahsilini tamamlayarak dört yıl sonra Dersâadet’e (İstanbul) geri dönmüştür. 6 Nisan 1898 (25 Mart 1314)’de yaverliğe seçildi. Yaver iken kolağalığa terfi ettirilmiştir. 4 Eylül 1901 (22 Ağustos 1317)’de binbaşılığa yükseltilmiştir. 3 Eylül 1906’da (21 Ağustos 1322) kaymakamlığa (yarbay) yükseltilmiştir. 9 Eylül 1906 (27 Ağustos 1322) tarihinde “Yaverân-ı Hazret-i Şehriyâriiler” arasında kaymakam rütbesi ile sekizinci sırada yer almaktadır.² 27 nisan 1909’da yaverlikten alınmıştır. 7 Ağustos 1909 (25 Temmuz 1325)’da rütbesi tekrar “Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu” gereğince binbaşılığa indirildi. Bundan sonra Mekteb-i Harbiye Rusça Muallim Muavinliğine tayin edildi. 25 Ekim 1909’da (12 Teşrîn-i evvel 1325) Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye (Karargâh-ı Umûmi) İstihbarat Şubesi (II. Şube)’nde görevlendirilmiştir.

Burada matbuat (basın) sansüründe bulunmuştur. Rusya ile yapılacak sulh müzakerelerinde bulunacak askerî heyette görevlendirilmiştir. Bunu Alman Şark Orduları Başkumandanlığı karargâhında Birinci Ferik zeki Paşa'ya çekilen 5 Ocak 1907 (23 Kânûn-ı evvel 1322) tarihli şifreden anlıyoruz.

Meslek hayatı boyunca şu görevlerde bulunmuştur: a-Çanakale Muharebelerine katılmıştır. b-Daha sonra yedi hafta süre ile Brest-Litovsk Sulh Konferansı'na katılmıştır. c-Bir sene Süvari Birinci Mızraklı Alayı'nda çalışmıştır. d-Bir sene Rusya'da Kazak Alayı'nda görev yapmıştır. e-Yâveran-ı Şehriyâri görevinde bulunmuş ve 25 Ekim 1909'dan itibaren Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İkinci Şubesine tayin edilmiştir.

Mehmed Sâdık Bey Şaver Şaziment hanım ile evlenmiştir. Evli bir oğlu vardır. Çok iyi derecede Rusça bilmektedir. Rus Generali (mirliva) Mayewski'nin "*Van ve Bitlis Vilâyetleri Askerî İstatistiki*" adlı eserini büyük bir vukûfiyetle Rusça'dan Türkçe'ye tercüme etmiştir. Oldukça mühim bir eserdir. Bunun dışında yine Rusça'dan tercüme bazı risâleleri vardır.

Karargâh-ı Umûmi Erkân-ı Harbiye Reisi V. Bronsart Paşa'nın 2 Aralık 1916 (19 Teşrîn-i sâni 1332)'da doldurmuş olduğu sicilinde, 1.75 m boyunda, 79 kilo ağırlığında, sağlam yapılı, kuvvetli, ciddî tavırlı birisi olarak tarif edilmektedir. Yine ketum, vazifesine sadık, terbiyeli, mutî ve kötü alışkanlıkları olmayan (kumar vs.) ve karargâhta her yerde istihdam edilebilecek bir subay olduğu yazılıdır. Çok iyi Rusça bilmesinin yanında, çok iyi bir binici de olduğu, yine V. Bronsart Paşa tarafından siciline işlenmiştir. Uzun seneler kıta görevlerinden ayrı kaldığı halde, rütbesinin ehli olduğu, bir üst rütbe vazifesini yapabilecek ehliyetle olduğu ancak, daha çok karargâhlarda ve bilhassa tercüme işlerinde azamî derecede istifade edilebileceği sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Bir çok nişan ve madalyası vardır. Bunlar: a.Üçüncü dereceden Rütbe Mecidî nişanı, b.Gümüş İmtiyaz Madalyası, c.Altın Liyâkat Madalyası, d.Yunan

Muharebe Madalyası, e.Hicaz Demiryolu Madalyası, f.Harb-i Umûmî Madalyası, g.Alman Harp Madalyası (2. Sınıf Demir Salıp, 6 Mayıs 1906'da tevcih edilmiştir), h.Avusturya-Macaristan İmparatoru tarafından harp alâmetli üçüncü sınıf Liyâkat-ı Askeriye Nişanı ile taltif edilmiştir.³

1923 yılında 1394 kuruş aylıkla emekliye sevk edilmiştir. 1926 senesi Nisan başlarından itibaren Tâlim ve Terbiye Dairesi Neşriyat Şubesi'nde mütercim olarak yeniden göreve başlamıştır. Burada iki sene kadar çalıştıktan sonra 17 Mayıs 1928'de Askerî matbaaya tayin edilmiştir. 26 Nisan 1929'da sekte-i dimagiyye (beyin kanaması) neticesi sol ayağında hafif ve sol kolunda tam olmak üzere sol tarafı boyunca kısmî felç olmuştur. Bu hadiseden sonra 3 Ağustos'ta Askerî Matbaada görevli iken iki ay tebdîl-i hava almıştır.

Askerî Matbaa Müdürlüğü'nün 10 Eylül 1930 tarih ve 2495 sayılı yazısı ile Büyük Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye 10. Şube Rusça mütercimi Süvari Binbaşı Mehmed Sâdık Bey, 1 Haziran 1930'dan geçerli olmak üzere ikinci defa tekaüde sevk edilmiştir. Eminönü Kazası nüfusuna kayıtlıdır. Soyadı kanunundan sonra "Tanşu" soyadını alan Mehmed Sâdık Bey, 6 Nisan 1939'da Üsküdar Sinan Paşa, Kasap Veli Sokak numara 10'da eceli ile vefat etmiştir. Eşi Şaziment Hanım'da kendisinden on yıl sonra 10 Temmuz 1949 yılında vefat etmiştir.⁴

NOTLAR

1. Hamit Pehlivanlı, *Rus Generali Mayewski'nin Doğu Anadolu Raporu-Van ve Bitlis Vilâyetleri Askerî İstatistiki*-. İstanbul 1997, s. 11-12.
2. *Salnâme-i Askerî (1324 Sene-i Maliye, 1326 Sene-i Kameriye-i Hicriye, 1286 Sene-i Şemsiye-i Hicriyesine mahsus), Dersâadet 1324,s.7.*
3. *Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi, Subay Sicil Dosyaları, Süvari Binbaşı Mehmed Sâdık Bey'e ait sicil dosyası.*
4. *Emekli Sandığı Arşivi, Askerî tasnif no: 14605.*

Azerbaycan Muhacirleri Arasında “Köroğlu” Destanı*

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, muhacirlik, folklor, Köroğlu
Destanı.

Almaz HÜSEYİNOVA

Bakü - Azerbaycan

Azerbaycan muhacirlerinin arasında yalnız “Kitab-ı Dede Korkut”un değil, diğer kahramanlık destanlarının da özünün tahlilinin ve tefsirinin yapıldığı görülür. Bu destanların içinde “Köroğlu”, “Kaçak Nebi”, “Kaçak Kerem”, “Deli Ali” ve benzeri vardır. Özellikle “Köroğlu” destanı daima muhacirler arasında dikkat merkezi olmuş, ister tarihi, siyasi, isterse de edebi-kültürel şekilleriyle incelemelerde muhtelif yönlerden araştırma objesi olmuştur.

1912 yılında İstanbul'da çıkan **Türk Yurdu** dergisi incelendiğinde “*İran Türkleri*” üzerine yapılan araştırmalarda “Köroğlu” destanını sözlü edebiyatın örneklerinden biri olarak değerlendiren Mehmet Emin Resulzade,¹ sonraları bu konuyu tekrar tekrar işlemiş, onun hakkında önemli ve bugün bile önemini yitirmeyen düşünceler ileri sürmüştür. Edip, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından önceki dönemde Türkiye'ye yeniden geldiği sıralarda muhacirat yayınlarının sayfelerinde “Köroğlu” destanının parçalarını yayınlamıştır. Bu da şüphesiz ki, mühacir folklorunda ve halkbilimcileri arasında “Köroğlu” destanının tahliline ve tetkikine ilginin artmasına neden olmuştur.

M. E. Resulzade'nin 1923'de İstanbul'da yayımlanan **Azerbaycan Cumhuriyeti**, adlı eseri, İzmir'de kutlanan “Kitap Bayramı”nda Atatürk'ün ödülüne layık görülmüştür. Bu eserin halk edebiyatı eserleri içinde özel bir yer tuttuğu bilinir. Yine aynı incelemelerde “Köroğlu” ve diğer destanlara dikkati çeken yazar şöyle demektedir.

“Muhacir yazarların ele aldığı “Köroğlu” gibi destanlar yürek yakan âşık sazlarının ruhu okşayan ahenkleri altında Azerbaycan Türklerinin kalbine öyle

siniyor, öyle yerleşiyordu ki, onunla, İran'ın “Nuş Aferin”i, “Ferhad ile Şirin”i hatta Firdevsi ile Hafizi bile rekabet edemezdi”²

M. Emin Resulzade'nin 1928'de İstanbul'da yayımlanan **Kafkasya Türkleri** adlı eserinde de “Köroğlu” ile ilgili bölüm açılmış, Türklerin bütün bir toplum olduklarının tespiti ile destanın yayıldığı geniş coğrafya vurgulanmıştır.³

“Köroğlu” destanı profesör Ahmet Caferoğlu'nun incelemelerinde de bu yada benzeri şekilde incelenmiştir. Hatta 30'lu yıllarda yayımladığı **Azerbaycan Yurt Bilgisi** dergisinde “Köroğlu” ile ilgili incelemelere yer veren edip, ayrı ayrı monografik araştırmalarında da sık-sık destana müracaat etmiş, fikir ve tartışmalarını bildirmiştir. Ahmet Caferoğlu'na göre. “Köroğlu” destanı estetik fikirlerden oluşur. Azerilerin ikinci “Dede Korkut”unun karakterini kimileri tarihin bir ürünü, zorunlu bir oluşumu olarak değerlendirmektedir. “Bir taraftan kalem erbabı halka öz dili ile seslenerek, ona kendi edebiyatının zevkini tattırırken, diğer taraftan da kılıç erbabı da Azerbaycan'a yeni hür ve bağımsız bir devlet idaresini hazırlamaktaydı. Zira kültür bağımsızlığı yalnız dil ve edebiyat gibi sahalarda değil, aynı zamanda millî topraklar üzerinde kurulacak olan maddi istiklal ile birleşince sağlam olabilirdi. Neticede her iki kalkınma hamlesi ve teşebbüsü Azeri Türkünün yüzüne gülmüş, Azerbaycan idaresi istiklaline kavuşmuş, edebiyat İran'dan ayrılmıştır. Paralel olarak aynı hakimiyet kültür sahasında da temelleşmiştir. Böylece kalemle kılıç birbirini tamamlamıştır. Bir avuç Azeri Türkü kendisinden kat-kat fazla düşmana karşı istiklal mücadelesine atılmışken Azerbaycan toprağının ürünü sayılan “Köroğlu” da aşık bir şövalye saflığı ile hanlar, şahlar ve vezirlerle mücadeleye atılmıştır.”⁴

Görülüyor ki, halkbilimci âlim Azerbaycanda cereyan eden tarihi gelişimle, istiklal mücadelesi ile oluşan halk edebiyatı arasında bir bağlılık ve ilgi olduğuna dikkat çekerek, folklorumuzun adı geçen destanlarımızın tarihi zorunlulukdan doğduğu kanaatine varmaktadır. Edibin düşüncesine göre “zaman ve tefekkür farkları bir tarafa bırakılacak olursa... Köroğlu'nun mücadele felsefesinde şah – İran, han – Rusya, vezir – de Osmanlı İmparatorluğunu temsil etse gerektir. Üzerine bu kadar ağır savaş yükünü almakla o Azerbaycan tarihinin bu şövalyelik devrini bütün çıplaklığı ile aydınlatmaktadır”⁵

Ahmet Caferoğlu “Köroğlu” destanının dışarıda da bu kadar çok bilinmesinin nedeni olarak onun cihangirlik tarihi ile bağlı olmasını ve estetik sanatına

olan yansımasını gösterir. Ona göre “Köroğlu” ister “halk-epik” isterse de “ *lirik – romantik*” destanlar içerisinde “ *özel bir yer*” tutmaktadır. Yazar ayrıca destanda kahramanlıkla aşkın maharetinin birbirini tamamlamasına dikkati çeker ve bu özelliğin edebiyatın oluşmasında önemli rol oynadığı kanaatine varır.⁶

Ahmet Caferoğlu, halkın mücadele ruhundan doğan “ *Köroğlu Destanı*”nın diğer halkların edebiyatına, komşu Ermeni ve Gürcü folkloruna geçmesine de dikkati çekmiştir.⁷ İncelemeyi yapan tabii olarak Azerbaycan’da destanlara ilginin artmasında “ *Köroğlu*” destanının önemli rol oynadığını kaydetmiş, bundan sonraki destanlarda da onun izlerinin olduğuna dikkati çekmiştir.

Ahmet Caferoğlu 1964 yılında Visbaden de yayımladığı **Azerbaycan Edebiyatı** adlı incelemesinde “ *Köroğlu*” destanını tarihin bir ürünü olarak değerlendirir. Halk edebiyatına dönüşte Şah İsmail döneminin önemli rol oynadığını vurgulayarak XVII. yüzyılda âşık edebiyatının kendi içinde zirveye ulaşmasını, destan yaratma ile açıklar. “ *Şah İsmail tarafından güçlü bir teşvik gören âşık edebiyatı XVII. yüzyılda zirveye ulaştı. Zaten XVI. yüzyılın ortalarında vuku bulan siyasi ve içtimai yenilikler halkta şairlerin eserleri için büyük ilgi uyandırmıştı. Fakat halkta geçmişi eski ananeler ve atalarının masal gibi güzel hayat tarzı hakkında büyük bir hayranlık uyandıran husus Şah Abbas’ın her alanda Farsçaya öncelik tanınması siyasetiyle oldu. Bu hayranlıkta halk şairlerinin faaliyeti için çok müsait bir ortam yarattı. Halk şairleri destan ve koşmalarında halkın beklentilerine cevap vermeye çalışmışlardır. Zor hayat şartları iktisadi krizler, bastırılan halk ayaklanmaları, haksızlıklar ve benzerleri bilindiği üzere halk edebiyatını besleyici bir ortam oluşturmuşlardır. Aşırı derecede zorlanan halk, ümitsiz durumunu halk edebiyatıyla unutmaya çalışır. Bunun için halk edebiyatında bu durumdan hiç bahsedilmez, aksine eski tarihi ve hatta mitolojik olaylar da ve mücadelelerde daima başarılı olmuş olan kahramanlardan bahsedilir. Bu gaye ile destanların tarihi mirası değerlendirilir ve hep yeni baştan işlenir. Bu kahramanlardan biri de maceraları Türk edebiyatında çok yaygın olan meşhur “Köroğlu” dur. Âşıklar tarafından pek sık ve sevilerek terennüm edilen “Köroğlu” hikâyesinde fakir halkın teselli bulduğu birçok unsur vardır”.*⁸

“ *Köroğlu*” destanı yalnız Ahmet Caferoğlu’nun incelemelerinde değil, onun editörlüğünde yayımlanan **Azerbaycan Yurt Bilgisi** dergisinin sayfalarında yayımlanan makalelerde de tahlil edilmiştir.

Halkbilim sahasında önemli çalışmaları olan Salim Refik Refioğlu’nun **Azerbaycan Yurt Bilgisi** dergisinde yayımlanan “ *Nigaristanlı Aşık Sadığın bir şiiri hakkında*” adlı makalesi Paris Millî Kütüphanesi’nde muhafaza edilen “ *Köroğlu*” destanı hakkında bilgi vermektedir. Makalede yazarın yazdığına göre Nigaristanlı Sadığın dilinden Azerbaycan’da kaleme alınmıştır. O, Nigaristanlı Sadığın zanaatkar olduğunu onun dilinden yazıya alınmış “ *Köroğlu*” varyantının diğer varyantlar gibi nazımla nesrin yer değiştirmesiyle oluştuğunu, bunun da Köroğlu’nun gençliğinde yazıldığını ömrünün son yıllarında ortaya çıktığını söylemektedir.

Selim Refik, ayrıca Avrupadaki halkbilim malzemelerini incelediğinden “ *Köroğlu*”nu destan değil “ *halk romanı*” gibi taktim eder.⁹ Yazar Paris Millî Kütüphanesi’ndeki kataloga dayanarak S.P. 994 nolu kayıta bulunan “ *Köroğlu*” varyantının 1750 yıllarında yazıya geçirildiğini unutmamıştır. Bununla da o, nüshanın ilim âleminde bilinen malum varyantından daha eski olması gerektiği kanaatine yönelmek istemiştir.

Bilindiği gibi Salim Refik’in 1933 yılında bahsettiği “ *Köroğlu*” nun eski nüshası ancak 1997 yılında Bakü’de görülebildi.¹⁰

İnceleyici Şelale Hüseynova şöyle demektedir. “ *Salim Refik’in dikkat çektiği “Köroğlu” destanı S. S. Pennin ve Aleksandr Xodzko’nun ilim âlemine sunduğu “Köroğlu” sundan daha eskidir ve bu nüshaların arasında tahminen yüz yıllık bir fark vardır. Makale de sözedilen koşmaya “Köroğlu” destanının mevcut olan varyantlarında tesadüf edilmesi de bu nüshanın yeniliğinden ve orijinalliğinden kaynaklanmaktadır.”*¹¹

Diyebiliriz ki, Salim Refik’in makalesinde “ *Köroğlu*”nun Paris Millî Kütüphanesi’nde bulunan nüshasının 1750 yılında yazıldığı bilgisi yanlıştır. Bu bilgiye dayanarak Şelale Hüseynova’da nüshaları araştırmadan akıl yürüttüğüne göre, bu yanlış kanaat oluşmuştur. Köroğlu’nun Paris Millî Kütüphanesi’ndeki nüshası S.S. Penn ve A. Xodzko’nun ilim âlemine sunduğu nüshasından tahminen yüzyıl eskidir. Ancak bilinmektedir ki, “ *Köroğlu*” hakkında ilk ciddi araştırmamanın yazarı olan A. Xodzko 1830-1832 yılları arasında İran’da misyoner teşkilatında tercüman, 1832-1834 yılları arasında ise İran’daki Rus elçiliğinde baş katip olmuştur. Hacı Mirza İskender’in girişimi, Mirza Abdülvahap’ın katipliği ile Aşık Sadık’ın dilinden kaleme alınmış “ *Köroğlu*” destanının nüshasını Paris Millî Kütüphanesi’ne taktim etmiştir.

NOTLAR

* Bu makale Songül Boybeyi tarafından Türkiye Türkçesi'ne uygun hale getirilmiştir.

1. Mehmet Emin Resulzade, *İran Türkleri*, İstanbul 1993, s.33.
2. M. Emin Resulzade, "Azerbaycan Cumhuriyeti" Bakü, 1990, s. 14-15.
3. M.Emin Resulzade, *Kafkasya Türkleri*, İstanbul 1993, s. 9.
4. Ahmet Caferoğlu, *Azerbaycan Dil ve Edebiyatının Dönüm Noktaları*, Ankara 1953. s. 17.
5. A.g.e.- s.17.
6. A.g.e.- s.17.
7. A.g.e.- s.17.
8. Ahmet Caferoğlu, "Azerbaycan Edebiyatı" *Türk Dünyası Edebiyatı* İstanbul 1991, s. 154.
9. Selim Refik, "Nigaristanlı Aşık Sadıĝın Bir Şiiri Hakkında" *Azerbaycan Yurt Bilgisi* 1933 yıl: 2 sayı : 24, s. 435.
10. *Köroĝlu*, Paris Nüshası, Bakü, Ozan 1997.
11. Şelale Hüseynova, *Muhacirat İrsimizden Sahifeler*, Bakü, Maarif, 1995 s. 86.
12. Enver Uzun, *Köroĝlu*, Trabzon 1997, s. 15-16.
13. Alexendr Hodzko Boreyko, "Specimens of the Popular of Persia as Found in the Adventures and Improvisations of Kuroghlu" *The Bandit Ministrel of Northern Persia* London 1842.
14. КЪУЧЪ ОҢЪЛЪ - ВОСТОЧНИЙ ПОЭТЪ - ПРАЗДНИКЪ. ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ ЕГО ИМПРОВИЗАЦИЙ С ПРИСОВОКУПЛЕНИЕМ ЕГО БИОГРАФИИ. ТИФ. ИС. 1856. СТР. 1.

A. Xodzko topladığı "Köroĝlu" nüshasındaki koşma ve rivayetleri kendi bildiği şekilde tertip etmiş, bununla orjinal nüshayı tahrip etmiştir.¹² A. Xodzko'nun "Köroĝlu" nüshası 1842'de Londra'da yayımlandıktan sonra ün yapmıştır.¹³ Sonraları S.S. Penn kendinden sonra gelen A. Xodzko'nun Doĝu âlemine tanıttığı "Köroĝlu"nu Rusçaya çevirerek, önceleri bölümler halinde Tiflis'te yayımlanan **Kafkas** gazetesinde yayımlanmış, 1856 yılında ise "Körĝ-oqlı-vostoçnyy poĝnayeznik" adı altında Tiflis'de kitap olarak yayımlanmıştır. S. S. Penn bu destanın Rusçaya çevrilmesinin sebeplerini şöyle izah etmiştir: "Yazını Rusçaya tercüme etmekteki amacım Tiflis'teki Rus okuyucuları ile bu eseri tanıştırmaktır. Çünkü derviş ve âşıkların dilinde destan olmuş "Köroĝlu"nun kitaplarının toplu olarak yayımlanmadığını, Rus okuyucularının ise zayıf tercüme edilmiş destan parçalarından yeterince anlayamadıklarını gördüğümünden böyle bir çalışmaya karar verdim".¹⁴

Böylece anlaşılmaktadır ki, "Köroĝlu"nun Paris Millî Kütüphanesi'nde muhafaza edilen nüshası sonradan A. Xodzko'nun İran'dan (Güney Azerbaycan'dan) topladığı ve 1842'de yayınladığı varyantın orijinalidir. S. S. Penn ise destanı A. Xodzko'nun varyantından Rusça'ya tercüme ederek yayımlamıştır.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

“TÜRKİYE CUMHURİYETİ

DEVLETİ'NİN

FİKİR TEMELLERİ ”

Prof. Dr. Zeki Hafızoĝulları

çıkıyor

CİMAJ

Türkiye'nin Dergisi

15 Temmuz 2001
Sayı: 35
Fiyatı: 3.000.000.-TL

● Diyarbakır'da
Sağlık Yolunda

● Vitra'dan
Kaliteli Yeni Ürünler

● Baykal Siyasete Dün Girmiş Gibi

Prof. Dr. Turali:

"İnsanların kafası hâlâ bulanıksa,
Türk aydını ve devlet
üzerine düşeni yapmamış demektir."

Diyarbakır'da Sağlık Yolunda

'Dio' istemiyor için ne düşünebiliriz

EDİRNE HALKIN SESİ GAZETESİ 24.07.2001

Kapıkule'de TÜRK KÜLTÜRÜNDEN GÖRÜNTÜLER Dizisinden Kitap Satışı Başladı

Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi adı altında yayımladığı kitaplardan 6'sının satışını Kapıkule'de başlattı.

Yurt dışında çalışan vatandaşlarımız için Almanca ve İngilizce çevirisi yapılarak bastırılmış bulunan kitaplardan Üç ayrı kitabı Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın, diğerlerini de Prof. Dr. Reşat Genç, Prof. Dr. Zeki Hafizoğulları, Prof. Dr. Tuncer Baykara ve Doç. Dr. Hüseyin Ağca'nın yazdığı bildirildi.

21 Temmuz 2001 tarihinden itibaren Edirne Gümrükler Başmüdürlüğü Kapıkule muayene peronlarında satışına başlanan kitapların Almanca, İngilizce ve Türkçe olarak kitap standında yer aldığı da bildirildi.

EDİRNE HUDUT GAZETESİ 24.07.2001

Kapıkule'de kitap standı

Başbakanlık Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurulu Atatürk Kültür Merkezi'nin Türkçe yayınlarının Almanca ve İngilizce çevirilerinin satışına Edirne Gümrükler Başmüdürlüğü Kapıkule Gümrük Muayene Peronunda açılan standta başladı.

Merkezin Türk kültüründen görüntüler dizisi adı altında yayımlanan altı kitabı yurt dışında çalışan vatandaşlar için Almanca ve İngilizceye çevirisi yapılarak bastırıldı. Edirne Gümrükler Başmüdürlüğü Kapıkule Muayene peronlarının birinde geçtiğimiz Cumartesi gününden itibaren kitapların satışı başladı. 3 Ağustos 2001 tarihine kadar satışa açık bulunan kitaplar arasında Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın üç ayrı kitabı, Prof. Dr. Reşat Genç, Prof. Dr. Zeki Hafizoğulları, Prof. Dr. Tuncer Baykara ve Doç. Dr. Hüseyin Ağca'nın birer kitabı da yer alıyor. Standta yer alan kitaplar ise şöyle: Türk Adının Anlamı, Bilgelerin Yolunda, Milli Bütünlüğümüzün Kaynakları: Asya'dan Anadolu'ya Tayanlar, Bilgelerin Yolunda, Laiklik, Ermeni: Meselesine Dair ve Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçe'nin Kullanımı.

Çeviri, Übersetzung, Translation

Doç.Dr.Tahsin Aktaş, **Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış**, Ankara,1996,VII+248sayfa

Saim KESKİN
APK Uzmanı

Doç.Dr.Tahsin Aktaş¹ in çeşitli yönleriyle ele aldığı çeviri işlemi ve nitelikleri, **Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış** başlığı altında ayrıntılı bir şekilde okuyucunun hizmetine sunulmuştur.

Toplumlar arası bir iletişim aracı olarak kabul edilen çeviri,² bir dilde (kaynak dilde) düzenlenmiş bildirileri anlam, söz dizimi ve anlatım biçimi bakımından eş değerlik sağlayarak bir başka dile (hedef dile) aktarma işlemidir. Bu işlemin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan ürünün başarılı olabilmesi için, dil içi ve dil dışı bağlamları da göz önünde bulundurmak gerekir.

Kültürler arası aracılık görevini üstlenen çevirmen, bir yandan kaynak dildeki bildiriye çözümlmek ve bunu gerek muhteva, gerekse biçim açısından hedef dile en doğru bir şekilde aktarmak, diğer yandan da bu bildiriye aslına en yakın, en doğal anlatım biçimiyle de sunmak zorundadır. Bunu yaparken iki dilin her bir unsurunu yan yana getirip, birbiriyle karşılaştırma, ölçme, tartma, algılama ve değerlendirme durumuna girer ve böylece iki dil arasında bir eş değerlik kurmaya çalışır. Bütün bunlar çevirmenin yalnız iki dili yeterli ölçüde bilmesini değil, iki kültür hakkında da bilgi sahibi olmasını gerekli kılmaktadır.

20. yüzyılda bilim, teknik, siyasî, sosyal ve ekonomik alanlarda olduğu kadar, enformasyon teknolojisinde de görülen hızlı değişme ve gelişmeler toplumları zorunlu olarak birbirine yaklaştırmaktadır. Bu yakınlaşma sonucunda ortaya çıkan anlaşma ve iletişim sorunu çeviri işlemi gündeme getirmektedir. 21.yüzyılda da teknolojinin hızla devam edeceği, toplumlar arası iletişimin süreceği ve bu yüzyılın artık bir bilgi çağı olacağı açıkça görülmektedir. Bu açıdan bakılınca da çevirinin önemi iyice artmakta ve güncelliğini korumaktadır.

Yazar, çevirinin günümüzde toplumları ve bireyleri birbirine yaklaştıran ve onlar arasında her türlü diyalogun ya da iletişimin kurulmasını sağlayan bir etkinlik olduğunu; eğitimimizin, kültürümüzün, bilgi ve becerilerimizin gelişmesi, çağın düşüncesini yakalamamız, ona ayak uydurmamız, yahut onun gelişmesine katkıda bulunmamız gibi etkenlerin hep çeviri işleminin yapılmasını zorunlu hale getirdiğini ön sözünde belirtmektedir.

Kitabın giriş bölümünü izleyen çevirinin geçmişi, tarihi süreç içinde geçirdiği evreler ve bu evrelerde nasıl değerlendirildiği, yapılan çalışmalar, “bağımlı” (birebir) ve “serbest” çeviri tartışması, bilimin ışığında ele alınarak değerlendirilmektedir.

“Yazılı ve sözlü olmak üzere iki ayrı düzeyde gerçekleşen çeviri işlemi için kullanılan kavramlar da günümüzde kimi zaman birbirine karıştırılmakta ve anlam karışıklığına yol açmaktadır”(s.2). Sözlü çeviride çevirmen, yazılı çeviriden farklı olarak görevini belli bir süre içinde yapmak zorunda kalmaktadır.

Konuşmacının izlenimlerinin aktarılması, bu bilgilerin yazıya dökülerek okura sunulması bir dil içi çeviri olduğu gibi, bir dildeki ata sözlerin, deyimlerin açıklanması, değişik açılardan yorumlanması, ayrıca bir müzik parçasının bir enstrümanla çalınması için notalara dönüştürülmesi işleminin de bir çeşit dil içi çeviri olduğu üzerinde durulmaktadır.

Dil içi çeviri türünün doğal diller arasında yapılan çeviri türünden farkı şöyle anlatılmıştır: “Dil içi çeviride... Bir yazıyı stenografi, mors, bray veya fonetik yazıya dönüştüren kişi bu yazının tek bir sözcüğünü anlamasa bile, işini yapabilir. Burada yapılan iş, bir doğal dilden başka bir doğal dile aktarma değil, bir yazı türünden başka bir yazı türüne geçiştir. Oysa doğal diller arasında yapılan çeviride, bir bildirin, bir metnin biçimsel yönünün değişik bir düzenekle aktarılmasının yanında, anlamın da her durumda aktarılması zorunluluğu vardır. Yani, diller arası çeviride çevirmen, ilgili metni, yahut bildiriye anlamadan çeviremez”(s.6).

“Günümüzdeki Çeviri Kuramları” başlığı altında Gerhart Jeager, Nedret Pınar, E.A.Nida, Wolfrom Wilss, İsmail Boztaş, Werner Koller, O.Kade, W. Winter, H. Weinrich, Aysu Erden, Redegundis Stolze, Maximilian Scherner, Hans Hörmann, Paul Kussmaul / Hans G. Höning, Melâhat Özgü ve Mehmet H. Doğan’ın görüşlerine yer verilerek çeviri işlemi üzerinde ileri sürülen değişik fikirlerin tartışılmasına ağırlık verilmektedir. Yapılan tartışmalarda çevirinin niteliği, çevirinin genel ilkeleri ve yöntemleri gibi konulara açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır.

“Çeviride Eş Değerlik” başlığının altında yer alan “Düz Anlam (sözcük, tamamlama, cümle, metin düzeyinde) Düzeyinde Eş Değerlik”; “Yan Anlam (deyim ve atasözü aktarılmasında, nesir ve şiir çevirisinde) Düzeyinde Eş Değerlik”; “Metin Türüne Göre (edebî, bilgilendirici, açıklayıcı, çağrı nitelikli, bir sorumluluk ya da yükümlülük ifade eden metinler) Eş Değerlik”; “Dil Kullanımsal Eş Değerlik”; “Biçimsel (nesir ve nâzım türünde) Eş Değerlik” alt başlıklarındaki konuların, günümüzde, çeviri biliminin en önemli konularından olduğu vurgulanıyor. Değişik metin türlerinden seçilen örneklerle düz anlam, yan anlam, biçim, dil kullanımı ve metin türlerinin denklik açısından ayrıntılı bir şekilde analizi yapılıyor. Ayrıca metinlerin işlevleri göz önünde bulundurulurken biçim ve muhteva ağırlıklı aktarılması konusuna da geniş ölçüde yer verilmektedir.

“Çeviri Eleştirisi Üzerine” başlıklı yazıda, eleştirinin mahiyeti, eleştirinin temelini oluşturan kuramlar ve bu kuramlarla ilgili görüşler, nesnel ve ilmi çeviri eleştirisi ve bu eleştirinin öngördüğü ilkeler üzerinde ağırlıklı durulmaktadır. Türk Dil Kurumu’nun çıkardığı Türkçe sözlükte, üç tanımda kullanılan “inceleme, açıklama, anlaşılmasını sağlama, değerlendirme, sinama, yargılama” (s.175) sözcüklerini çeviri eleştirisi için anahtar sözcükler kabul edildiği anlatılmaktadır. Bu konuyla ilgili Mehmet Fuat, Akşit Göktürk, Ahmet Cemal, A.Popoviç, Werner Koller, Wolfram Wilss, Katharina Reiss ve J.Klegraf’ın görüşlerine yer verilmektedir. Ayrıca metnin fonksiyonu, muhteva, dil ve üslup, biçim ve estetik ile metnin dil kullanımı (pragmatik) açılarından özelliklerine yer verilmektedir.

“Çevirinin Dil Öğretimine Katkısı” (s.203-219) başlığı altında, çevirinin dil öğretimine ne gibi katkılarda bulunabileceği kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Yabancı dil ve çeviri öğretimine: “Her ne kadar öğretim yöntemleri açısından birbirlerinden farklı özellikler gösterebilirler de bir çok yönden bir bütünü iki parçası gibi birbirlerini tamamlar niteliklere sahiptirler. Bu nedenle çeviri, ister doğrudan doğruya kendi öğretimi için bir amaç olarak, isterse yabancı dil öğretiminde bir araç olarak kullanılmalı, öğrencilerin dil kullanımına ve onların çözümleme becerilerinin gelişmesine ve yabancı dil eğitimine büyük katkılar sağlayacaktır” (s.219), denilmektedir.

“Tiyatro Eserlerinin Çevirisi” (s.220-238) başlığı altında, önce tiyatro eserlerinin çevirisine ilişkin görüşlere, sonra da dil açısından dikkate alınacak noktalara (sözcük, söz dizimi, anlam düzeyinde;

okur/yazar, izleyici ve oyuncu açısından) yer verilerek örnek metin çevirileriyle birlikte ele alınmıştır.

“Kaynakça”da 134 adet kitap, dergi ve makale vb. listesi bulunmaktadır.

Eserin en sonunda ise iki sayfa “Yazar Adları Dizini” yer almaktadır.

Kitap, çeşitli yönleriyle irdelenmiş ve yabancı dil öğrenenlere, konuyla ilgili kişilere, çevirmenlik ve mütercimlik mesleğinde çalışanlara yararlı olmak amacıyla hazırlanmıştır.

Ayrıca “Köktürkçe’den Osmanlıca’ya,³ Asya’dan Anadolu’ya Taşınanlar,⁴ ve Bilgelerin Yolunda⁵ adlı eserlerin çevirisi de aynı yazar tarafından yapılmıştır.

Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış adlı kitabın tanıtımını yaparken, konuyla ilgili olması sebebiyle düşüncemizi buradan duyurmak istiyoruz. Türkiye’de sadece çeviri işleriyle uğraşacak kurum (merkez) ve kuruluşlar kurulmalıdır.

Türk dili, tarihi ve kültürü vs. ile ilgili bilgiler diğer dillere çevrilerek ihraç edilmeli; ihtiyacımız olan yabancı dillerde yazılı bilgilerde Türkçe’ye çevrilerek ithal edilmelidir. Türkiye’nin her ferdi, ne işle uğraşıyorsa uğraşsın dünyayı takip edebilecek, uygarlığın gerisinde kalmayarak mesleğiyle ilgili bilgileri bahsettiğimiz çeviri işiyle uğraşan kurumlardan elde edebilmelidir.

İnsanımızın yaptığı işi en lâyıkıyla yapabilmesi için bu kurumlara ihtiyaç vardır. Herkesin ihtiyacı olan bilgiyi ücreti karşılığında bu kurumlardan temin edebilmesinin çok yararlı olacağını düşünüyoruz.

NOTLAR

1. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Bölümü Başkanı
2. Çev. Alm.übersetzung, Ing.translation, Fr.traduction.
- 3.Türk dilinin tarihi süreç içindeki gelişimini içeren Prof. Dr. W. Bang’ın Köktürkçe’den Osmanlıcaya adlı eserinin Almanca’dan Türkçeye Doç.Dr. Tahsin Aktaş tarafından yapılan çevirisi 1996 yılında TDK yayınları arasında yer aldı.
4. Prof. Dr. Abdurrahman Küçük- Prof. Dr. Harun Güngör’ün Asya’dan Anadolu’ya Taşınanlar adlı eserin Türkçeden Almancaya (Was von Asien nach Anatolien Ü berliefert wurde) çevirisi Doç.Dr. Tahsin Aktaş tarafından yapıldı ve 2000 yılında Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları arasında yer aldı.
5. Prof. Dr. Sadık Tural’ın Bilgelerin Yolunda adlı eseri, Türkçeden Almanca’ya (Auf dem Weg der Weisen) çevirisi Doç.Dr. Tahsin Aktaş tarafından yapıldı ve 2000 yılında Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları arasında yer aldı.

Dünya Kenti Safranbolu Üzerine İki Kitap

Abdulkerim Abdulkadiroğlu, – Ülkü Özsoy (Ayan):
Safranbolu Vakfiyeleri, Ank. 1998, 168 s. Safranbolu
Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları: 1,
Abdulkerim Abdulkadiroğlu, – Ülkü Özsoy (Ayan):
Safranbolu Meşhurları, Ankara 2000, 188 s.

Nail TAN
Halk Bilimci

Tarihî mimarî mirasını ve bu mirasın içinde ve çevresinde oluşan geleneği yaşatan Safranbolu (eski adı Zâferanbolu) 1994 yılında UNESCO tarafından “*Dünya Kültürel Miras Listesi*”ne alınmış, böylece dünyaca tanınan bir kent, bir ilçe durumuna gelmiştir. Cumhuriyet’in ilânına kadar Kastamonu’nun, daha sonra Zonguldak’ın, günümüzde de Karabük’ün ilçesi olan Safranbolu, tarih boyunca daima bir kültürel merkez konumunda bulunmuştur. Bu yüzden ilçede yüzü aşkın vakıf eser bulunduğu gibi, çok önemli devlet adamları, komutanlar, bilginler, sanatçılar, meslek erbâbı yetişmiştir. Safranbolu, Cumhuriyet döneminde Karabük’ün gelişmesiyle eski önemini bir parça kaybetmişse de yine de kültürel kimliğini korumuştur. Özellikle, mimarî yapısıyla, gelenekli yaşantısıyla dikkatleri çekmiş ve sonunda bir “*dünya kültür kenti*” olmuştur.

Bir yerin, “*dünya kültür kenti*” ilân edilmesi, UNESCO’nun “*dünya kültürel miras listesi*”ne girmesi hiçbir zaman yeterli değildir. Bu seçkin unvanı, bazı eserlerle desteklemek gerekir. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu ve Vakıflar Genel Müdürlüğünden emekli uzman Ülkü (Ayan) Özsoy, son yıllarda iki değerli araştırma yapıp yayımlayarak Safranbolu’nun söz konusu eksikliğini gidermeye katkıda bulundular.

Abdulkadiroğlu-Özsoy’un araştırmalarının ilki Safranbolu vakfiyeleri üzerinedir. Bir insanın, bir ailenin malının, kazancının bir bölümünü veya tamamını toplumsal bir hizmetin yapılması amacıyla bağışlaması,

tahsis etmesi anlamına gelen vakıf kurumu, yüce milletimizin en değerli eserlerindedir. Bir ilçede, bir ilde vakıf eserlerinin çokluğu, oradan devlete-millete değerli hizmetler yapmış şahsiyetlerin yetiştiğini gösterir. Bu şahsiyetler, önemli görevlerde bulunup para kazandıktan sonra doğdukları, yetiştikleri yöreyi de unutmamışlar, vakıf kurarak medrese, çeşme, cami gibi topluma yararlı eserler yaptırıp, bunların ilelebet yaşamasını sağlayıcı gelir kaynaklarını bağışlamasını bilmişlerdir. Safranbolu, yüzü aşkın eski vakfın eserlerine sahip, şanslı bir ilçemizdir. İşte iki bilginimiz, bu hazineye eğilmişler, yıllarca Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivlerinde çalışarak Safranbolu vakıflarını inceleyip, vakfiyelerini gün ışığına çıkarmışlardır.

Safranbolu Vakfiyeleri adlı kitap, ilçenin tarihini, kültürel ve ekonomik hayatını aydınlatan bilgilerle doludur. Kitaptan edindiğimiz bilgiye göre, araştırmacılar ilçeye ilgili 104 kadar vakıf kurulduğunu (Cumhuriyet dönemi vakıfları hariç) belirlemişlerdir. Bunların çoğu cami vakıflarıdır. İçinde az sayıda medrese, okul, zâviye, çeşme vakfı da bulunmaktadır. Araştırmacılarımız, belirledikleri bu 104 vakfın bir listesini kitaplarının sonuna koymuşlardır. Söz konusu 104 vakıftan 26’sının vakfiyesi, yani kuruluş amacını ve bağışlanan mal, mülk, geliri açıklayan belgesi arşivlerden bulunmuş, okunmuş ve kitaba alınmıştır. Vakfiyelerin yeni nesiller tarafından okunup anlaşılabilmesi için kitabın sonuna bir sözlük eklenmiştir. Yararlanmayı daha da artırmak, kolaylaştırmak amacıyla ayrıca vakfiyelerde geçen kişi ve yer adlarının birer dizini verilmiştir. Kitabın sonuna ise, 26 vakfiyenin filmleri konmuştur. Böylece, bazı isimlerin yazılışında tereddütü olanlara karşılaştırma fırsatı yaratılmıştır. Şunu hemen belirtelim ki, Prof. Dr. Abdulkadiroğlu, Türkiye’de Osmanlıca metinleri en iyi okuyan bilginlerden, uzmanlardan birisidir.

Safranbolu Vakfiyeleri, Osmanlı döneminde vakıfların devlet masraflarını nasıl azalttığını göstermesi bakımından, bugünkü vakıf anlayışına örnek olmalıdır. Zira, günümüzde bazı vakıflar, devlete katkıda bulunan değil, devletten yardım isteyen, devletin verdiği paralarla hizmet yapan vakıflar durumundadır.

Safranbolu Vakfiyeleri, ilçe yerleşim bazında ilk araştırmadır. Bu araştırmanın diğer il ve ilçelerimize de örnek olmasını temenni ederiz.

Abdulkadiroğlu-Özsoy’un ikinci kitapları da ilki gibi yorucu bir araştırma sonucu ortaya konulmuştur.

Kültürel konumu, yanı başında Kastamonu gibi bir kültürel merkezin bulunması dolayısıyla ilçeden pek çok önemli şahsiyet yetişmiştir. Bu küçük ilçe, birçok ilimizi kiskandıracak derecede değerli şahsiyete sahiptir. Osmanlı döneminde İstanbul, Bursa, Edirne gibi şehirlerde biyografik eserler yazıldığı, şairlerle ilgili şuâra tezkireleri vücuda getirdiği görülmüşse de Anadolu şehir ve ilçelerinde, bu konu ihmâl edilmiştir. Önemli şahsiyetler kendilerini övme anlamına geleceği ve dinî açıdan günah işleyecekleri gerekçesiyle hiçbir zaman kendi hayatlarını yazmak istememişlerdir. Şairler dışındaki şahsiyetlerin hayatlarına, eserlerine pek eğilen çıkmamıştır. Bu yüzden biyografik kitapların, ansiklopedilerin yazılması için Cumhuriyet dönemini beklemek gerekmiştir.

Yazarların "takdim"lerinde de belirttikleri gibi, Osmanlı dönemiyle ilgili biyografik eser yazmak oldukça güçtür. Birçok aile, şeceresini bilmez. Dedesinden, öncesini merak bile etmez. Gazete, dergilerin yaygınlaşması ise yine Cumhuriyet döneminde olmuştur. Bu yüzden, iki bilginimiz bu kitabı hazırlarken çok zor günler yaşamışlar, ailelerden bilgi, fotoğraf, belge almak için günlerce uğraşmışlardır.

Kitapta, Safranbolulu meşhurlardan 1900 yılına kadar doğmuş olanlarla daha sonra doğup da bugün hayatta olmayanlara yer verilmiştir. Böyle bir sınırlandırma yapmak, ilk sonuçları alıp yayımlamak açısından yararlı olmuştur. Her şahıs için mümkün olduğu kadar, eldeki en geniş bilgi verilmiş ayrıca fotoğraf, belgelerle de verilen bilgiler desteklenmiştir. Böylece; Cumhuriyet dönemi meşhurları veya bu kitaptaki meşhurlar üzerinde çalışma yapacaklar için ilk başvuracakları bir eser ortaya çıkmıştır.

Kitapta Safranbolulu meşhurlar şu tasnif içinde sıralanmıştır:

I. İdareciler ve Parlamenterler:

A. İdareciler, Komutanlar:

1. Sadrazamlar (İki kişi)
2. Vali-Kaymakamlar (Yedi kişi)
3. Mektupçular (Bir kişi)
4. Genel Müdürler (İki kişi)
5. Belediye Başkanları (Bir kişi)
6. Diğerleri (İki kişi)

B. Parlamenterler:

1. Nâzır-Bakanlar (Üç kişi)
2. Reisü'l-küttâb (Bir kişi)

3. Kaptan-ı Deryâlar (Dört kişi)

4. Beylerbeyi (Bir kişi)

5. Mirlivâ (Bir kişi)

6. Milletvekilleri (Üç kişi)

II. Müderrisler-Kadılar-Nâibler: (19 kişi)

III. Âlimler, Bilim Adamları:

A. Şeyhülislâm (Bir kişi)

B. Kazasker (İki kişi)

IV. Mutasavvıflar-Tarikat Büyükleri: (Dört kişi)

V. Din Büyükleri:

A. Ders-i âmlar (Dört kişi)

B. Fetvâ Emini (Bir kişi)

C. Müftüler (Dört kişi)

D. Vâiz (Bir kişi)

E. İmam Hatip (Bir kişi)

VI. Meslek Erbâbı:

A. Tarihçi, Vak'a nüvis (Bir kişi)

B. Yazar Dil Bilimci (Bir kişi)

C. Doktor (İki kişi)

D. Eczacı (Bir kişi)

E. Hattat (Bir kişi)

F. Musikîşinâs (İki kişi)

G. Şair, Âşık (On kişi)

H. Eğitimci (Bir kişi)

I. Basın Mensupları (İki kişi)

J. Şekerciler (İki kişi)

VII. Şehrin Önde Gelenleri:

A. Derebeyi (Bir kişi)

B. Hayır Sahipleri:

1. Vakıf Kıranlar (Üç kişi)

2. Adına Vakıf Kurulan (Bir kişi)

VIII. Safranbolu Üzerine Kitap Yazan Yazarlar: (Beş kişi)

Yukardaki listede yer alan bazı şahsiyetler, çeşitli görevlerde bulunmaları dolayısıyla üç veya dört yerde tasnife girmişlerdir. Ancak, adlarının önünde diğer görevlerine atıfta bulunulmuştur. Safranbolulu meşhurların toplam sayısı 62'dir. İl yıllıklarına göz atacak olursak bu sayının, bir ilçeye göre ne derecede yüksek olduğu anlaşılır. Söz konusu listeden bazı şahsiyetlerin adlarını, kendilerini saygıyla anarak hatırlamakta yarar görüyoruz:

Sadrâzamlar: İzzet Mehmet Paşa, Abdullah/
Hamdullah Paşa

Nâzırlar / Bakanlar: Hüseyin Kâzım Kadri (Dil
Bilimci), Molla Necmeddin Bey, Ahmet Sebati Ataman

Reisü'l-küttâb: Hayri Mehmet Efendi

Kaptan-ı Deryâlar: Sarıkçı Musahip Mustafa
Paşa, Mustafa Paşa, Salih Paşa

Mirlivâ: Mustafa Nuri Paşa

Kazaskerler: Cinci Hüseyin Efendi, Seyyid Aziz
Bey

Şairler: Kayıkçı Kul Mustafa, Kuloğlu Süleyman,
Âşık Mehmet Pekmez, Şükrî (Mehmet Emin Efendi),
Sadık Vicdanî, Nail Memik, Tahir Akın Karauğuz

Hattat: Mehmet Hamdi Efendi

Mutasavvıflar: Ömerü'l Fuâdî-i Sâni, Şeyh
Mehmet Emin Efendi

Tarihçi: Abdurrahman Şeref

Musikîşinâslar: Sadi Yaver Ataman ve oğlu
Adnan Ataman

Şekerciler: Osman Nuri Uzun ve oğlu Ali Uzun

Bilim Adamları: Turşucuzâde Ahmet Muhtar
Efendi, İsmail Sabri Ülgener

Kitapta beni en çok sevindiren yönlerden biri
Safranbolulu ünlü şekerci Osman Nuri Uzun ve oğlu
Ali Uzun'un geniş bir biçimde ele alınmasıdır. Bilindiği
gibi Türkiye'de şekerciliğin pîri Hacı Bekir, komşu
ilçe Araç'ta doğmuştur. İstanbul'daki işyerinde Araçlı
ve Safranboluluları çalıştırıp mesleği onlara öğretmiştir.
Yıllar önce Hacı Bekir'in ve kuruluşunun tarihçesini
yazmıştım (**Geleneksel Türk Tatlıları Sempozyumu
Bildirileri**, Başbakanlık Bsm., Ankara 1984, ss. 21-
44). Osman Nuri ve oğlunun biyografileriyle halka
tamamlanmış oldu.

Safranbolu, dünya kültürel mirası içinde yer
aldığından, bu iki eserin değeri, önemi daha da artmıştır.
Bir ilçe, bir il sadece ayaktaki mimarî eserleriyle değil,
o eserlerin içinde ve çevresinde yaşayan, yaşatılan
kültürel unsurlarla değer kazanır. Prof. Dr.
Abdulkadiroğlu ve Özsoy, Safranbolu'nun kültürel
ikliminin iki yönünü araştırıp gün ışığına çıkarmakla
sadece Safranbolu'ya değil, Türk kültürüne de önemli
bir hizmette bulunmuşlardır.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

“OŞ ŞEHRİNİN EPIGRAFIK ANITLARI”

Çetin Cumagulov

çıkıyor

“Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati”ne Bir Bakış

Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati, Çeviren: Fuad Carım, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 1996, 185 sayfa.

Banu ALTINOVA

Gazi Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens. Türk Dili ve Ed.
Yüksek Lisans öğrencisi

Orhan Pamuk’un *Beyaz Kale* adlı romanı dolayısıyla gündeme gelen bu eser, Pedro isimli bir İspanyol askerinin 16. yy. da Osmanlı İmparatorluğu’ndaki esareti esnasında kaleme aldığı hatıralardan oluşmaktadır. 1552 yılının Ağustos ayında Türklere esir düşen yazar, 1555 yılının Mart’ında bu esareten kurtulur. Kitabın konusunu da yazarın esir kaldığı bu zaman içerisindeki gözlemleri oluşturur.

Eser, 1557 yılında kaleme alınmış olup, uzun süre Madrid Üniversitesi’nin arşivleri arasında saklı kaldıktan sonra, Zaragoza Üniversitesi profesörlerinden Dr. Manuel Serranoysanz tarafından bulunarak yayımlanır. Eserin kime ait olduğu şüphelidir. Üslûp benzerliğinden dolayı, o devrin tanınmış yazarlarından Cristobal de Villianon’a isnad edenler varsa da kesin değildir; çünkü kitaptaki bilgiler okumak ve işitmekle öğrenilebilecek bilgiler değildir. Bu bilgiler, ancak görmüş ve yaşamış bir kimsenin gözlemleriyle aktarılabilir niteliktedir.

Pedro’nun hatıralarını Mata ve Juan adındaki iki arkadaşına anlatmasından oluşan eser, iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım, tutsağın başından geçenleri konu edinirken, ikinci kısım Türkiye’nin o çağlardaki teşkilâtı ile İstanbul halkının âdetlerini anlatır. Kitabın en önemli özelliği ise bir İspanyol’un ağzından 16.yy. İstanbul’una ait panoramanın verilmesidir. Yazar, gözleme dayalı olarak edindiği bilgileri anlattığından dolayı kitabın çok az kısmı öğrenilenleri içerir ki, bu da kitapta belirtilmektedir. Bu bilgiler ışığında, yazarın, müşahedelerini aktarırken takındığı objektif tavrı gözden kaçırmadan eseri takip edelim.

İspanyollar, 1552 yılı Ağustos’unun dördüncü günü imparatorun donanmasıyla Cenova’dan Napoli’ya giderken Ponza Adaları’nda Sinan Paşa komutasındaki Türk donanmasının saldırısına uğrarlar. Bu saldırıda Pedro da esir düşenlerden biridir. Pedro, kürek cezasından kurtulmak için, kendini hekim olarak tanıtır. Yanına bir tıp kitabı alarak, o konularda bilgi sahibi olur ve bu kitaptan edindiği bilgileri tedavide kullanır.

Pedro’nun yaptığı bir hata yüzünden cezalandırılması, Hristiyanlar içerisinde hiçbir tepki meydana getirmez. Hattâ Hristiyanlar, onun cezalandırılması için fırsat oluşturmaya bile çalışırlar. Bu da o dönemde aynı dine mensup olan Hristiyanlar arasında düşmanlık ve savaş olduğunun göstergesidir.

O dönemin İspanya’sında devlet ve toprak, kral adına korunmaktadır; fakat bunun şuurunda olan insanlar oldukça azdır. Çoğu “*kralı tırtıklamak sevaptır*” anlayışıyla lokmanın büyüğünü almaya çalışırlar. Türkler’e esir düşenlerin İspanya’ya dönünce zorla dinlerini değiştirdiklerini, bunun için işkencelere uğradıklarını söylemeleri üzerine Pedro: “*Hepsinin Yehuda’dan daha yalancı olduklarına inanabilirsiniz. (Hristiyan dinine göre Havariyyun’dan iken İsa’ya ihanet etmiş olan Yehuda, hain ve mürai manasına gelir.) Bir kimse, bir kere hayır demeye karar verdi mi cehennemin bütün işkencelerini gösterecekler gene peki demez. Zorla mecbur edildiklerini söyleyenler, bayağı kimselerdir: öldürmek veya sopa atmak lâfını duyar duymaz, peki dediklerinden ötürü.*” (s.25) diyerek Türkler’in kimseyi zorla Müslüman yapmadığını, “*dinde zorlama yoktur*” kaidesine uyduklarından dolayı, ortaya atılan iddianın gerçekle bağdaşır tarafı bulunmadığını belirtir. “*Bu yönden zorlamaya bir kere şeriatleri müsaade etmez.*” (s.25) ifadesiyle de olayın İslamî boyutunu ortaya koyar.

Pedro, Osmanlı toplumunun günlük çalışma temposunu, Sinan Paşa’nın Atmeydanı adı verilen yerde konak yaptırdığı sıradaki bir gözlemiyle anlatır: “*Herkes, sade evleri yıkıp molozları kaldırmak , yedi sekiz ay sürer sanyordu. Alimallah, altı ay geçmeden çevresi yarım fersaha yaklaşan konakla müştemilatı tamamlamış ve paşa içine girip yerleşmişti.*” (s. 29) Bu kadar kısa bir sürede konağın tamamlanması Yükselme Dönemi’ndeki toplumun çalışkanlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Pedro, iş veren durumundaki insanların işçilere muamelelerini de şu gözlemleriyle aktarır: “*Paşa bir gün, yeni örülen bir duvar üzerine, on beş arşın boyunda ve elli eskuda ağırlığında ipekli bir kumaş serdirdi. O gün, en çok duvar çıkacak ustaya mükafat olduğunu*

da ilan ettirdi. En çok takacak çilingire otuz ve en çok kapı ve pencere takacak doğramacıya da elli eskuda vadetti.” (s.32) sözleriyle Türkler’de zorlama yerine teşvik olduğunu ifade eder. Dünyadaki bütün esirler, çalıştırılırken dövülüp, işkencelere maruz bırakılırken Osmanlı Paşalarının bu ince düşünceleri, Osmanlı’nın büyüklüğünü göstermektedir. Ayrıca Pedro, bu karşılaştırmalarıyla da Türklerle Batı dünyası arasındaki farklı iş ahlâkını gözler önüne serer.

Mata’nın tutsaklığın her yerde kötü olduğunu, bunun için İspanyol gemilerinde kürek çekmeyi tercih ettiğini söylemesi üzerine Pedro: “Türkler’de dört yıl kürek çekmeyi, bizde gemilerde bir yıl kürek çekmeye değişmem. Bir kere bizde, bütün yıl aralıksız kürek çekilir; Türklerde ise, sade yazın; bu bir. Sonra bizim gemilerde doycak kadar peksimet verilmez; Türk gemilerinde ise, hem çok miktarda hem çok iyi peksimet verirler.” (s.31) diyerek Türkler’e esir düşenlerin İspanya’dakilerden daha şanslı olduklarını belirtir.

Kanunî Sultan Süleyman, kızı (Mihrimah Sultan) hastayken eğer iyileştirilirse Pedro’yu azad edeceğini vaad eder. Bu teklif karşısında Pedro, padişahın ellerinden ayaklarından öperek azad istemediğini, serbest kalırsa kendisi gibi bir destekten mahrum kalacağını söyler.(s.38) Pedro, azad edileceği vakit İspanya’ya geri döneceğinden dolayı azad olma teklifine tepki göstermiştir. Lâkin, İstanbul’daki esirlik hayatının, İspanya’daki hür hayatına oranla daha lütüfkâr olacağını farkındadır.

Pedro, Türklerde yolculuk edenlerin kalacakları yerleri anlatırken: “Orada misafirhaneye “kervansaray” derler. Türkler rahatlarına bizim kadar düşkün olmadıklarından, bu yerlerde döşek, yemek ve lostaryacı yoktur.” (s.61) diyerek kervansarayın işlevini anlattıktan sonra; “O memleketin samanı pek besleyicidir, çalışmayan hayvanları semirtir bile. Atlı yolcularda, bir de yem torbası bulunur, arpa doldurup hayvana takarlar. Kervansaraylar hayrattır, kalmak için para verilmez. Avlularında birçok barakalar kurulur. Bu barakalarda lüzumlu her şey satılır: arpa, odun, piriç, saman. Oranın hayvanları açlığa dayanıklıdır; gündüz yem yemezler; yemlerini gece yerler.” (s.62) ifadeleriyle ulaşım özgürlüğünü ve rahatlığını anlatır.

Pedro, Türkler’in dini inançları, camileri hakkındaki bilginin akabinde, “Meslekten din adamları olmadıkları halde, namaza çağrılan kimseler ki, çok olur, aidat verilmez. Namaza çağrılınca, burada nasıl kiliseye gidiliyorsa, orada da camiye gidilir. İsteyen, bulunduğu yerde namazını kılabilir. Büyük konakların

namaz kıldıran hocaları vardır.” (s.77) diyerek Türklerin ibadetleri konusunda bilgi verdikten sonra, Türkler de kendilerinde olduğu gibi ruhban sınıfı olmadığını söyler. Halkının kendi içinden en bilgili insanların dini ibadetlerini yaptırması, Osmanlı toplumunun ilme verdiği önemi gösterir.

Türkler’in temizliğe verdikleri önemi anlatırken, namaz kılmalarını örnek olarak gösterir: “..... Ve hep aynı iman, hep aynı temizlikle. Biz de tıpkısını yaşasaydık şüphe yok Allah’ın sevgisine daha çok erişirdik.” (s.77) diyerek Türkler’in temizliğine özenir. Bir başka yerde de: “Söyleyeceğime iyi kulak kabartın: İmparatorundan tutun da, aşçı yamağına kadar, ister erkek, ister kadın, ister zengin, ister yoksul, beş vakit namaz kılmayan Türk yoktur.”(s.78) diyerek İslamiyet’te eşitlik olduğunu, hiçbir şekilde ayırım yapılmadığını ve o dönem insanının ibadet konusunda çok hassas olduğunu belirtir.

Pedro, Kuran’da neler olduğunu anlatırken : “Daha kolaylıkla kandırabilmek için, bizim dinimizde de olan pek çok şeyler vardır. Buyrukları sekiz tanedir: Allah’a tapmak, ahirete inanmak, ebeveynini sevmek, bayramları kutlamak, evlenmek, çalmamak ve öldürmemek. Ramazan’da oruç tutmak ve sadaka vermek. Bu suretle, bizim dinimizin belirttiği “yedi büyük suç”u, “Kuran” dahi suç sayar.” (s.80) diyerek Hristiyanlıkta İslâmiyet’in asgari müştereklerinden bahseder. Fakat Pedro, yine de kendi ülkesine döndüğü vakit cezalandırılma ihtimalini göz önüne alarak belirttiği kuralların Müslümanlar tarafından Hristiyanlık’tan alındığını, kendi inanmasa bile ifade eder.

Pedro, 16. yy.da Osmanlı’nın adalet sistemindeki titizliği şu gözlemleriyle anlatır. “Kazaskerliğe, bilgice çok üstün ve hayatı çok temiz bir kimseyi seçerler; para yüzünden adaletten ayrılmasın, diye de, kendisine çok maaş bağlarlar.”(s.84) Bunun karşılığında Mata: “Doğrusu iyi bir âdet. Davalara haklı haksız bakıp, ceplerini sekiz gün içinde tıka basa dolduran yoksul hakimlerin ellerine düşmektense.” (s.85) diyerek Türklerle İspanyollar arasındaki adaletin uygulanış biçimini karşılaştırır. Türkler’in adalette nasıl eşit davrandıklarını, Müslüman, Hristiyan ayırt etmediklerini de şu şekilde ifade eder: “Türk’ün adaleti, Hristiyan olsun, Müslüman olsun herkese eşit uygulanır. Başlıca hakimlerin masasında bir “haç” ve bir “Tevrat” bulunur. “Haç”ın üstüne, Hristiyanlar’a ve Tevrat’ın üstüne Yahudiler’e yemin veririrler. Kral meclisi (Divanı Humayun) bir yana, en yüksek adalet merkezi, kazaskerliktir. Adaletleri, yarı dini bir adalettir.” (s.97)

Adaletin yalnızca doğru işlemesi değil, ayrıca

hızlı işlemesi de önemlidir. Toplumda devlete güvensizliğe neden olan en önemli unsurlardan biri de, bir türlü sonuçlanamayan davalardır. Pedro'ya devamlı sorular yönelten Mata, bir türlü sonuçlanamayan davaları örnek göstererek: "*Buradaki gibi orada da otuz kırk yıl süren davalar yok mudur?*" (s.101) sorusu karşısında Pedro: "*Yoktur, çünkü birden fazla cehennem bulunabileceğine inanmazlar. Davaların otuz-kırk yıl sürebileceğini kabul etmek, iki cehennem varlığını kabul etmek demektir. Bir dava otuz gün uzadı mı çok uzun sürmüş sayılır.*" (s. 101-102) diyerek cevap verir. 16. yy. Osmanlı İmparatorluğu döneminde davaları otuz gün bile sürmezken bu gün ülkemizde yıllarca devam eden ve sonuçlanamayan davalarla karşılaşmaktayız. Oysa Batı ülkelerinde adalet kurumu doğru ve hızlı çalışmaktadır. Bizim, 16.yy.'a ait olan adaletin işleyişi konusundaki hassasiyetimiz, bu gün Batı'da görülürken, Batı'nın 16.yy.'da adalet konusundaki hastalıklarının bize geçmiş olması üzüntü vericidir.

Pedro, Sinan Paşa'nın adaleti gözetmek ve haksızlıkları önlemek için İstanbul'u idare ederken başvurduğu yöntemlere, dünyada rastlamadığını söyler. Burada Paşa'nın tebdil-i kıyafetle gezerek halkını gözetlediğini, halkın durumundan haberdar olduğunu şöyle ifade eder: "*Sık sık tebdil gezer; olup bitenleri öğrenmek için, aşçı dükkânlarına girip yemek yer, yangınlara karşı tedbirli bulunup bulunmadığını anlamak için, her gece şehri dolaşırdı. İstanbul'un ufacık evleri ahşap olduğundan, yangın çıktı mı, söndürmek pek güçtür. Sokağa çıkma yasağı konduğunu belirten davullar çalındıktan sonra, dışarıda birine rastlarsa, hemen, olduğu yerde asırırdı. Herkes, kapısının önünü temiz tutmaya mecburdu. Bir kapının önünü kirli buldu mu, evin hanımını ve hizmetçilerini aşığıya indirir ve sokağın ortasında dövdürdü.*" (s.100) Anlatılanlar karşısında hayretler içinde kalan Mata: "*Yok olayım, bu kadar haklı, bu kadar hoş bir hareket duyduysam. Bu kimselere mi barbar diyoruz biz? Onlara barbar demekle, asıl barbar biz olmuş oluyoruz.*" (s.100-101) diyerek Osmanlı sistemine karşı olan hayranlığını bir kez daha dile getirir.

16. yy.da sadece İstanbul'a yatılı olarak on iki bin öğrencinin okuduğunu da yine Pedro'nun sözlerinden öğreniriz: "*Dört büyük camilerinde de, bizdeki üniversiteler gibi mektepleri vardır; vakıfları zengin ve öğrencileri çoktur. Gelirleri o kadar büyüktür ki, her birinde günde üç bin öğrenci yemek yiyebilir.*" (s.86)

Avrupa'da Türklük, Müslümanlıkla eşit kabul ediliyor; yani bütün Türkler'in Müslüman olduğu sanılıyor. Pedro da bu hataya düşmüş. Ayasofya

Camiine Müslümanlardan başka kimsenin giremeyeceğini anlatırken: "*Türk olmayanlar, bile bile giremez; girerse, Türk ederler; meğer benim gibi özel bir durumu olsun.*" (s. 120) diyerek kendisinin camiye girdiğini ve hâlâ Türk (Müslüman) olmadığını belirtir.

Pedro'nun şafak söktüğü vakit, güneşin hiç kimseyi yatakta bulamadığını, erkenden kalkarak devamlı çalıştıklarını, esnafın bütün yıl dükkânlarda işleriyle meşgul olduklarını anlatması üzerine Mata, hafta tatillerinde ne yaptıklarını sorar. Pedro: "*Hafta tatillerinde, Ayasofya'ya veya başka bir camiye Cuma namazına giderler, eş dostu ziyaret ederler, oturup beraber yemek yerler, birlikte gezmeye çıkarlar ve iş günlerinde konuşamadıkları konuları görüşürler. Hocaları, tıpkı bizim papazlar gibi oyuna, eğlenceye katılmazlar; dini görevleri dışında kalan vakitlerini, okumak ve matbaaları olmadığından, kitap istinsah etmekle geçirirler. Adalet işiyle uğraşanların, başlarını kaşıyacak vakitleri yoktur. Silahşörler, silah talimi yaparlar; nişancılık talimğâhına gidip yumurtayı vurmakla yetinmeyerek, kılı yarmaya çabalarlar; savaşa çıkılmadığı günlerde hayatlarını kazanabilmek için, bir sanat edinmeye çalışırlar. Sipahiler, sokaklarda atla gezinirler ve paşalarla sancakbeylerine uğrayıp bağlılıklarını belirterek, gündeliklerini artırmaya ve bir hediye koparmaya uğraşırlar. Krallarına ve paşalara gelince, o denli geniş bir imparatorluğu çevirebilmek için öyle çok işleri vardır ki, oyuna eğlenceye vakitleri kalmaz.*" (s.145) cevabını verince Juan: "*Bir millet için, bunlar büyük fazilettir ve bizim açımızdan çok utandırıcıdır.*" (s. 145) diyerek Türk milletine duyduğu beğeniye bir kez daha yineler. Oysa maalesef günümüzde tam tersi bir durum yaşanmaktadır. Batılılar çalışmaktan eğlenmeye vakit bulamazken, biz eğlenmekten çalışmaya vakit bulamaz hale geldik ve bunun olumsuz sonuçlarını yaşıyoruz.

Pedro, Türkler'in az yeyip az uyduklarını da şu sözlerle dile getirir: "*Yemeğe pek düşkün değillerdir. Bana kalırsa, yaşamak için yerler, yoksa yemekten bir zevk duyduklarından ötürü değil. Kaştığı ellerine geçince, sanki aralarına şeytan karışmış da kovalıyormuş gibi çabuk yerler. İyi bir huyları vardır: yemekte hiç konuşmazlar ve fazla oyalanmazlar: karnını doyuran, "Allah'a çok şükür", deyip tekrar kalkar ve yerini hemen başkası alır. Yemek yönünden aralarında ayrılık yoktur; kimseyi tanımadığı halde gelen biri, ayakkabılarını çıkarıp sofraya oturabilir ve eline bir kaşık alıp yiyenlere yardım edebilir. Yemeğini bitirince Paşa, Allah'a şükrederek, sofrayı kaldırın, derdi.*" (s.159-160)

Pedro, Türkler'in hayatında önemli bir unsur olan temizlik meselesini anlatırken; “Her gelene mavi bir peştemal verirler; dizden aşağı sarkan peştemalı bele dolayıp halvetlere geçilir. Her halvette iki veya üç kurna bulunur; her kurnanın, biri sıcak ve biri soğuk akıtan iki musluğu vardır...Yerler mermer olduğu için, gümüştan bir leğen kadar temizdir.”(s.176) diyerek hamamları anlatır ve özeleştiri yaparak “Türkler'in haklı olarak bize ilettikleri tenkidlerin başlıcaları kirli oluşumuzdur; İspanya'da ömrü boyunca iki kere yıkanmış erkek ve kadın yoktur.”(s. 176) der. Bunun üzerine Mata: “Zararlıdır da ondan; yıkanmanın çok kişiye zararı dokunduğu görülmüştür.”(s.176) diyerek kendi düşüncesini ifade eder. Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da Türkler'i haklı bulan Pedro, bu durumun alışık olmadıklarından kaynaklandığını, temizliğin insanı sıhhat bakımından iyi tuttuğunu belirtir.

Pedro, esir kaldığı süre içinde İstanbul'a hayran kalmıştır. Bu hayranlığını şu sözlerle dile getirir: “Hülâsa önemli bir şehirde bulunması gereken bütün

şeyleri göz önünde tutarak, İstanbul'u, Roma, Venedik, Milano, Napoli, Paris ve Lion ile kıyaslamaya girişmek pek büyük bir yanlışlık olur; hepsini de gördüğüm bu şehirlerin önemlerini ve genişliklerini, mevkilerini ve güzelliklerini, ticaretlerini ve bolluklarını hep bir araya toplasak, yine bir İstanbul'u tutturamayız. Bunu, hisse kapılarak veya yalnız bir tarafı dinleyerek edindiğim bilgilere dayanarak söylüyorum, sanmayın. Bu dediğime, her yönden incelemelerde bulduktan sonra vardım. İstanbul'un bütün özelliklerini anlatabilmek için bir ömür yetmez.” (s.184)

Bir İspanyol'un 16.yy. da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki adalet, eşitlik, din özgürlüğü, Türk toplumunun çalışkanlığı, temizliği, hoşgörüsü gibi konularda kendi toplumuyla yaptığı bu karşılaştırmalar ve yorumları, bir yabancı gözüyle Osmanlı'nın gerçek kimliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Kitap, Osmanlı'nın çağını aşan bir zihniyetle günümüzdeki medeniyet ölçülerini o devirde yakaladığını doğrulamaktadır. Tarihimize ilgili tarafsız olarak yazılan eserlerin ne kadar az olduğu düşünülürse, bu eserin kıymeti daha iyi anlaşılacaktır.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

“Kırgız Folkloru ve Tarihî

Kahramanlar”

Abdıldacan Akmataliyev

çıktı

“Tuhfetü’l-Emsâl” Hakkında

Nâli Mehmed, *Tuhfetü’l-Emsâl* (İnceleme-Metin),
Haz. Yrd. Doç. Dr. Bahattin Kahraman, S.Ü. Yaşatma
ve Geliştirme Vakfı Yayınları: 8, Konya, 1999, s.286.

Şevkiye KAZAN

Süleyman Demirel Üniversitesi
Burdur Eğitim Fakültesi Arş. Gör.

Yüksek zümre edebiyatı, divan edebiyatı, eski Türk edebiyatı gibi adlarla anılan “*klasik Türk edebiyatı*”mız, sayısı bilinmeyecek kadar çok manzûm ve mensûr eserlerden meydana gelmiştir. Bu eserler arasında “*divan*” ve “*mesnevi*”nin önemli bir yeri vardır. Önemli bir kısmı yüksek lisans ve doktora tezleri veya özel çalışmalar sonucu yeni Türk harflerine kazandırılan pek çok divan, mesnevi gibi edebî yadigârlarımız, ne yazık ki yayım imkanından mahrumdurlar. Birbirinden önemli ve değerli şahsiyetleri ve bunların eserlerini gün ışığına çıkartmak ve yayımlamak konusunda başta devletimiz olmak üzere özel yayınevleri ve üniversite vakıflarına büyük görevler düşmektedir. Bütün bunlar, sanıldığı kadar da kolay olmamaktadır; zira sadece belli bir kesime hitap ettiği veya popülaritesinin bulunmadığı düşünülen bazı çaişmaları neşretmeye, özel yayınevleri pek yanaşmamaktadır. Devletin bütçesi oranında bu sorumluluk yerine getirilmeye çalışılıyorsa da yetersiz kalmaktadır.

Türk edebiyatı tarihi, Türk kültür tarihi ve mesneviciliğimizin gelişmesi açısından, hiç kuşkusuz, önem arz eden *Tuhfetü’l-Emsâl*’i hazırlayan Sayın Yrd. Doç. Dr. Bahattin Kahraman’a ve onu yayımlayan Selçuk Üniversitesi Vakfına teşekkür borçluyuz.

Elimizdeki bu kitap, Nâli’nin kültür-edebiyat dünyasının, hayatı ve edebî kişiliğinin ayrıntılı olarak işlendiği ve *Mahzenü’l-Esrâr* geleneği çerçevesinde yazılmış olan *Tuhfetü’l-Emsâl*’in ele alındığı ciddi bir çalışmadır. XVII. yüzyılın değerli şahsiyetlerinden ve mesnevi çalışmalarında da güzel eserlerin sahibi Nâli Mehmed, devletin itibar ettiği seçkin müderris ve kadı topluluğu içinde önemli bir konumdadır. Nâli’nin

Tuhfetü’l-Emsâl den başka *Miftâh-ı Heft-kân* ve *Menâsik-i Hac* adlı mesnevilerinin yanı sıra münferit bir “*Divan*”ını da biliyoruz.

Tuhfetü’l-Emsâl, İki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm (s.9-67) “*Nâli’nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*”; ikinci bölüm (s.72-283) “*Tuhfetü’l-Emsâl’in Tenkitli Metni*” başlığı altındadır. Birinci bölümün hemen önünde de “*kısaltmalar*” ve “*önsöz*” bulunmaktadır.

Nâli’nin edebî kişiliği ile ilgili tespitler, yaşadığı döneme ait veya o döneme yakın bir tarihte yazılmış tarihî kaynaklardan yararlanmak suretiyle verilmiştir. Ayrıca, şâirin hayatı hakkında biyografik kaynaklardan başka çeşitli izler de yazar tarafından değerlendirilmiştir. Kitapta şâirin “*Divan*”ı hakkındaki bilgiler ve örnek şiirler, şua tezkirelerine dayandırılarak sunulmuştur.

Nev’î-zâde Atâyî örnek alınarak ve onun *Heft-hân*’ından da etkilenecek yazılan *Miftâh-ı Heft-Kân* (s.15-19), Musahip Mustafa Paşa’ya sunulmuştur. “*Tamamen dinî, tasavvufî bir içerik taşıyan eserin her bölümünde, hikâyeye geçmeden önce yer alan on beyitlik bir kısım ile hikâyeden sonraki münâcâtlar, esasen o bölümün ana fikrini oluşturan âyetin küçük bir tefsiri*” (s.16) görünümündedir. Yedi bölümden oluşan bu eser, “*Genceli Nizâmî’nin Heft-Peyker adlı meşhur eserine nazire-cevap olarak yazılan mesneviler zincirini akla getirmektedir.*” (s.17) İran ve Türk edebiyatlarında bu yolda yazılmış eserler silsilesinin adlarının sayılması ve bu mesneviden seçilmiş örnek şiirlerin verilmesinden sonra da *Miftâh-ı Heft-Kân*’a ait tespit edilen nüshaların künyesi çıkarılmıştır. “*Hız Muhammed’in yaşadığı kutsal topraklara Hac için gidenlerin ibadet sırasında zorluk çekmemelerini sağlamak amacıyla bu coğrafyada bulunan belli başlı ibadet ve ziyaret yerleri, ayrıntılı olarak*” (s.20) anlatılan ve şâirin üçüncü mesnevisi olan *Menâsik-i Hac*, hakkında da açıklamalar yapılmış ve eserin nüshaları tanıtılmıştır. (s.19-23)

Nâli’nin en önemli mesnevisi *Tuhfetü’l-Emsâl*, “*Nizâmî’nin Mahzenü’l-Esrâr’ından hareketle oluşan nazireler silsilesine bağlı olarak*” (s.25) yazılmış önemli bir eserdir. Sayın Kahraman, Nâli’nin yaşadığı devre kadar Genceli Nizâmî’yi örnek alan ve onun *Mahzenü’l-Esrâr*’ına nazireler yazan İran ve Türk şâirlerinin adlarını vermiş ve Nâli’yi de *Tuhfetü’l-Emsâl*’iyle bu yolda yürüyenler arasında kabul etmiştir. Bu tasavvufî ve ahlâkî nitelikteki nazireler zinciri gibi *Tuhfetü’l-Emsâl*’in de içinde hikâyelerin bulunduğunu ancak Nâli’nin ne Nizâmî’nin eserindeki hikâyeleri ne de bu zincire bağlı mesnevilerdeki ortak hikâyeleri

kullandığını böylece hikâye seçimine özen gösteren bir şâir olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, **Tuhfetü'l-Emsâl**'in Nâbî'nin olduğu sanıldığını ve "**Tuhfe-i Dilkeş-i Nâbî**" adıyla da basıldığını; edebî eserlerin başka şâirler adına kaydedilmesinin edebiyat tarihçilerinin önüne çıkan problemlerden olduğunu söylemiş ve bu konudaki düşüncelerini dipnotlarda belirttiği kaynaklarla da desteklemiştir.

Tuhfetü'l-Emsâl'de beş ayrı hikâye vardır. Her hikâyeden sonra birer "**Temsil**" ile birer "**münâcât**" bulunmaktadır. Böylece her bölüm, üç kısımdan oluşmaktadır.

Kanaatimizce, eserdeki "**bölüm ve konular**"dan sonra "**özetler**"in ve daha sonra "**hikâye ve temsiller**"in verilmesinin daha uygun olacağı bütün hikâyeler, önce "**Bölmeler ve Konuları**" (s.27-30); "**Hikâye ve Temsiller**" (s.30-39); daha sonra "**Özetler**" (s.39-61) halinde okuyucuya dağılık olarak sunulmuştur.

Klâsik edebiyat geleneği içerisinde önemli bir konuma sahip olan mesnevi türü, mukayeseli olarak incelenmeli ve bu türün eserleri, hem kendi içerisinde birbirleriyle hem de İran edebiyatındaki benzerleriyle karşılaştırılarak Türk mesnevîciliğinin gelişmesi ortaya konulmalıdır.

Elimizdeki bu çalışmada da, hikâyede geçen olaylar sadece anlatılmakla kalmamış, yazılma sebepleri araştırılmış ve başka olaylarla bağlantıları da kurulmuştur. Bu bağlantılar, İran Edebiyatına kadar götürülmüştür. Böylece bu eser, zevkle okunan, okuyanı düşündüren bir manzarayı da gözlerimizin önünde canlandırmıştır.

Abdülkâdir-i Geylânî'nin menkâbevî yaşamından bir kesitin verildiği hikâye ile Feridüddin Attar'ın **Mantku't-Tayr**'ındaki bir hikâye; "**Hikâyet-i İskender-i Zü'l-Karneyn ü Câlînûs**" başlığında anlatılanlarla Tebrizli Ahmedî'nin **Esrâr-nâme**'sindeki yedinci hikâye ve Taşlıcalı Yahya'nın "**Gülşen-i Envâr**"ındaki "**Hikâyet-i Ra'na**" arasında konu bakımından bir ilgi kurulmuştur. Ayrıca, Calinus'un İskender'e söylediği sözlerle Mevlânâ'nın **Mesnevi**'sinde geçen bir olaya işaret edilmiştir.

Konusunu Osmanlı tarihinden alması ve Yavuz Sultan Selim'i tenkit etmesi bakımından önem arz eden "**Hikâyet-i Pûzîne Bâ-Sultân Selîm**" adlı hikâye ile birlikte Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail'in bir başka satranç macerası anlatılmış ve arasında bir bağ kurularak yorum yapılmıştır. Adı geçen hikâyenin sonunda yer alan temsilde de Süleyman Peygamber'e itaat etmeyen rüzgârın hikâyesiyle Mevlânâ'nın **Mesnevi**'sinde dile getirilen olayla ilgi kurulmuştur.

Eserin son hikâyesi olan "**Hikâyet-i Şeyh-i Mukallid**"ın ardından Taşlıcalı Yahya Bey'in **Gülşen-i Envâr** adlı mesnevisinden alınmış iki hikâye anlatılmış ve aynı konunun işlendiği kanatine varılmıştır. Son temsil konusunda Musa Peygamber ile Firavun arasındaki olaylardan birinin anlatıldığı hikâye ile Sadf'nin **Gülistan**'ındaki hikâyelerden birisi arasında bir ilgi aranmıştır.

Eserde, "**vezni ve plânı**" (s.26) başlığında sadece mesnevinin vezni ve plânı hakkında sınırlı bilgiler verilmiş olup eserin dil ve üslûbu üzerinde de ayrıca durulmamıştır. Eserin iç ve dış yapısı sağlam bir kuruluş göstermekte olup kafiyeleri, zengin ve ahenklidir. Dili akıcı ve sadedir. Anlatım söz sanatlarıyla zenginleştirilmiştir. Tasvirler canlı ve olayın bütün yönlerini yansıtabilecek niteliktedir. Nâlf, halkın kullandığı atasözü ve deyimleri rahatlıkla dizelerinde kullanmıştır. Bu unsurlar aynı zamanda verilmek istenen dersin etkisini de kuvvetlendirmiştir. Eserde geçen, tespit edebildiğimiz bu beyitlerden bazılarını Nâlf'nin şâirliğine örnek olması amacıyla verebiliriz:

Nahsa düşüp yıldızı 'âmîlerün

Başına gün toğmadı şâmîlerün

(s.135- b.499)

Didi uyan gâyete itdi mesâ

Başuna gün toğdı tur ey mübtelâ

(s.140-b.550)

Oldı ser-â-pâ bedeni lerze-nâk

Nutkı tutıldı olayazdı helâk

(s.141-b.554)

Çatdı kaşın ol büit-i Çîn ü Çigil

Miri bu vaz eyledi âzürde-dil

(s.141-b.559)

Düşdi hemân ardına gürgün bere

Başa gelür her ne yazılsa sere

(s.147-b.617)

Yazdı mecâzun bu kadar kıssasın

'Ârif olan bundan alur hissesin

(s.153-b.666)

Zâg-ı belâ gibi üşüp başına

Bakmadılar gözlerinün yaşına

(s.161-b.740)

Sıdk ile ferş eyledi hâke yüzün

Halka gibi dikdi kapuya gözün

(s.165-b.778)

Cânı kopup agzına geldi hemân

Ditredi endâmı çü berg-i hazân

(s.174-b.888)

Kıldı tebessüm didi sen gör yarak

Sanma ola 'âşıkâ Bağdâd ırak

(s.178-b.924)

Biri didi renc ile yekdür emek

Olmaz emek olmasa halvâ yemek

(s.239-b.1524)

Didi meseldür bunu gûş eyle sen

Kuş kuş ile avlanır ey gül-beden

(s.149-b.629)

Bir iki sâ'at kapuda turdılar

Halka sıfat bâba kulak urdılar

(s.178-b.931)

Nevbeti geldükde gehî şeş-perün

Gözleri dört olur idi migferün

(s.215-b.1296)

Oldı perâkende ricâl-i neberd

Döndi tolu urmışa sahrâ-yı nerd

(s.219-b.1331)

Kalbine düşmüşdi katı bîm-i cân

Girmez idi gûşına pend-i cüvân

(s.264-b.17649)

Pâyına yüz sürmege bernâ vü pîr

Gelse nasîb olmaz idi binde bir

(s.243-b.1560)

Bûkalemun gibi virüp ana reng

Eyledi pûzîneyi reşk-i peleng

(s.224-b.1385)

Şevka getürdi nagamı 'askeri

Çalmadan oynarlar idi her biri

(s.219-b.1327)

Kible-i mü'min bir olur ey nigâr

İtme kelâmunla beni dil-figâr

(s.184-b.996)

Açma ruhın hâsılı ol meh-veşün

Yok oyunu âb ile bil âteşün

(s.173-b.875)

Ditredi endâmı sarardı yüzi

Kaynadı sevdâsı karardı gözi

(s.159-b.719)

Cem'-i havâs eyledi açdı gözün

Miri görüp eyledi zâyi' özin

(s.141-b.553)

Gerçi ki kaçmak kişiye 'ârdur

Lik mahallinde 'aceb kârdur

(s.259-b.1721)

Tutma kulak lâbesine duhterün

Olma sakın tâlibi sîm ü zerün

(s.203-b.1183)

Beyitlerden de anlaşıldığı gibi Nâlf, şiirde atasözlerini ve Türkçe tabirleri bolca ve güzelce kullanarak, Türkçe kelimelerden kafiyeler yaparak Türkçe'yi şiirde işlemiştir. Şiirdeki Türkçe söyleyişlerinin yanı sıra, onun sanat yapma kaygısına düşmeden, tamamen "hayal"den ziyade Nâbf'de olduğu gibi "fikir"in ön plânda bulunduğunu da görüyoruz. Müstensihlerin Nâbf ve Nâlf adlarını karıştırmalarının boşuna olmadığı kanaatindeyiz.

Hikâyelerin konuları menkabelerden ve tarihten alınmış; okuyucuya bilgi vermek ve onları eğitmek amacı güdülmüştür. İçinde tasavvufî ve ahlâkî düşünceler yanında öğüt yönü ağır basan beyitler de çoktur.

Kitabın tamamının güzel bir özeti diyebileceğimiz "sonuç" (s.66) ve zengin bir "bibliyografya" (s.67-69)dan sonra ikinci bölüm başlamaktadır. "Tuhtetü'l-Emsâl'in Tenkitli Metni" başlıklı bu bölümde önce "transkripsiyon işaretleri" "metnin kuruluşu" (s.73) ile ilgili bilgiler verilmiş ve daha sonra metnin "nüshalar"ı (s.74-77) tanıtılmıştır. Yazar, bu çalışma için on iki nüsha tespit ettiklerini ancak bunlardan duruma uygun beş tanesinin seçildiğini haber vermektedir.

Eserin giriş bölümünde şiirin ilk dizesindeki "besmele" ikinci dizesiyle kafiyelidir. Bütünüyle "besmele"ye ayrılmış bulunan on iki beyitlik bu bölümde şâir, "besmele"nin erdeminden, "besmele"de bulunan her harfin neye delâlet ettiğinden söz etmiş; daha sonra "tevhd"e ve diğerlerine geçmiştir.

Konunun işlendiği bölüm, beş farklı hikâyeden meydana gelmiştir. İlki, "Hikâyet-i Mir ü Muhtem" başlığıyla (s.132-151) mecazi bir aşk hikâyesi olup hikâyeden hemen sonra "temsîl" (s.152-154) ve "münâcât" (s.154-157) yer almaktadır.

İkincisi, “*Hikâyet-i Şeyh ‘Abdü’l-kâdir-i Geylânî*” (s.157-183) dir. Leylâ ve Mecnûn hikâyesi’nden bir bölümün anlatıldığı “*temsîl*” (s.183-185) ve ardından “*münâcât*” (s.185-188) gelmektedir.

Üçüncü hikâyede “*Hikâyet-i İskender-i Zü’l-Karneyn ü Câlinûs*” başlığında (s.188-201), İskender ile Câlinûs arasında geçen bir olay anlatıldıktan sonra şehvet ve hırs peşinde koşan bir adamın hikâyesinin anlatıldığı “*Temsil*” (s.201-205) ve “*münâcât*” (s.205-207) yer alır.

Dördüncüsü “*Hikâyet-i Pûzîne Bâ-Sultân Selîm*” (s.207- 228) başlığında gururun ve kendisine aşırı güvenmenin insana verebileceği zarar konusunu işleyen Nâfî, Yavuz Sultan Selim’i hikâyenin kahramanı olarak seçmiştir. “*Temsil*” de (s.228-232) Süleyman Peygamber ve rüzgâr konulu bir hikâye anlatılmış ve “*münâcât*” (s.232-236) ile bölüm sona ermiştir.

Eserin beşinci ve son hikâyesinde ise “*Hikâyet-i Şeyh-i Mukallid*” (s.236-273) başlığında iyi ve güzel olanı taklit etmenin faydaları konusu işlenmiştir. Musa Peygamber ile Firavun’un tarihî mücadelelerinden bir olayın anlatıldığı “*temsîl*” (s.273-276) ve “*münâcât*” (s.276-278) ile de **Tuhfetü’l-Emsâl**’deki hikâyeler sona ermektedir.

Eserin bitiş bölümünde “*Hatime-i Kitâb*” başlığında(s.279) şâir, Allah’a hamd ü senâ ve dua ettikten sonra eseriyle ve şâirliğiyle övünmüş, eserine verdiği addan söz etmiş, eserin yazılışıyla ilgili verdiği

tarih (H.1082/M.1671) beytiyle mesnevisine son vermiştir(s.281).

Klâsik mesnevi geleneğine uygun olarak kaleme alınan ve 1929 beyitten oluşan bu mesnevîde yazar, beyitlere beşlik sisteme göre bir sıra numarası vermiştir. Aruz vezninin mesnevinin başında gösterilmediği bu eser, aruzun “*müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. “*Hatime-i Kitâb*” (s.279) bölümündeki şiirlerin ayrı bir vezinle yazılmış olmasına rağmen burada da (fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün) kalıp gösterilmemiştir. Ancak Sayın Kahraman, kitapta “*vezni ve plânı*”(s.26) başlığı altında, bu vezinden bahsetmiş ve “sonuç” bölümünde eserin “*iki vezinli mesneviler*” (s.66) arasında yer aldığını ifade etmiştir. Her sayfanın altında dipnotlarla nüsha farkları da gösterilerek yayımlanan ve “*özel adlar dizini*” (s.283-286) nin de yer aldığı bu bilimsel yayın, meraklıların da kolayca okuyabileceği temiz bir baskıyla okuyucuya sunulmuştur.

Elimizdeki bu kitap, Nâfî’nin hayatını ve onun en büyük eseri **Tuhfetü’l-Emsâl**’ini gün ışığına çıkaran güzel bir çalışmadır. Türk edebiyatı tarihi için olduğu kadar Türk mesnevîciliğinin gelişmesi için de önemli olan bu eserle Sayın Yrd. Doç. Dr. Bahattin Kahraman’ın mesnevi edebiyatımıza büyük hizmet verdiği inanyor ve teşekkür ediyoruz.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

“Kaybolan Millet

(Deşt-i Kıpçak Medeniyeti)”

Murat Adji

çıkıyor

“Hatay Tarihi”

Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi-Osmanlı Dönemi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, X+308 sayfa, Ankara 2000.

Ayşe Ç. KARA

Mustafa Kemal Üniversitesi
Araştırma Görevlisi

Osmanlı döneminde Antakya, İskenderun ve havalisinin siyasi, idari ve sosyal yapısı ile önemli olaylarını anlatan ilk ve tek eser olan **Hatay Tarihi-Osmanlı Dönemi**, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayımlandı.

Hatay konusunda yaptığı araştırmalar, 12 yıldır yayınladığı **Güneyde Kültür** dergisi ve çok sayıda kitabı ile tanıdığımız Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi** adlı eserini 1993 yılında yayınlamış ve kitabın ikinci baskısı 1999 yılında yapılmıştı. Bu konudaki çalışmalarını derinleştirerek sürdüren yazar **Hatay Tarihi**'nin her bölümünü ayrı ayrı ele alarak bağımsız kitaplar halinde hazırladı. Bunlardan **Hatay Devleti** ve **Osmanlı Döneminde Hatay** tamamlandı ve ikincisi 2000 yılında Atatürk Kültür Merkezi tarafından **Hatay Tarihi -Osmanlı Dönemi-** adıyla yayımlandı. 308 sayfadan ibaret olan ve dipnotlarla, fotoğraf, harita ve belgelerle zenginleştirilen kitap incelendiğinde, Hatay tarihinin siyasi olayları kadar ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerine de gereken ağırlığın verildiği, merak edilen pek çok konuya açıklık getirildiği, bu konuda büyük bir boşluğu doldurmak suretiyle önemli bir ihtiyaca cevap verdiği görülmektedir.

Kitabın içeriği ve hazırlanışı ile ilgili bilgilerin verildiği *Önsöz*'den sonra (s.VII- IX) 6 bölüm halinde düzenlenen metin bölümleri yer almış, bunları *Kaynaklar*, *İndeks* ve *Resimler* bölümleri izlemiştir. İlk çağlardan Osmanlı dönemine kadar tarihini özetleyen **I. Bölüm** (s. 1-10) “*Başlangıçtan Osmanlı Dönemine Kadar*” başlığını taşıyor. **II. Bölüm** (s.11-148) kitabın gövdesini oluşturan Osmanlı asırlarına ayrılmıştır. Bu bölümde Antakya'nın Osmanlı Hakimiyeti Altına Girmesi, 16. yüzyılda ilin idari,

ekonomik ve nüfus durumu, köyleri, mahalleleri, Osmanlı Kanunnamelerinde Özer Livası ve Antakya, Reyhanlı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Belen ve Bakras, 16. Yüzyılda Özer Sancağı ve Payas'ta külliyesinin, iskelenin, kale ve Cin Kulesinin yapılması, bölge limanları, aşiretler, ürünler, Murat Paşa ile Canbolatoğlu arasındaki savaş, IV. Murat'ın Antakya'ya gelişi, bu yolun Surre Alayı ve hacı kafileleri için önemi anlatıldıktan sonra, Evliya Çelebi'nin bölge ile ilgili ilginç gözlemleri önemli bir yer tutuyor. Bölümün devamında verilen bilgilere göre, 17. Yüzyıl sonları ile 18. Yüzyıl başlarında bölgede asayiş ve huzur bozulmuş, göçler ve iskan hareketleri görülmüş, devlet bazı tedbirler almış ve bu arada Bakras'ta muazzam bir külliye olan Karamurt Hanı yaptırılmış, yine de aşiret isyanlarının ve düzensizliğin önü alınmamıştır. Bunlarla birlikte Antakya'da, Ordu (Yayladağı) ve Süveydiye'de (Samandağ) görülen ve devlet görevlilerinin de karıştığı yağma ve gasp olayları ile Küçük Ali Oğulları olayı, İbrahim Paşa'nın bölgeye gelişi ve Belen Savaşı bu bölümde incelenmiştir. Ayrıca ekonomik etkinlikler, meslek türleri ve esnaf, vakıflar, ticaret, limanlar, menziller, derbentler, esnaf teşkilatı ve mahalli ölçüler, kaza görevlileri, 19. Yüzyılda ekonomi ve fiyat hareketleri, Tanzimat, Ermeniler, Fırka-i İslahiye'nin gelişi, asayiş ve idare konusunda yaptığı düzenleme çalışmaları, yeni idari düzenlemeler, depremler, iskeleler, yollar (karayolu, demiryolu), bölgede Ermeni olayları ve Musadağı isyanı, yabancı okulları, petrol gibi konular, aynı bölümden seçilmiş başlıklardır. Daha çok kültür yapısının incelendiği “*Kültürel ve Sosyal Yapıdan Kesitler*” başlığı altında ilim adamları, şairler, yazarlar, şehir dokusu ve başlıca unsurları, caddeler, sokaklar, malzemesi, yapısı, eşyaları, işleyişi, ısınma ve sağlık şartları ile evler, sosyal yapı ve yaşayış, müzik ve mutfak kültüründe değişim, nüfus, şehrin önemli kişileri tanıtılmaktadır.

“*20. Yüzyıl Başlarında Hatay'ın İdari Yapısı*” başlığını taşıyan **III. Bölümde** (s. 149-159) kazalar, mahalleleri ve bağlı nahiyeler, kazaların idari, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları incelenmektedir.

IV. Bölüm 20. Yüzyıl olaylarına ve bölgenin işgaline ayrılmış (s. 161-218) ve 1909 Ermeni olayları, gazeteci Ahmet Şerif'in bölge ile ilgili gözlemleri, Antakya'da idadi açılması, cemiyetler, Balkan ve 1. Dünya Savaşları döneminde Antakya, İskenderun ve havalisinin durumu ve savunma düzeni, yaşanan ekonomik sıkıntılar, afetler, Antakya'ya su getirilmesi, tehçir ve Musadağı Ermeni isyanı ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Daha sonra bölümün devamında Arap-

İngiliz işbirliği, ve Arap isyanı, Osmanlı topraklarını paylaşma planları, Faysal'ın Arap Hükümeti kurması, Antakya'da Arap Hükümeti ilanı ve askerinin müdahalesi , Osmanlı ordularının çekilmesi, Mondros Mütarekesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın işgali önleme çabaları ve görevden alınması, İskenderun'dan başlayan bölgenin işgali (14.11.1918), Dört Yol'da ilk direniş ve Milli Mücadelenin ilk kurşunu, işgalin yayılması, işgal yönetimi kurulması gibi olaylar akıcı bir biçimde anlatılmıştır.

Osmanlı dönemi olayları burada bitmektedir. Bundan sonraki bölümler tamamlayıcı bilgi vermek üzere hazırlanmış özet bilgiler içermektedir.

Antakya, İskenderun ve havalisi artık Fransız işgali altındadır, burada hemen "*İskenderun Sancağı*" adı altında özerk bir yönetim kurulmuştur. 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi ile çizilen sınır bu bölgeyi Türkiye sınırları dışında bırakmış, daha sonra Suriye ile birlikte burası da Fransız mandası altına verilmiştir. Kitabın V. Bölümü (s.219- 224) 1921-1938 yıllarını içine alan ve "*İskenderun Sancağı Dönemi*" adı verilen işgal yıllarının yönetim yapısını ve olaylarını anlatmaktadır. "*Anavatana Giden Yol*" başlığını taşıyan VI. Bölümde (s. 225-228) ise

İskenderun Sancağı'nın bağımsızlığına kavuşması, Hatay Devleti'nin kurulması ve Hatay Millet Meclisi'nin kendi isteğiyle Türkiye'ye katılma kararı üzerine 23 Temmuz 1939 günü ayrılık yıllarının noktalanarak Hatay'ın Anavatanına kavuşması özet olarak anlatılmıştır.

229-278. sayfalar arasında yer alan "*Resimler*" bölümünde metinleri tamamlayıcı nitelikte harita, kroki, belge ve fotoğraflara yer verilmiştir. Bunu *Kaynaklar* bölümü (s. 280- 290) ve *Dizin* bölümü (s.291-306) izlemektedir. Kitabın son sayfası Hatay Devleti Bayrağına ayrılmıştır.

Hatay Tarihi - Osmanlı Dönemi Hatay'ın bu güne kadar ihmal edilen ve bir kaç satırla ya da 1-2 sayfa ile geçiştirilen 402 yılını anlatan kapsamlı, zengin, fakat mütevazı bir eserdir. Özenle hazırlanmasına rağmen düzeltmede gözden kaçmış bazı yazım hatalarının ilerde tekrar basılması halinde dikkate alınacağına şüphe yoktur. Bu güzel eserin hazırlanıp yayımlanmasını sağlayan ve Kültür dünyamıza buna benzer daha pek çok eser kazandıran Atatürk Kültür Merkezi'ni kutluyor, eseri bilim çevrelerine, araştırmacılara, tarihe ilgi duyan herkese ve tüm Hataylılara tavsiye ediyoruz.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

“FUZÛLÎ VE HÂFİZ”

Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu

çıkıyor

Kültür Bakanlığı'nın İki Âbidevî Yayını

1. Ahmet Karahisârî **Hattı Mushaf-ı Şerif**
Ankara, Kasım 2000.
2. Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin'in
Mecelletü'n-Nisâb'ı, Ankara 2000.

Prof. Dr. Abdulkerim ABDULKADİROĞLU

Emekli Öğretim Üyesi

Devirler gelip geçer, bunlardaki pek çok şey unutulur; ama o devirlere damgasını vurmuş icraatlar ve bazı olaylara ilâveten ma'bedler, saraylar ve kütüphaneler ile onlardaki zenginlikler unutulmaz. İktidarların yaptıkları pek çok şey vardır. Bunlar içinde bazıları gerçekten kalıcı olurlar. Ben Kültür Bakanlığı'mızın 2000 yılında gerçekleştirdiği iki yayın vesilesiyle, bunlara âbidevî (son derece kalıcı) eserler ve icraatlar olarak bakıyorum. Her iki yayını da baskı tekniği ve ciltleri açısından, günümüz şartlarına göre tatminkârdır. Bu yayınlar ülkemiz için prestij yayını kabul edilmekte, bilhassa milletlerarası hediyeleşmenin liste başı olmaktadır. Konuya bu noktadan baktığımızda ayrıca gururlanacağımız bir husus ortaya çıkıyor. Çünkü burada söz konusu edilen her iki eser inkânı gayri kâbil derecede âbidevîdir. Böyle olunca bu her iki eseri yeniden bize kazandıran Kültür Bakanlığı'mızın sonuç aldığı bu kararı da aynı düzeyde görerek bütün samimiyetimle kendilerini kutluyorum. Ancak dikkatimi çeken bazı eksiklikleri de bu vesileyle dile getirmeyi bilim adamı anlayışının bir görevi kabul ediyorum. Ola ki gelecekte benzeri hatâlara düşülmez.

Sözün burasında, aynı bakanlığın önceki yıllar içinde yapmış olduğu bir yayın hakkında da bir paragrafla fikirlerimi tekrar gündeme getireceğim. Bu, her iki neşir arasındaki farkın anlaşılması için yardımcı olacaktır. 1991 yılında baskısı gerçekleştirilen **Şeyh Hamdullah Hattı Kur'an-ı Kerim**'in mesnedi olan hattın büyük heyecanla bir yurtdışı müzayedesinden satın alınması nasıl tarihî bir hatâ ise, üstüne üstlük bir de baskısının yapılması ikinci bir hatâdır ve devlet bütçesine verdirilen zarardır. O da prestij baskısı idi. Ne yazık ki sanat olarak Türk hattatlarının altında bir leke gibi yer eden bu hatta

ilâveten Kur'an eğitimine büyük önem veren ülkemiz için de tahfif ediciliği ağır basan bir neşir olmuştur. En evvel Osmanlı/Türk Hattatlarının pîri kabul edilen Şeyh Hamdullah (1429-1519)'a ve onun sanatına büyük saygısızlıktır. Bu, onun acemilik dönemi eseridir. Sonuna Diyânet İşleri Başkanlığı'nın ilgili kurulunca, büyük titizlikle hazırlanmış 45 sayfalık bir yanlış doğru cedveli konulmuştur. Değil **Kur'an-ı Kerim**, toplam 2350 hatanın bulunduğu her hangi bir kitabın baskısı içinde bile tereddüd edilerek vazgeçilmesi icap ederdi. Metin başına Şeyh Hamdullah'ın hayatının ve eserlerinin verildiği bir takdim bile eklenmediği gibi hiçbir ilmi değeri bulunmayan bir sayfalık yazının sonunda, "...okuma sırasında her sahifede mevcut bulunan hatâların listesinin kontrol edilmesi ve âyetlerin buna göre takibi önemle rica..." edilmektedir. **Kur'an**'a saygısızlığın zirve noktası olan böylesi bir neşrin dünyada benzerinin olacağına ihtimal vermiyoruz. Haydi alınması bir hatâ idi, ama bastırılması şart olmamalı idi. Nitekim sonunda Diyânet İşleri Başkanlığı'nın tasdik mühürü yoktur. Tasdik edilmeyen bir metnin, hele bu **Kur'an** olunca korsanvarî baskısının yaptırılması en azından (hem de resmî) kurumlar arası bir saygısızlıktır. Ben bir vatandaş ve bir bilim adamı olarak tepkimi gösterdim ve bunları neşrettim (Bkz. A.. Abdulkadiroğlu, **Güncel Yazılar**, Ankara 1997 *Şeyh Hamdullah (1429-1519) Hattı Kur'an-ı Kerim*" s. 363-370; "Alet Edilen Kur'an" s. 381- 385. dipnotlarındaki önceki yayınlara ait notlar da dikkate alınmalıdır).

Gelelim **Ahmed Karahisârî** metnine : Her şeyden evvel bu neşir okunmaktan çok müzelerdekine benzer bir çeşit sergilenmek içindir. Bu metni, **Kur'an-ı** ezber bilenler ancak rahat okuyabilirler. Kullanma pratikliği kazandırılmak için sayfaların tepelerine veya sağ ve sol köşelerine, cedvel dışına müteselsil sayfa numaraları, cüz güllerine cüz sıra numaraları konulmalı idi. Bunlar asıl metne zarar vermezdi. Hazırlık safhasında yapılacak bu iş için ülkemizde mesleğinin ustası hattatlar da vardı. Meselâ Takdim yazısında, metnin 220 yaprağının Ahmed Karahisârî, kalan 80 yaprağının Hasan Çelebi tarafından yazılmış olduğu ifade ediliyor ki, okumak isteyen biri merak etse tek sayfaları saymak mecburiyetinde kalacaktır. İşin daha da vahimi bu metne sahip olanlar, okumak isterlerse, kendi bildiklerince sayfa numaraları koyacaklardır ki, bu âbidevî metin üzerinde ortaya çıkacak kargaşayı düşünmek istemiyorum.

Prestij baskısı olduğuna bakılırsa, Osmanlı'nın yedi büyük hattatından biri olan Ahmet Karahisârî'nin şahsı ve ailesi hakkında verilen bilgiler tatminkâr değildir. Meseleye Türk hat sanatı ve hattatların biyografileri açılardan çok, arşiv belgesi olan in'âm, ma'âş ve ehl-

i hıref defterlerindeki bilgilerin verilmesi ile yetinilmiştir ki bunların önemi olduğu kadar diğer hususlar da önemlidir.

Verilen bilgilerde de ilmi ağırlık yeterince sağlanamamış tereddütlere düşülmüştür. Meselâ Karahisâr için, sanki üç beş tane varmış gibi, bugünkü Karahisar olmalıdır ve son 80 yaprağının hattatın evlatlığı ve öğrencisi Hasan Çelebi tarafından yazıldığı biline. “Eserin sonunda Ahmed Karahisârî imzasının olmaması şaşırtıcıdır” denmesi de gülünçtür. Eserini tamamlayamayan biri sonunu nasıl yazabilirdi? Sonunda Hasan Çelebi'nin adı da yoktur ki, hocasının adının olmadığı bir yerde çırağının adının bulunmamış olması edebendir ve takdir edilmelidir. İki hat arasındaki değişim konunun uzmanlarınca ilk bakışta fark edilebilse de, tepeye yaprak numaralarının konmasıyla bu husus kolaylaştırılabilir ve netleştirilebilirdi.

Ahmed Karahisârî'nin babası da mahallî bir hattattır. Meşhûr **Ahterî-fi Kebîr Lügati**'nin yazarı da bu ailedendir. Ahmed Efendi fevkalâde büyük sanatkâr ve çok ince ruhlu, manevî yönü hep ağır basmış biridir. (Bu zât hakkında bir yazımız için bkz. “İlk Hilve Hattatı Ahmet Karahisârî mi?” aynı yazar, **Kültürümüzden Esintiler**, Ank. 1997, s.663-679. Daha öncesi için, aynı makale **Millî Kültür**, Mart 1991, Sayı 82, s. 48-52).

Eksik kalan **Kur'ân**'ın tamamlanması işinin, “...muhtemelen manevî evlâdı Hasan Çelebi tarafından...” yapılmış olması ifadesinde “muhtemelen” kelimesi de yersizdir. Zira emeği karşılığı para aldığına dair arşiv belgelerinde adının kaydedildiği kişinin bu Hasan Çelebi'den bir başkasının olması ihtimali yoktur. Esasen Hasan Çelebi üstadı Ahmed Karahisârî ekolünün tek devam ettiricisi olmuştur ki tarihler ve silsile bunu doğrulamaktadır. Bundan sonra konunun ihtimal dahilinde farzedilmesi tamamen yersizdir.

Yaprakların numaraları tepeye konunca buna paralel olarak sûrelerin indeksi de bir hattata yazdırılarak metnin sonuna eklenmeli idi. Bunun Türkçesi tanıtmaya broşüründe de verilebilirdi. Bu ilâveler için, takdim yazısına bir küçük açıklama paragrafı da eklenebilirdi.

Karahisârî Hattı Kur'ân'ın bir özelliği secâvend (durak/vakıf) işaretlerinin bulunmamasıdır. Bu işaretler **Kur'ân**'ın anlama göre doğru okunmasında yardımcıdır. İlk defa bu işaretleri bulan zâtın memkeleketine nisbetle isimlendirilen bu işaretlerin mucidi Muhammed b. Tayfur Secâvendî (öl. 560/1164-65)'dir. Aslında Hz. Peygamberin irthalinden 150 sene sonra bu konudaki eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Bizde yaklaşık 200 sene önce meşhur hattat Hasan Rıza tarafından tam olarak uygulanmaya başlanmış ve oturtulmuştur. Bu konuya da açıklık getirecek bir paragraf eklenmeli idi.

Hattatlar hakkında genel bir kanaat vardır. “*Bütün hattatlar câhildir.*” Hattatlar için sanat yönüyle uğraştıklarından Türkçe, Arapça veya Farsça yazdıkları metinlerin imlâsı ile pek ilgilenmezler ve hareketlerde hatâlar olabilir. Şahsî merakı ve kapasitesi ile bu eksikliğini gideren sanatkârlarımız da vardır. Bu **Kur'ân**'ın en başında bulunan metinde de bu kabil hatâlar mevcuttur. Kelime değişimi olmadıktan sonra bu kabil hatâlar filim aşamasında düzeltilebilirdi. Daha da mühimi, yukarıda sözü edilen Şeyh Hamdullah hattı metin kadar olmasa da, bu metinde de hatâlar vardır. Bunlar Hasan Çelebi tarafından yazılan son 80 sayfa içinde oldukça yoğundur. **Hamdullah Hattı Kur'ân**'ı başından sonuna kadar okuduktan sonra yazımı kaleme almıştım. Bu defa tamamını okuyamadım. Bazı tesbitlerim oldu. Bunlar aşağıdadır.

Elimizin altındaki **Karahisârî Hattı Kur'an** kıraat ilmi kurallarına göre yazılmıştır. Böylece belki ikinci bir benzeri olmayan bir hususiyeti haizdir. Bilindiği üzere Kıraat ilminde yedi okuyuş veya on okuyuş (Kıraat-ı seb'a veya Kıraat-ı aşere) vardır. Tecvid (Kur'ân'ı kurallarına uygun okuma) bilgisine ilâveten konunun uzmanlık alanı kabul edilen bu okuyuşların öğrenilip uygulanabilmesi için Aşere, Takrîb, Tayyibe denilen ilimlerin de okunması ve öğrenilmesi lâzımdır. Bu okuyuşların bu bilimin imamları (Kaarileri = o okuyuşu en iyi okuyan uzmanları) ve râvîleri (o okuyuşun rivâyet edicileri) vardır ki bizim toplumumuzda Asım Kıraatı ve Hafs rivâyeti kabul edilmiştir. Keza, Osmanlı dönemi de dahil bizim toplumumuzda gerek el yazısı ile çoğaltılan, gerekse baskı tekniği ile çoğaltılan **Kur'ân**'ların tamamı bu rivâyet ve bu okuyuş paralelinde olmuştur. Konunun uzmanları farklı okuyuşların metinlerini, okuyacakları yerlerle (yani aşirlerle) bağlantılı olarak çoğaltsalar da **Kur'ân**'ın tamamını bu vecihlere (okuyuş şekillerine) göre yazmamışlardır. İşte Karahisârî Hattı bu **Kur'ân**, izah edilen bu özelliği ile en büyük örnektir. Bu özelliğin uzmanlarınca güzelce açıklandıktan sonra tatminkâr bir takdîm yazısı eklemek sûretiyle yeni baskıların yapılması, özellikle İslâm ülkelerinde satışını rağbetlendirecek bu işten Bakanlık olarak kârlı çıkılacaktır. İlk nazarda hatâ gibi görülen farklılıkların büyük kısmı, hattın bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra metin üzerinde unutulmuş veya eksik konmuş noktalar vardır. Bazı yerlerde de hareketler yanlış konulmuştur. Okuduğum kısımlarda bu şekilde gözüme takılan bazıları aşağıya yazıyorum. Yanında sûre ve âyet numarası verilmeyenler, bu metnin yukarıda açıklanan kullanma pratiğinin kazandırılmamış olması sebebiyle yazılamayarak çizgi çekilmiştir.

- li-yuriyehû (birinci ye noktasız)
- ve men ahyâha (ye'de bir nokta fazla)

- bi-'îsebnî Meryem (ye'nin bir noktası eksik)
- yedeyhi (ye'nin noktaları yok. Bir sonraki satırda da aynı kelimedede aynı eksiklik)
- en-ye'tiye (ye'de bir nokta eksik)
- efe'ayînâ (ye'nin biri eksik ve harekenin biri de yanlış konulmuş)
- Kaf/27 mâedğaytuhû (edğaytehû yazılmış)
- Sad/13 ashâbu'l-eyketi (ye'nin noktaları yok)
- Kezâlike (zel'in noktası yok)
- ve mâ-esâbeküm (be'nin noktası yok)
- bike (be'nin noktası yok)
- müntekimûn (te'nin noktası yok)
- inneke (nun'un noktası yok)
- zâte Lehebin (be'nin noktası yok)
- lem-yekun (ye'nin noktası yok)

Şu kelimelerde hem hemze hem de ye noktaları konularak Kıraat ilmine göre farklı okunabilme yolu gösterilmiştir.

- Sad/ 9 hazâ'in veya hazâyin ülâ'ike veya ülâyike
- Saffat/86 e'ifken veya eyifken yevme'izin veya yevmeyizin
- Zuhruf/46 mele'ihî veya meleyihî
- Kevser/3 şâni'eke veya şâniyeke
- Necm/46 izâ tümnâ veya izâ yümnâ
- Hud/55 lâ-tunzirûn veya lâ-yunzirûn
- Hucurât / bi-mâ-ta'lemûn veya ... ya'lemûn

Temelde hatâlı olan kelimeler de vardır.

- Kaf/43 innâ nahnu nuhyî olması gerekirken... yuhyî yazılmış

Ülkemizde Kıraat ilminde söz sahibi hocalar ve Diyânet İşleri'ne bağlı bir Mushaf İnceleme Kurulu vardır. Sayıları yirmiyi aşan İlahiyat Fakülteleri'nin ilgili kürsülerinde akademisyenler bulunmaktadır. Dünya çapında şöhreti yakalamış yaşayan hattatlarımız mevcuttur. Kıraat ilmi açısından ve Türk hat sanatı açısından söz konusu **Kur'ân** sıkı bir inceleme süzgecinden geçirildikten sonra, tesbitlere göre fazla nokta ve yanlış hareketler film üzerinde kazanabilir; eksiklerin yerleri tamamlanabilirdi. Kaldı ki metin üzerinde, bilhassa son 80 yaprak içinde daha fazla yerde, yazıldıktan sonra eksikliği görülen bazı kelimeler, çıkma yoluyla eklenmiştir. Sayfa ve cüz numaraları da konulabilirdi. Müzedeki aslına, hiçbir halel gelmeden yapılacak bu değişiklikten sonra baskısına geçilmiş olsaydı, sanatımızın itibarı artardı. **Kur'ân**, yalnız müzeli olmaktan çıkar, okunan bir metin hüviyetini kazanırdı. İlâveten Kıraat ilmi açısından büyük satış sağlandı ve bu dalda çalışanlara baştan sona kadar uygulamasının elleri altında olduğu bir metin sunulmuş olurdu.

Söz buraya gelmişken önemli gördüğüm bir konuya, yukarıda kısmen söylene de, tekrar temas etmek istiyorum. Normal şartlarda ülkemizde basılan her **Kur'ân**'ın arkasında Diyânet İşleri Başkanlığı Mushaf İnceleme Kurulu'nun mührünün olması lâzımdır. Eski yıllarda buna uyulurdu. Son çeyrek yüzyıl içinde aksamalar olmaktadır. Sebebi, bu kurulun kanununun hâlâ çıkmamış olmasıdır. Bundan dolayı bağlayıcı tarafı yoktur. Diyânet İşleri'nin bu konudaki ihmali göz ardı edilmemelidir.

Bakanlığın ikinci âbidevî yayını Müstakimzâde Süleyman Sâ'deddin Efendi (d. İst. 1719-öl. 1788)'nin **Mecelletü'n-Nisâb** şöhretiyle bilinen, Arapça kaleme aldığı bir büyük eserdir. Bu eserin aslı İst. Süleymâniye Kütüphanesi Hâlet Efendi koleksiyonu arasında bulunmaktadır. Ankara'da Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde, iki kutu içinde bir fotoğraf nüshası (f. 37 numarada) vardır. Bu eserin basılmasına benim kadar seven az kişi bulunur. Çünkü faydalanmak için Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ne ne zaman gitsem, dikkatsiz okuyucuların işlerini bitirdikten sonra sıraya koymadan dağınık bir şekilde kutularına koymamaları sebebiyle büyük zaman kaybına uğruyordum. Köse olduğu için bir görev alamayan Müstakimzâde eser vererek hayatta iken ve vefatından sonra kendisini kalıcı kılmamasını bilmiştir. Onun bütün eserleri ciddî bir emek mahsûlüdür. Yazdığı bütün eserlerine koyduğu isimler, aynı zamanda ebcedle onların yazılış tarihlerini vermektedir. Burada söz konusu edilen eseri **Mecelletü'n-Nisâb**'daki bilgilere ilâveten bilhassa vefat ve benzeri tarihler son derece güvenilirdir. Ne yazık ki bu eserin takdim yazısı ilmî olmaktan uzak olduğu gibi, tatminkâr düzeyde değildir. Prestij baskısı denebilmesi için yurt içinde ve yurt dışında bütün gerçekliği ile bilinmelerini sağlayacak düzeyde yazılması icap ederdi. Aslında bu zor değildi. Müstakimzâde konulu lisansüstü tez çalışması yapanlar vardır. Üniversitelerin ve öğretim elemanlarının varlığının bir sebebi de; uzmanlık alanında bilgisi olanların bu bilgi ve birikimlerinden faydalanılmasıdır. Takdim yazısı, konusunun uzmanı birisine yazdırılabilir; hatta prestij baskısı olduğuna göre birden fazla uzmanın olması hâlinde bir komisyon oluşturulabilirdi. **Mecelletü'n-Nisâb** üzerine yapılmış tezlerden, bu eserin indeksleri açısından istifade edilebilir ve o indeksler metnin başına veya sonuna eklenebilirdi ki, bütün bunlar esere kullanım pratikliği sağlamış olurdu.

Sonuç olarak dikkati çeken bu eksikliklere rağmen Kültür Bakanlığı'nın bu her iki yayını fevkalâde başarılı ve âbidevî icraatlardan sayıyor, başta Sayın Bakanımız olmak üzere her kademedeki yetkilileri en samimi duygularla tebrik ediyor, benzeri faaliyetlerin devamını diliyorum.

“Kosova’daki Osmanlı Mimarî Eserleri I”

Raif Vırmiça, **Kosova’da Osmanlı Mimarî Eserleri I**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, 1.baskı, XIV+ 788 s.

Neval KONUK

Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi
Projesi Uzmanı

500 yılı aşkın bir süre Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları içerisinde yer alan Kosova’da hâlen 50 binin üzerinde Türk soydaşımız yaşamaktadır.

1950 yılında Prizren’de doğan Raif Vırmiça, 1974 yılında Priştine Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Uzun yıllar hukukçu olarak çalıştı. Genç ve yetenekli bir Türk aydını olarak önemli görevlerde bulundu. Bir dönem milletvekili de seçildi.

Vırmiça, Kosova topraklarında 35 yıldan fazla Türkçe çıkan **Tan** gazetesinde, son on yıl içerisinde bu gazetenin de gazete çerçevesinde yayımlanan **Çığ** kültür-yazın ve sanat dergisinde, **Kuş** çocuk dergisinde, **Çevren** bilim-kültür dergisinde çalıştı. Bunların yanı sıra **Tan** gazetesinin kitap dizisinin genel yayın yönetmeni ve baş yazarı görevinde bulundu. Yaklaşık 10 yıl gazeteciliğe, dergiciliğe ve son yıllarda araştırmacılığa da sarılan Vırmiça, bugüne kadar yayımlanan yüzlerce politik-kültür yüzlerce yorumları ve diğer yazılarında özellikle buradaki Türk halkını güncel, duyarlı, çözüm bekleyen çeşitli konularına el uzattı ve okurların beğenisini kazandı. Bu konuda güncel yorumlarını içeren ve yayımlanması beklenen **Direndim Sevgi Var Diye** kitabını da hazırladı.

Özellikle Kosova’daki Osmanlı mimarî eserleriyle ilgili araştırma yazılarındaki gözü pekliği ve eleştirisel yönüyle okurları arasında büyük ilgi uyandırdı. Bu konu ile ilgili olarak Vırmiça’nın bugüne kadar **Prizren Camileri**, **Priştine Camileri**, **Kosova Hamamları**, **Sûzî ve Vakıf Eserleri** kitapları yayımlanmıştır. On yıl profesyonel, gazetecilik, yayıncılık ve dergicilikle uğraşan Vırmiça aynı zamanda Prizren’de Türk öğretmen kadrosunun yetersizliği nedeniyle meslek liselerinde öğretmenlik de yapmaktadır.

Vırmiça, Türk Demokratik Partisi kurucularındandır. Ayrıca genç yaşlardan başlayarak günümüze kadar çok yönlü bir sanatçı olarak kültür ve sanat alanında büyük hizmetler vermiştir. Saz ve ses sanatçısı olarak yüzlerce temsile katılmış, çok sayıda ödül ve takdir kazanmıştır. Bir dönem “*Doğru Yol*”, TKSD Başkanı görevinde de bulunmuştur. Bugün hâlâ aktif bir sanatçı olarak bu etkinliklerine ve serbest gazeteci, yazar olarak da özel araştırmalarına devam etmektedir.

Kosovalı Türk araştırmacı Raif Vırmiça uzun ve yorucu bir çalışma sonucunda, yok olmaya yüz tutmuş Osmanlı mimarî eserlerini **Kosova’daki Osmanlı Mimarî Eserleri I** adlı kitapla Türk ve dünya kamuoyuna tanıtmaktadır.

Kitapta Kosova’nın “*Prizren*”, “*Mamuşa*”, “*Priştine*”, “*Vıçitırın*”, “*Mitroviça*”, “*Gilan*”, “*Doburçan*”, “*Nobırda*”, “*Yanova*”, “*Kaçanik*”, “*Ferizovik*”, “*Rahovça*”, “*Rugova*”, “*Suva Reka*” ve “*İştiple*” yerleşim yerlerinin yanı sıra, bu yerleşim yerlerinde ayakta olan veya olmayan 92 camii, 14 medrese, 43 mektep, 12 köprü, 10 hamam, 51 türbe, 9 saat kulesi, 5 rüştiye, 24 çeşme, 25 tekke, 3 kale, 2 kütüphane olmak üzere toplam 290 eser ve 50 kitabe ile ilgili ayrıntılı bir şekilde tüm bilgiler bulunmaktadır.

Eserde, cami bânîlerinin vakfiyeleri ile birlikte buralarda inşa ettirdikleri diğer bütün yapılara da yer verilmektedir.

Kosova’da Osmanlı Mimarî Eserleri I, Türklerin günümüzde hâlen Kosova’da en yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Prizren’deki Osmanlı mimarî eserleri ile başlamaktadır. Bununla birlikte, Kosova’da ilk Osmanlı mimarî eseri olarak bilinen Sultan I. Murad Hûdâvendigâr Türbesi ile Gazi Mestan Türbesi Priştine’de olmasına rağmen, manevî ve tarihî değerleri açısından ilk olarak kitapta bu iki yapıya yer verilmiştir.

“*Giriş*” (s.1-4) ve “*Kosova*” (s.5-9) bölümlerinin ardından yer alan satır başları şu şekildedir: “*Gazi Sûltan I.Murad Hûdâvendigâr Türbesi*” (s.10-13), “*Gazi Mestan Türbesi*” (s.13), “*Sultan Reşad Çeşmesi*” (s.13-14), “*Ali Hacı (Selamlık) Çeşmesi*” (s.16), “*Prizren Osmanlı Mimarî Sanatının Şaheserler Yurdu*” (s.17-25), “*Sinan Paşa Camii*” (s.26-30), “*Sinan Paşa Hakkında ve Camii Kuruluşuyla İlgili Rivayetler*” (s.30-31), “*Sinan Paşa Camii’nde Süsleme Sanatı*” (s.32-34), “*Gazi Mehmed Paşa (Bayraklı) Camii*” (s.35-39), “*Gazi Mehmed Paşa Camiiyle İlgili Rivayetler*” (s.39-40), “*Emin Paşa Camii*” (s.41-44), “*Emin Paşa Camii Kabristanı*” (s.44-45), “*Sûzî Camii*” (s.45-48), “*Sûzî Camii Kabristanı*” (s.48-52), “*Sûzî’nin Yaşamı ve Kişiliği*” (s.52-57), “*Sûzî Vakıfnamesi*” (s.57-59), “*Grajdanic’teki Sûzî Vakfiyesi*” (s.59-629, “*Kukli*

Mehmed Bey Camii" (s.62-65), "*Zinova'daki Kukli Mehmed Bey Vakfiyesi*" (s.65-67), "*Kâtip Sinan Camii (Velişah)*" (s.67-70), "*Terzi Memi Camii*" (s.71-73), "*İlyas Kuka Camii*" (s.74-76), "*İlyas Kuka Camii Kabristanı*" (s.76-78), "*Maksut Paşa Camii*" (s.79-81), "*Müderriş Ali Efendi Camii*" (s.81-83), "*Hacı Kasım Camii*" (s.83-86), "*Mevlâna Cafer Efendi Camii*" (s.86-88), "*Tercüman İskender Bey (Dragoman) Camii*" (s.88-89), "*Hacı Ramadan (Kör Ağa) Camii*" (s.89-91), "*Ahmed Bey Camii*" (s.91-93), "*Çuhacı Mahmud Camii*" (s.93-95), "*Seydi Bey Camii*" (s.95-97), "*Seydi Bey (Kurila) Camii*" (s.97-99), "*Mahmud Paşa Camii*" (s.99-101), "*Mahmud Paşa (Bülbüldere) Camii*" (s.101-102), "*Mahmud Paşa (Kaleiçi) Camii*" (s.102-103), "*Yakub Bey Evrenoszâde (Arasta) Camii*" (s.104-105), "*Fethiyye (Cuna) Camii*" (s.106-108), "*Mustafa Paşa Camii*" (s.108-109), "*Namazgâh- Kırık Camii*" (s.110-111), "*Budak Hoca Camii*" (s.111-112), "*Beyzâde Mehmed Bey Camii*" (s.113), "*Kasım Paşa Camii*" (s.114), "*Mescir*" (s.114-115), "*Hz.Ebubekir (Tuzsuz) Camii*" (s.115-116), "*Hz.Ömer Camii (Medrese)*" (s.116-117), "*Hz.Osman Mescidi*" (s.117).

"*Prizren Hamamları*" (s.118) başlığı altında; "*Şemsuddin Ahmed Bey Hamamı*" (s.119), "*Gazi Mehmed Paşa Hamamı*" (s.120-122), "*Saray Boğazı Hamamı*" (s.122) yer almaktadır.

"*Prizren Köprüleri*" (s.123-124) başlığı altında; "*Maraş Köprüsü*" (s.124-125), "*Oluklar Köprüsü*" (s.125), "*Arasta Köprüsü*" (s.125-126), "*Ali Bey-Taş Köprüsü*" (s.126), "*Nalet Köprüsü*" (s.126-127), "*Yeni Köprü*" (s.127), "*Sucudi Köprüsü*" (s.127-128), "*Suzi Köprüsü*" (s.128-129), "*Aşağı Tabakhane Köprüsü*" (s.130), "*Buzağılık Köprüsü*" (s.130) bulunmaktadır.

"*Prizren Çeşmeleri*" başlığı altında; "*Bektaşî Çatal (Binbaşı) Çeşmesi*" (s.132-133), "*Sinan Paşa Camii Çeşmesi*" (s.133), "*Sûzî Çeşmesi*" (s.133-134), "*Hacı Ramadan (Kör Ağa) Çeşmesi*" (s.134-135), "*Emin Paşa Şadırvanı*" (s.135), "*İsa Dede Çeşmesi*" (s.135-136), "*Evrenos Bey Çeşmesi*" (s.136-137), "*Feyzullah Sipahi Çeşmesi*" (s.137), "*Kuru Çeşme*" (s.138), "*Tabakhane Çeşmesi*" (s.138-139), "*Esma Hanım Çeşmesi*"(s.139), "*Şadırvan Çeşmesi*"(s.139), "*Topuklu Çeşmesi*" (s.139-140), "*Gazi Mehmet Paşa Camii Çeşmesi*" (s.140), "*Halvetî Tekkesi Çeşmesi*" (s.140) yer almaktadır.

Prizren'de 1816 yılında inşa edilip, bugün bulunmayan "*Mahmud Paşa Saat Kulesi*" (s.141) ile bugün ayakta olan "*Prizren Saat Kulesi*" (s.142) bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

Osmanlıların Balkanları fethetmeleri ile birlikte, İslâm dininin yayılmasında diğer Osmanlı müesseselerinin yanında tekkelerin büyük rolü olmuştur.

Tekkelerin sosyal ve kültürel hayatın gelişmesinde etkileri şüphesizdir. Prizren'de Osmanlı döneminde inşa edilen tekke sayısı 13'dür. Bu tekkelere kitapta şu şekilde yer verilmiştir: "*Şeyh Süleyman Acize Baba Tekkesi*"(s.144-146), "*Sinanî Tekkeleri*": "*1- Kutup Musa Efendi Tekkesi*" (s.147-148), "*2-Malkoç Mehmet Efendi Tekkesi*" (s.148), "*3-Şeyh Hüseyin (Şaban) Efendi Tekkesi*" (s.148-149), "*Kâdirî Tekkeleri*": "*1-Şeyh Hasan Efendi (Kurila) Tekkesi*"(s.150-151); "*2-Gözcü Mehmed (Şeyh Ali) Efendi Tekkesi*"(s.151-152), "*Şeyh Pîr Osman Efendi Tekkesi*" (s.152-153), "*Şeyh Recep Hulusi Efendi Tekkesi*" (s.153-155), "*Hacı Adem Vechî Efendi Tekkesi*" (s.155), "*Rıfâî Tekkeleri*": "*1-Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi*"(s.156-157), "*2-Şeyh Hasan Rifâî Efendi Tekkesi*" (s.157-158), "*3-Şeyh Yusuf Efendi Tekkesi*" (s.158), "*4-Şeyh Ethem Efendi Tekkesi*" (s.158).

Prizren'de inşa edilen Osmanlı türbeleri hakkında bugüne kadar yazılmış genel bir kaynak olmadığından, sadece makalelerde ya da atıflarda kıyıda köşede kalan 25 türbe bu bölümle gün ışığına çıkarılarak, gözler önüne serilmiştir.

Prizren'de inşa edilen 25 türbe kitapta şu şekilde ele alınmıştır: "*Şeyh Süleyman Acize Baba Türbesi*"(s.160-161), "*Mustafa Karabaş Efendi (Karabaş Baba) Türbesi*"(s.161-162), "*Kemanî Rabia Hanım Türbesi*" (s.163), "*Kutup Musa Efendi Türbesi*"(s.164), "*Şeyh Hulusi Efendi Türbesi*" (s.164-166), "*Gazi Mehmed Paşa Türbesi*" (s.166), "*Sûzî Efendi Türbesi*" (s.166-168), "*Velî Baba Türbesi*" (s.168-169), "*Müderriş Ali Efendi Türbesi*" (s.169), "*Mevlâna Cafer Efendi Türbesi*" (s.170), "*Karslı Ali Efendi Türbesi*" (s.170-171), "*Kasım Baba Türbesi*" (s.171-172), "*Sofî Baba Türbesi*" (s.172-173), "*Ömer Baba (Lez Baba) Türbesi*" (s.173-174), "*Tezkir Efendi Türbesi*" (s.174), "*Sinanî Tekke Türbesi*" (s.175), "*Halvetî Tekke Türbesi*" (s.175), "*Kurila Kadirî Tekkesi Türbesi*" (s.175), "*Dalgın Baba Türbesi*" (s.176), "*İsmail Efendi Türbesi*" (s.176), "*Hasan Baba Türbesi*" (s.176), "*Şeyh Hüseyin Türbesi*" (s.177), "*Mehmed Efendi (Gözcü) Türbesi*" (s.177), "*Murad Baba Türbesi*" (s.177), "*Kalender Baba Türbesi*" (s.177-178).

Prizren Gazi Mehmed Paşa Külliyesi'nde yer alan ve bugün ayakta olmayan "*Gazi Mehmed Paşa Kütüphanesi*" (s.177-181) ile yine bugün ayakta olmayan "*Sûzî Kütüphanesi*" (s.181-182), Prizren'de Osmanlı devrinde inşa edilen kütüphaneler bölümünde yer almaktadır.

"*Prizren Medreseleri*" bölümünde, şehirde Osmanlılar döneminde inşa edilmiş "*Sinan Paşa Medresesi*" (s.183), "*Gazi Mehmed Paşa Medresesi*"

(s.184-185), “Emin Paşa Medresesi” (s.185-186), “Mahmud Paşa Medresesi” (s.186), “Müderri Ali Efendi Medresesi” (s.186-187) ile yakın zamanlarda yapılmış “Yeni Medrese” (s.187) ve bugün yıkık durumda olan “Rüştiye” (s.187) ele alınmıştır.

“Prizren Mektepleri” bölümünde 1896 yılı Kosova Salnamesi’nde yer alan Birinci İptidâî Mektebi, Rahlin İptidâî Mektebi, Terzi Mahallesi İptidâî Mektebi, Katip Sinan İptidâî Mektebi ile 1900-1901 yıllarına ait Kosova Salnamesi’nde de bu okullara ek olarak yeni açılan İlyas Kuka İptidâî Mektebi yer almaktadır. Ayrıca bugün ayakta olmayan “Sûzî Mektebi” (s.189-190), “İsmail Bin Beytullah Bey Mektebi” (s.190) ile “Gazi Mehmed Paşa Mektebi” (s.190-191) ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Prizren şehrindeki Osmanlı eserlerinin yer verildiği birinci bölüm “Prizren Kalesi” (s.191), “Eski Evler” (s.192-193), “Eski Tabakhane” (s.194-195) ile tamamen bir Türk köyü olan Mamuşa’da bulunan eserlerle sona ermektedir.

Prizren Belediyesi’ne bağlı bir Türk köyü olan Mamuşa’da bulunan “Mamuşa Camii” (s.197-199), “Emin Paşa Çeşmesi” (s.199-200) ile “Mahmud Paşa Saat Kulesi” (s.200-202) hakkında bu bölümde oldukça ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Kosova’da Osmanlı Mimarî Eserleri I kitabı eskiden “Türk sultanlarının sayfiye yeri” şimdi Kosova özerk bölgesinin başkenti Priştine’de yer alan Osmanlı eserlerinin bulunduğu bölümlerle devam etmektedir.

“En Eski Camiler Kenti Priştine” (s.203-210) başlığı altında “Fatih Sultan Mehmed Han Camii (Cami-i Kebir)” (s.210-214), “Fatih Camii Hakkında Rivayetler” (s.214-215), “Sultan Murad (Çarşı) Camii” (s.215-218), “Yaşar Paşa (Paşa) Camii” (s.218-222), “Ramazan Çavuş (Lap) Camii” (s.222-224), “Pîri Nâzir (Pîrnaz) Camii” (s.225-227), “Hasan Emin Ağa (Suudi Efendi) Camii” (s.227-230), “Hasan Bey (Dört Lüle) Camii” (s.230-232), “Emir Alaeddin (Alaeddin) Camii” (s.232-235), “Yusuf Çelebi (Pozderka) Camii” (s.236-238), “Hauuniye (Hafız Yamin) Camii” (s.238-239), “Kadriye (Muhacir Mahallesi) Camii” (s.240-241), “Yaşar Çeribaşı (Buzağı) Camii” (s.242-244), “Mehmed Bey (Kandilli) Camii” (s.244-246), “Yunus Efendi (Lokaç) Camii” (s.246-249), “Çarşı Mescidi” (s.249-250), “Camii-Cedit (Yeni Camii)” (s.250-251), “Tophane Mescidi” (s.251-252), “Adsız Mescid” (s.252-253), “Yaralı Sinan Bey Mescidi” (s.253), “Halil Ağa Camii” (s.253-254) ile “Hacı Hüseyin Camii” (s.254) ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

“Priştine Hamamları” bölümünde Osmanlıların bölgeyi fethedişinden günümüze kadar inşa edilen üç

hamam yer almaktadır. “Eski Hamam” (s.255-256) ile “Koca Sinan Paşa Hamamı” (s.259)’nın tamamen ortadan kalktığı, “Fatih Sultan Mehmed Han Hamamı” (s.256-258)’nın ise sadece duvar kalıntılarının kaldığı anlatılmaktadır.

Priştine Eski Hükûmet Konağı önünde yer alan “Priştine Saat Kulesi”nin 1892 yılında yanmasıyla, 1898 yılında yeniden inşa edilen yeni “Priştine Saat Kulesi” (s.259-260) ve eski saat kulesi ile ilgili bir söylenti diğer sayfalarda yer almaktadır.

Osmanlılar döneminde Priştine’de inşa edilen 40 kadar çeşmeden geriye kalan “Sultan Murad Camii Çeşmesi” (s.261), “Hacı Ali Beyzâdelere Çeşmesi” (s.261) ve “Dört Lüle Çeşmesi” (s.261-262) ile ilgili ayrıntılı bilgide bulunmaktadır. Bugün Priştine’de Fatih Camii arkasında Priştine 1. Lisesi ve Saat Kulesi yanındaki Kadiri Tarikatı’na ait “Kadiri Tekkesi” (s.262) de Priştine çeşmelerinden sonra ele alınmıştır.

Osmanlıların Priştine’ye gelişinden günümüze kadar şehirde inşa edilen türbe sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, kitapta bugün ayakta olan şu türbelere yer verilmiştir: “Şeyh Salih Efendi Türbesi” (s.263), “Kuduz Baba Türbesi” (s.264), “Kadriye Türbesi” (s.264), “Kadiri Tekkesi Türbesi” (s.264), “Pîri Nazır Türbesi” (s.265).

Bir sonraki bölümde Osmanlılar döneminde inşa edilen “Alaeddin Medresesi” (s.266), “Medrese-i Cedit” (s.266-267), “Pîri Nazır Medresesi” (s.267), “Beşaret Bey Medresesi” (s.267) ile 1992 yılında açılan “Priştine İlahiyat Fakültesi” (s.267) anlatılmaktadır.

Eğitim yapıları olan “Priştine Rüştiyesi” (s.268), “Priştine İptidâî Mektepleri” (s.268-269), “Priştine Mektepleri” (s.269) ve idarî bir yapı olan “Hükûmet Konağı (Kosova Müzesi)” (s.269-270) ile Priştine’de inşa edilen Osmanlı eserlerinin tamamına kitapta yer verilmektedir.

Kosova Ovası’nın kuzey bölümünde, Çiçavitsa Dağı’nın eteklerinde, Sitnitsa nehrinin kıyısında yer alan “Rumeli’de İlk Osmanlı Sancak Merkezi” Viçiturn’daki “Çarşı Camii” (s.275-277), “Gazi Ali Bey Camii” (s.277-279), “Kahramanlar (Kahramanoğulları) Camii” (s.279-281), “Eski (Hünkâr) Camii” (s.281), “Gazi Ali Bey Hamamı” (s.282-283), “Taş Köprüsü” (s.283-284), “Viçiturn Saat Kulesi” (s.284-285), “Hayrettin Paşa Çeşmesi” (s.285) “Kadiri Çeşmesi” (s.285), “Gazi Ali Bey Medresesi” (s.286), “Viçiturn Rüştiyesi” (s.286-287) ve “Voyinoviç Kalesi” (s.287) daha sonraki bölümde ele alınmıştır.

İbre ve Sitnitsa Nehirleri arasında, Zveçan Tepesi altında Kopaonik, Rogozna ve Çiçavitsa sıradağları eteklerinde yer alan Kosova Mitroviçası’nda bulunan

eserlere de şu şekilde yer verilmiştir: “*Hamidiye Camii*” (s.293-295), “*Hüseyin Çavuş Camii*” (s.295-297), “*Hacı Kırca (İbre-Boşnak) Camii*” (s.297-298), “*İsa Bey (Yeni) Camii*” (s.298-300), “*Gazi İsa Bey Camii*” (s.300), “*Çelep Virdi (Kum) Camii*” (s.301), “*Hoşkadem Mescidi*” (s.301), “*Karagözoğlu Hasan Ağa Camii*” (s.302), “*Ali Paşa Camii*” (s.302), “*Jabar Camii*” (s.303), “*Zeynullah Bey Hamamı*” (s.303-304), “*İbre Köprüsü*” (s.304), “*Mitroviça Saat Kulesi*” (s.304-305), “*Gülbaba Türbesi*” (s.305-306), “*Şeyh Yahya Türbesi*” (s.306), “*Halvetî Tekkesi Türbesi*” (s.306), “*Bektaşî Tekkesi*” (s.306), “*Kadirî Tekkesi*” (s.307), “*Hoşkadem Tekkesi*” (s.307), “*Mitroviça Rüştüyesi*” (s.307).

Osmanlı hâkimiyetine 1455 yılında geçen Gilan’daki “*Şehzâde Hanım Camii*” (s.313-317), “*Atik Camii*” (s.317-321), “*Camii-i Cedit*” (s.321-323), “*Dere Mahallesi Camii*” (s.323-324), “*Çınar Çeşme Mescidi*” (s.324), “*Saat Kulesi*” (s.325), “*Gilan Medresesi*” (s.325), “*Gilan Rüştüyesi*” (s.325-326), “*Gilan Mektepleri*” (s.326), “*Şeyh İslâm Efendi Tekkesi*” (s.327), “*Şeyh Hasan (Arapoğlu) Efendi Tekkesi*” (s.327-328), “*Halvetî Tekke Türbesi*” (s.328), “*Sadi Tekke Türbesi*” (s.328-329), “*Burunsuz Baba Türbesi*” (s.329), “*Ragoçitsa Türbesi*” (s.329) daha sonraki bölümde yer almaktadır.

Kosova’daki Türk köylerinden Doburça’nda ki “*Ramazan Bin Zekir Camii*” (s.333-334), “*Halil Çelebi Camii*” (s.334-336), Nobırda’nda ki “*Osman Efendi Camii*” (s.339-341), “*Sürayhan Camii*” (s.342), “*Nobırda Hamamı*” (s.342), “*Mehmed Dede Türbesi*” (s.342-343), “*Koca Baba Türbesi*” (s.343-344), Yanova’daki “*Çarşı Camii*” (s.347-349), “*Yanova Hamamı*” (s.349), “*Yanova Taş Kulesi*” (s.349), “*İshak Baba Türbesi*” (s.350) bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

Kosova’nın güneyinde, Kaçanik Boğazı girişinde kurulan Kaçanik şehrindeki Osmanlılar döneminde inşa edilen yapılara da kitapta şu şekilde yer verilmiştir: “*Koca Sinan Paşa Camii*” (s.353-358), “*Koca Sinan Paşa Hamamı*” (s.358), “*Koca Sinan Paşa Kalesi*” (s.358-359), “*Koca Sinan Paşa Sıbyan Mektebi*” (s.359), “*Koca Sinan Paşa İmarethanesi*” (s.359), “*Koca Sinan Paşa Hanı*” (s.359-360), “*Mehmed Efendi Türbesi*” (s.360), “*Bektaşî Tekkesi*” (s.360).

Üsküp-Kosova Mitroviçası ile Prizren-Gilan yolları kavşağında Kosova’nın en yeni kentlerinden Ferizovik’te Osmanlılar döneminde inşa edilen “*Büyük Camii (Camii-i Kebir)*”, (s.364-366), “*Boşnak Camii*” (s.366-368), “*Nekadim Camii*” (s.368-369), “*Çayır Mahallesi Camii*” (s.369), “*Ferizovik Saat Kulesi*” (s.369) bir sonraki bölümde kaleme alınmıştır.

Rahovça kasabasında inşa edilen yapılara ise kitapta şu şekilde yer verilmiştir: “*Çarşı Camii*” (s.372-373), “*Sokol Camii*” (s.373-374), “*Kadir Camii*” (s.374-375), “*Kasım Camii*” (s.375-376), “*Mahmud Paşa Saat Kulesi*” (s.376-377), “*Halvetî Tekkesi*” (s.377-378), “*Rifâî Tekkesi*” (s.378), “*Melamî Tekkesi*” (s.378), “*Kadirî Tekkesi*” (s.379), “*Hasan Ağa Camii*” (s.379-382) ve “*Hasan Ağa Camii Kabristanı*” (s.382-383).

Prizren Vadisi’nin kuzeybatısında, Priştine-Prizren yolu üzerinde bulunan Suva Reka’da Osmanlılar tarafından inşa edilen “*Beyaz Camii*” (s.385-386) ve İştimle’de ki “*Çarşı Camii*” (s.387-388)nin tanıtıldığı bölümün ardından, “*Sonuç*” (s.389-390), “*Genel Cetvel*” (s.391), “*Kosova Sahrası Cetveli*” (s.391), “*Prizren Cetveli*” (s.392), “*Priştine Cetveli*” (s.392), “*Vıçiturin Cetveli*” (s.393), “*K.Mitroviçası Cetveli*” (s.393), “*Gilan Cetveli*” (s.394), “*Doburçan Cetveli*” (s.394), “*Nobırda Cetveli*” (s.394), “*Yanova Cetveli*” (s.395), “*Kaçanik Cetveli*” (s.395), “*Ferizovik Cetveli*” (s.395), “*Rahovça Cetveli*” (s.396), “*Rogova Cetveli*” (s.396), “*Suva Reka Cetveli*” (s.396), “*İştimle Cetveli*” (s.396), “*Toplam Cetveli*” (s.397), “*Bibliyografya*” (s.399-404) ve “*Fotoğraflar*” (s.405-788) bölümleri yer almaktadır.

Raif Virmişa’nın Kosova’da bu tür çalışmaların ilkini oluşturan kitapları halk ve okurlar tarafından çok olumlu ve coşkuyla karşılanmış, kendisinden bu tarz çalışmalarına devam etmesi istenmiştir. Çünkü bu çalışmalarını Virmişa, bu eserlerin asıl ruhuna ve esas manasına nüfuz etmekle birlikte, sadece bu eserlerin değil, bu eserler sayesinde yüzlerce yıldır burada yaşamakta olan Türk halkının damgasını ve kimliğini ortaya koymaktadır.

Kosova’da Osmanlı idaresi döneminde, toplumsal-ekonomik ve sosyo-politik koşullar altında inşa edilen bu mimarî eserler, kültürel ve maddî değerler içinde yer almıştır. Bugün onların incelenmesi ve araştırılması o zamanlarda olduğu gibi, bugünde buralarda yaşamakta olan Türk halkının geçmişinin incelenmesi ve araştırılması yönünden, özel bir önem taşımaktadır. Bu mimarî eserler, oradaki Türk kimliğinin tapusu niteliğindedir.

Balkan yarımadası ve Rumeli’de 500 yıl kadar süren Osmanlı hakimiyeti döneminde inşa edilen bu mimarî eserlerin çoğu yok olmakla birlikte, günümüze kadar korunmuş eserlere ne yazık ki ancak son zamanlarda giderek artan bir ilgi söz konusudur.

Bugün Kosova’daki Osmanlı mimarî eserleriyle ilgili derli toplu bir eserin yaratılmasında güçlüklerin var olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Sayın Raif Virmişa’nın eseri bu açıdan oldukça heyecan vericidir.

“Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. yüzyıl)”

Dr. Yıldırım ÖZBEK

Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü

Abdülkadir DÜNDAR, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX.)*, Ankara 2000, Kültür Bakanlığı Yayınları, Osmanlı Eserleri Dizisi 21.

Günümüz Osmanlı Tarihçiliğinde, Osmanlı tarih yazarlarının aktardığı bilgileri yorumlamanın yanı sıra bu bilgileri arşivlerdeki belgelerle karşılaştırmak, dolayısıyla birinci elden resmi belgeleri değerlendirmek çok kabul gören bir tarih yazımı anlayışıdır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivlerindeki binlerce belge ve bunlara ilaveten Osmanlıyla ilgili olarak Venedik, Rusya, İran gibi ülkelerin arşivleriyle, Bağdat, Kudüs, Kahire, Saraybosna gibi şehirlerin mahkeme kayıtları tam olarak okunup değerlendirilmeden Osmanlı kültürü üzerine sağlıklı yorumlar yapılamayacağı açıktır. Abdülkadir Dündar’ın söz konusu eseri, bu açıdan dikkate alınması gereken bir çalışmadır.

A.Dündar’ın eseri, girişle birlikte her biri kapsamlı alt başlıklardan oluşan üç bölümle, sonuç, bibliyografya, resim ve şekilleri ihtiva etmektedir.

Yazar, çalışmanın amaç ve önemi, sınırları ve yöntemle, araştırma kaynaklarını giriş bölümünde (s.1-6) değerlendirmiştir. Osmanlı imar sisteminin işleyişinde arşiv belgelerinden hareketle merkez ve taşra teşkilatlarını detaylı şekilde araştırmayı amaç edinen çalışmada Osmanlı Arşivi ile Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki XVIII-XIX. yüzyıl belgeleri üzerinde çalışmayla, alan sınırlaması yapılmıştır. Üzerinde çalışılan kaynaklar Osmanlı arşivi ile Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi olarak iki başlıkta ele alınmış,

özellikle Osmanlı Arşivindeki 11 farklı tasnifin, ne tür konuda belgeler içerdiği, konuyla ilgili yayınlar referans verilerek anlatılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Osmanlı imar sisteminin işleyişi, Hassa Mimarlar Ocağı, inşaa ve tamir faaliyetleri gibi çeşitli konuları kapsayan 14 defter ve yedi belgenin çalışma kapsamında kullanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca şehir mimarları ve serbest mimarlarla ilişkili olarak 13’şer’iye sicili de araştırmaya dahil edilmiştir. İncelenen kaynakların bir bölümünü de yayınlanmış makaleler oluşturmaktadır.

Eserin birinci bölümü, “*İşleyiş ve Görevlileri Bakımından Osmanlı İmar Teşkilatı*” ana başlığı altında “*Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimarlar*” ile “*Osmanlı İmar Sisteminin İşleyişinde Diğer Görevliler*” alt başlıklarını içermektedir (s.7-96).

Hassa Mimarlar Ocağı Teşkilatının “*emir-i mimar*” kavramından hareketle Anadolu Selçuklularında da olabileceğini ileri süren yazar, Osmanlı’da imar ve inşaa faaliyetlerinin ortaya çıkardığı bir ihtiyaç olarak, teşkilatın Bursa’daki erken dönem yapılarının kuruluşu sırasında da var olabileceğini belirtir ve arşiv belgelerinde teşkilata bağlı sanatçı isimlerine XV. yüzyılın sonlarında rastlandığını ifade eder.

Topkapı Sarayı Teşkilatı içinde “*Birun*” bölümünde değerlendirilen Hassa Mimarlar Ocağının Topkapı Sarayında görev yerlerinin Yalı ve Sepetçiler Köşkleri olduğu belirtilmektedir. Ancak teşkilata bağlı mimarların devlet işleri dışındaki siparişler üzerine çalışmalarını Vefa semtindeki atölyelerinde yaptıkları ileri sürülmektedir. Şehremini’ne bağlı olan teşkilatın başında Mimar Ağa, Ser Mimar-ı Hassa veya Hassa Mimarbaşısı unvanlarıyla anılan mimarbaşının bulunduğu, şehremininin teknik konulara karışmayıp sadece malzeme tedariki, muhasebe, ücret ödenmesi vs. gibi daha çok mali konularla ilgilendiği ifade edilmektedir.

Bünyesinde Hassa Mimarlar Kethüdası, Kalem Kâtibi, Mimarlar, Minareciler, Mermerciler, Nakkaşlar, Neccarlar vs. gibi çeşitli iş kollarında uzmanlaşmış elemanların bulunduğu teşkilatın, İmparatorluktaki bütün inşaat ve onarım işlerinden sorumlu olmakla birlikte, özellikle İstanbul’da yapı esnafı ve malzemelerinin denetimini yapmak, şehir ve eyalet mimarlarının atanmasını Divan’a sunmak gibi görevleri vardır. Teşkilatın 1831 yılında lağvedildiği ve bundan sonra çeşitli isimler altında görevini yerine getirmeye çalıştığı ileri sürülmektedir.

Hassa Mimarlar Ocağının merkez elemanları olarak Mimarbaşılar, Mimar-ı Sâni ve Hassa Mimarları ele alınmakta, merkeze bağlı diğer elemanların Sefer Mimarları, Su Mimarları, Tersane-i Amire Mimarları, Köprü Mimarları, Kale Mimarları gibi belirli konular üzerine uzmanlaşmış kişilerden oluştuğu belirtilmektedir.

Teşkilatın başkanı olan Mimarbaşılardan, saray ve hanedan mensuplarının yapı siparişleri ile masrafları devlet bütçesinden karşılanacak inşaat ve tamiratın planlarını yapmak, keşif bedellerini hesaplamak ve inşaatı tamamlamak başlıca görevidir. Öte yandan mimarbaşı İstanbul'da oturduğundan, devletin burada yapacağı her türlü inşaat faaliyetinin yürütülmesinden, kaçak yapılaşmaları (özellikle Ayasofya çevresindeki) önlemekten, su yollarının bakım, onarım ve korunmasından, İstanbul'da özel şahısların yapacağı konut, han gibi yapıların yükseklik ve birbirine yakınlıklarının kontrol edilmesinden, herhangi bir binanın yapılıp yapılmamasına karar vermeye kadar bir dizi görevi yerine getirmekle sorumlu olduğu vurgulanmaktadır. Mimarbaşının zaman zaman başkent dışına çıkıp teftişler yaptığı, inşaat esnafının ücretini belirlediği, meslekler arasındaki anlaşmazlıkları çözdüğü, malzeme standardını belirleyip koruduğu, ordunun isteklerini karşıladığı arşiv belgelerinden hareketle öğrendiğimiz işlerinden bazılarıdır.

Mimarbaşılardan nasıl atandıklarına dair belge yoksa da, ocak içinde meslekî kariyerlerini ilerletmiş kişilerin Divan-ı Hümayunca seçilip atandığı kabul edilmektedir. Genellikle ölünceye kadar bu görevde kalan mimarbaşılar, görevi suistimal veya yolsuzluk gibi suçlar dikkate alınarak azledilebilmekteydiler. Mimarbaşılardan özel mülkiyete sahip zengin kişiler oldukları ileri sürülerek 50-60 akçe arasında ulufe aldıkları, ayrıca gayrimüslimlere ait evlerden bir çeşit emlak vergisi aldıkları, belirli köy veya mezranın arpalık olarak kendilerine tahsis edilmiş olduğu yine arşiv belgelerinden öğrendiğimiz bilgilerdir. Ayrıca, bazı kayıtlardan da, yazlık kışlık elbiseleri, odun, et ve atları için ot gibi ihtiyaçlarının hazineден karşılandığını ve inşaat bitiminde kaftan vs. gibi hediyelerle ödüllendirildiklerini öğrenebilmekteyiz.

Teşkilatın başındaki mimarbaşının İstanbul dışında olduğu zamanlarda teşkilata, Ser Mimarın-ı Hassa Kaimmakamı veya kaymakam ünvanlarıyla anılan Mimar-ı Sâni başkanlık ederdi.

Mimarbaşından sonra teşkilat içinde, imar faaliyetlerinin tüm yükünü karşılayanlar Hassa Mimarlarıdır. Kendi içlerinde halife (kalfa), üstad (usta)

ve mülâzım (çırak) olmak üzere deneyim ve tecrübelerine bakılarak hiyerarşik bir yapılanma gözlenir. Mimarbaşının emrinde çalışan ve ulufeli oldukları anlaşılan Hassa Mimarlarının teşkilat içindeki sayılarının 1526 – 1694 yılları arasında 7 ile 43 arasında değiştiği, arşiv kaynaklarından öğrenilebilmektedir. Teşkilat içinde usta-çırak ilişkisi içinde yetiştikleri bilinen Hassa Mimarlarının mimarbaşının teklifiyle ocağa atandıkları, ulufeli oldukları ve İstanbul dışına yapı keşfine gittiklerinde ayrıca harcırah aldıkları ileri sürülmektedir.

Merkez teşkilatı içindeki elemanlardan diğerleri ise Mimar Kethüdası ile Mimar Katipleridir.

Merkeze bağlı diğer mimarlar içinde Su, Sefer, Köprü, Tersane-i Amire ve Kale Mimarları gibi elemanlar bulunmaktadır. Sefer mimarları tabirine XVI. yüzyıl belgelerinde rastlanıldığı ve bunların bir sefer sırasında askerin geçeceği yolları açmak veya onarmak, su için kuyular açmak, çeşmeler yapmak, şehir kuşatmalarında “*Hâvâle*” denilen küçük hisarlar inşa etmek gibi görevleri vardı. Sefer sırasında orduda çok sayıda duvarcı, bıçkıcı, dülgere, demirci, marangoz, su-yolcu ve lağımçı bulunabilirdi. Sefer Mimarlarının sefer dışında diğer birimlerde kullanıldıkları ifade edilmektedir.

Su Mimarları suyun künklerle şehir merkezlerine getirilmesi ve dağıtılması gibi teknik konularla ilgilenirdi. Bu göreve atanacakların özellikle hendese ilminde mahir olmaları istenirdi. Bunların çoğunun mimarbaşılığa getirildiği bilinmektedir.

Tersane-i Amire Mimarları, Osmanlı donanması için gemi, iskele, rıhtım yapmakla görevliydi ve genellikle neccarlardan seçilirdi. Kendi içlerinde Başmimar, İkinci, Üçüncü, Dördüncü Mimar gibi bir hiyerarşik silsileye sahip oldukları belirtilmektedir.

XVII. yüzyıl belgelerinde “*Cisr Mimarı*”, “*Köprü Mimarı*” gibi kavramlara rastlandığı ileri sürülerek Köprü Mimarlarının, yöre halkından gelecek istekle, yollar üzerine köprü inşa etmek ve bunların bakım ve onarımlarıyla sorumlu oldukları belirtilmektedir.

XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın başlarına tarihlenen arşiv belgelerinde geçen “*Kale Mimarları*” ise, herhangi bir kaleye atanan ve bunun bakım ve onarımından sorumlu kişilerdi.

Hassa Mimarlar Ocağının taşra kadroları olarak Eyalet ve Şehir Mimarlarından bahsedilerek; Eyalet Mimarlığının 1516'dan itibaren tesis edildiği, eyaletlerdeki imar ve inşaa faaliyetlerinin düzenlenmesinden sorumlu oldukları, XVI. yüzyılda merkezden

atanırken, XVII-XVII. yüzyılda vilayet merkezlerindeki serbest mimarlar veya neccarlıkta usta kişilerden atandıkları belirtilmektedir. Merkez teşkilatının yaptıracağı işlerde kendilerine ihtiyaç duyulursa İstanbul'a çağırılabilirler ve bir kısmının ulufeli, bir kısmının tımarlı oldukları ve bazı vergilerden muaf tutuldukları kaydedilmektedir.

Şehir Mimarlarının ilk olarak nerede ve nasıl ortaya çıktıklarının kesin olarak tespit edilemediği ifade edilerek, XVI.yüzyılın ortalarında ortaya çıkmasının muhtemel olduğu belirtilir. 1839 yılına kadar devam eden "şehir mimarlığı" kurumunun bir şehirde tesis edilebilmesi için, şehir halkından talep olması, bu talebin neden kaynaklandığının da belirtilmesi gerektiği ileri sürülerek, bazen halkın isim vererek şehir mimarı olmasını istedikleri kişilerin merkezin onayıyla bu makama atanabildikleri ifade edilmektedir. Şehir Mimarlarının görevleri, buldukları şehirde düzenli yapılaşmayı sağlamak, inşaat esnafını kontrol etmek, inşaat izin ve ruhsat belgesi vermek, inşaat esnafının vergilerini toplamak, inşaat malzemelerindeki standartları korumak, zaman zaman su yolu keşiflerine katılmak ve inşaat esnafının günlük ücretlerini belirlemek şeklindedir. Şehir halkının ve inşaat esnafının kendisinden memnun olmaması durumunda kadıya müracaatla yeni bir mimar atanmasını isteyebildikleri ileri sürülmektedir. Esnaf teşkilatlarından ve şehrin gelirlerinin bir bölümünden gelir olarak para aldıkları, ancak Edirne, Bursa gibi büyük şehirlerde neccar esnafından "keseriye" adıyla 40 akçe tahsil ettikleri ve bunun bir teamül haline geldiği kaydedilmektedir.

Hassa Mimarlar Ocağı dışındaki mimarlardan biri olarak değerlendirilen Vakıf Mimarlarının, Selçukluda da var olduğu örneklerle belirtilerek görevlerinin vakıf eserini tamir etmek, korumak ve meydana gelen hasarları keşfetmek olduğu ileri sürülmektedir. Atanmalarının ise vakıf mütevellisi tarafından kadıya teklif edilmesi ve kadının merkezden talep etmesiyle gerçekleştiği belgelerden hareketle ifade edilmektedir.

Serbest Mimarların buldukları bölgelerde Hassa Mimarlar Ocağı'na bağlı olmadan çalıştıkları, işlerinde yetenekli oldukları anlaşıldığında Hassa Mimarlığına katıldıklarından bahsedilerek, arşiv belgelerinde örneklerin azlığına işaret edilir. Ayrıca Hassa Mimarlar Ocağı'na bağlı olmadan Cemâati Çavuşân-i Dergah-ı Âli, Cemaâ-i Cebeciyan-ı Hassa gibi, saray teşkilatları içinde de mimarların çalıştığı örnekler verilerek ileri sürülmektedir.

"Osmanlı İmar Sisteminin İşleyişindeki Diğer Görevliler" başlığı altında, teknik elamanlar ve yardımcı /idari elemanlar adlı iki gruplama yapılmaktadır. Teknik elemanların ustalar, su yolcuları, bezemeciler olduğu vurgulanmaktadır. Yardımcı ve idari elemanların ise bina nazırları, bina eminleri, mübaşirler, şehreminiler, kadılar, defterdarlar, bostancıbaşılar, katipler ve mutemetlerden oluştuğu ifade edilerek, nasıl atandıkları, görevlerinin neler olduğu ve ücretleri hakkında arşiv belgelerine dayalı açıklamalar yapılmaktadır.

Eserin ikinci bölümü, Osmanlı Arşivleri ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde yapılan araştırmalar sonucunda 115 cami, 7 mescid, 13 türbe, 3 mezarlık, 2 mevlevihane, 29 dergâh, 2 zaviye, 1 hangâh, 23 medrese, 31 mektep, 2 kütüphane, 2 imaret, 7 hamam, 19 han, 1 muvakkıthane, 27 çeşme, 11 su yolu, 7 köprü, 58 kale, 6 tabya, 1 cephanelik, 7 kışla, 5 saray, 10 köşk, 23 konak, 2 yalı, 12 sahilhane, 146 ev, 43 şehir plânı, 1 hükümet konağı, 2 postahane, 6 hastane, 16 liman ve rıhtım, 2 hapishane, 24 yol ve 17 tane de bunların dışında plân ve krokiden meydana gelen kataloğu içermektedir (s.96-142).

A. Dünder'in eserinin üçüncü bölümü, "Osmanlı Arşivi ile Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Cami-Mescit Plân, Proje ve Krokilerin Tanıtım ve Değerlendirilmesi" başlığını taşımaktadır. Yazar daha önce katalog bölümünde bahsettiği tüm projeleri bu bölümde değerlendirmeye dahil etmemiştir. Bu bölümde çoğunluğu İstanbul'da olan 71 cami, 6 mescit ve 5 minarenin çizimleri incelenmiştir. Projelerin genellikle 1 / 100 ölçekte çizildiği, metre'nin yanı sıra zira ile ölçümlerin de yapıldığı belirtilmektedir. İncelenen çizimlerden 7 tanesi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinden, geri kalanlar ise Osmanlı Arşivindedir.

Çizimlerin tanımları yapılmakta, ilaveten değerlendirme başlığı altında ise, "yeni inşa" veya "tamir" projelerinin uygulanıp uygulanmadığı, uygulamalarda projelere ne kadar bağlı kaldığı tartışılmaktadır (s. 143-231).

Eserin 232-235 sayfa, incelenen plân, proje ve krokilerin genel bir değerlendirmesine ayrılmıştır. Bu bölümde Osmanlı mimari çizimlerine yönelik olarak en sağlıklı bilgilere ulaşılması için Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Genelkurmay Başkanlığı Askerlik Tarihi ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Kütüphanesi ve yur dışındaki bazı albümlerin incelenmesi gerektiği vurgulanarak, özellikle cami çizimleri, plân, son cemaat yeri, cephe, örtü, kapı-pencere, minareler, mahfiller ve mihraplar başlığı altında değerlendirilmektedir.

Eserin sonuç bölümünde (s.236-238), Osmanlı Devletinde merkezin izni olmadan herkesin istediği yapıyı inşa edemediği vurgulanarak, inşaat ve imar işlerinin teknik yönüyle ilgilenen Hassa Mimarlar Ocağı'na ilişkin daha önce verilmiş bilgilerin iki paragraflık kısa bir özeti tekrarlanmıştır. Yazar değişik türde yapı, yol, çevre krokisi vs. olmak üzere Osmanlı Arşivinde 640, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde 41 proje tespit ettiğini belirterek, haklı olarak Osmanlı mimarisi üzerine yapılacak sağlıklı değerlendirmelerin, arşivlere girmeden mümkün olamayacağını vurgulamaktadır.

Bazı projelerin tatbik edilmediği, taşrada yapılması düşünülen esarlere ait projeleri çizilen bazı

yapıların günümüze ulaşmamış olması nedeniyle bu çizimlerin, mimarlık tarihimize ilişkin önemli belgelere dönüştüğü elde edilen sonuçlardan bazıları olarak ifade edilmektedir.

Eser, bibliyografya, çizim ve resimlerle birlikte arşiv belgelerinin yer aldığı eklerle sona ermektedir.

Yaklaşık 1,5 yıl Osmanlı Arşivlerinde "arşiv elemanı" olarak çalışan Abdülkadir Dündar'ın bu eseri, Osmanlı Mimarisinin, fermanlar, şer'îye sicilleri, mühimme defterleri gibi belgelerinde dahil edildiği, tarihi çizimler ışığı altında daha sağlıklı değerlendirilebileceğini göstermesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti

Kazakistan Büyükelçiliği,

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı,

Bilkent Üniversitesi Rektörlüğü ve

Ahmet Yesevî Üniversitesi Vakfı

işbirliği ile

"Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan"

konulu toplantı

10-12 Ekim 2001 tarihlerinde

Ankara'da yapılacaktır.

Yer : Türk Dil Kurumu konferans salonu - ANKARA

“Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri”

**Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri
Bildirileri**, Mimar Sinan Üniversitesi Türk Sanatı
Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Fen Edebiyat
Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü , Yayına Hazırlayan :
Banu Mahir, İstanbul 2000, ISBN : 975-7634-47-6,
363 sayfa metin, 62 sayfa resim.

Dr. Sevay OKAY-ATILGAN
Sanat Tarihçisi

Bilim adamları araştırma ve çalışmalarıyla, ilgili oldukları alanlara katkılarının yanı sıra bazen bu görevlerinin de ötesinde önemli misyonlara sahip olmuşlardır. Öyle ki onlar âdeta, mensup oldukları bilim dalının temel taşlarından birini oluşturmuş, çalışmalarıyla sonraki kuşaklara ışık tutarak yeri doldurulamaz bir öncü sıfatı kazanmışlardır. Bu nedenle, bu özel şahsiyetlerin gerek sonraki kuşaklara tanıtılması, gerekse alanlarına yapmış oldukları katkıların hatırlanması ayrı bir önem taşımaktadır.

Mimar Sinan Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, 7-10 Mart 1994 tarihleri arasında sözünü ettiğimiz özel şahsiyetlerden biri olan **Celal Esad Arseven** anısına bir sanat tarihi semineri düzenlemiş ; bu seminerin bildirileri ise çeşitli nedenlerden ötürü ancak 2000 yılında basılabilmektedir. Bununla birlikte, Türk Sanatı Tarihi alanında son derece önemli bir yeri olan Celal Esad Arseven ve anısına düzenlenmiş olan bu semineri meslektaşlarımıza yeniden hatırlatmak ve bildiriler kitabının geç de olsa bazı eksikliklerle yayınlandığını duyurmak istedik.

Celal Esad Arseven, Sanat Tarihine yapmış olduğu katkıların yanı sıra, engin birikimleri, çok yönlü bilim ve sanat adamı kişiliğiyle diğer alanlara da örnek olabilmiş bir şahsiyettir. Türk Sanatı Tarihi araştırma ve incelemeleri söz konusu olduğunda, Celal Esad Arseven ilk akla gelen isimlerden olup, son derece kapsamlı ve nitelikli eserleri yeni kuşaklar için de önemini korumaktadır. Anısına düzenlenen bu seminer

“Kültür Mirasının Korunması”, “Sanat Tarihi Yazımı ve Terminolojisi”, “Sanatta İletişim”, “Türk Sanat Tarihi Araştırmaları”, “Çağdaş Türk Sanatı ve Sorunları” gibi Celal Esad Arseven’in ilgi alanına giren ve aynı zamanda onun çok yönlü kişiliğine işaret eden farklı başlıkların oluşturduğu 16 oturum şeklinde düzenlenmiş ve toplam 57 bildiri sunulmuştur.

Kitabın ilk bildirisinde Celal Esad Arseven’in yaşamı ve Türk Sanat tarihine olan katkılarına yer verilmiştir. Prof. Dr. Nermin Sinemoğlu tarafından kaleme alınan bu yazı, değerli bilim adamının yalnızca sanat tarihi alanında değil müzik, piyes, roman, belediyeçilik gibi değişik sahalardaki etkinliklerini de gözler önüne sermektedir. Kısaca değinirsek ; C.E. Arseven 1889 yılında Beşiktaş *Rüşdiyye-i Askeriyyesi*’nden mezun olmuş, ancak Harbiye yerine *Mekteb-i Mülkiyye*’ye kaydolmuş, yazı hayatına da burada başlamıştır. Daha sonra kaydını *Sanayi-i Nefise Mektebi*’ne aldırdıysa da, ailesinin baskısıyla 1891 yılında Mekteb-i Harbiye’nin “*Zadegan*” sınıfına kaydolmuştur. Buradan mezun olduktan sonra kendini bütünüyle sanata adayan C.E. Arseven, 1895’den itibaren resim sanatına ilişkin öğretici nitelikte kitaplar yayınlamaya başlamış, 1903’de şehircilik ve mimarlık tarihine yönelmiştir. 1912 yılında İstanbul Belediyesi’nde idari bir görev üstlenmiş, 1914’de Kadıköy Belediye Başkanı olmuş, 1915-16 yılları arasında ise belediyeçilik konusunu ele alan kitaplarını yayınlamıştır. Kurtuluş savaşı sonrasında *Sanayi-i Nefise Mektebi*’ne mimarlık tarihi hocası olarak atanan C.E. Arseven, yanı sıra fotoğrafçılık, terminoloji, kütüphanecilik gibi konularla da ilgilenerek çeşitli yayınlar yapmıştır. 1930’lu yıllarda, Türk kültürünün Orta Asya’dan Cumhuriyet Türkiye’sine uzanan sürekliliği anlayışına uygun eserler hazırlamıştır. 1942 ve 1946 yıllarında milletvekili seçilmiş, 1951’de birkaç arkadaşıyla birlikte *Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü*’nü kurmuştur. C.E. Arseven 13 Kasım 1971’de vefat etmiştir. Yukarıda sözü edilen çalışmalarının büyük bölümü, sözkonusu bildirinin sonunda “*C.E. Arseven Bibliyografyası*” başlığı altında sunulmuştur.

Kitapta yer alan diğer bildirilerden birkaçı doğrudan C.E. Arseven’i konu almakla birlikte, daha çok onun ilgi alanına giren Türk Sanat tarihine ilişkin çalışmaları içermektedir. Bu yazıları burada ayrıntılı bir şekilde irdelememiz mümkün olamayacağından, kısaca konu başlıklarına değinmek istedik. Böylece, seminerde hangi konuların kimler tarafından ele alındığı hakkında okuyucuların bir fikri olabilecektir. Bu bildiriler kitapta sırasıyla şu şekilde yer almaktadır :

Ali Akay "Sanatta Hiyerarşi Var mı?", Hüseyin Akıllı "Ülkemizde Restorasyon Uygulamaları ve Eğitimi Üzerine Denemeler", Günkut Akın "Osmanlı Mimarlığı İle Diğer Sanatlar Arasındaki "Farklı Dil" Sorunu Üzerine Düşünceler", Nur Akın "VI. Daire'nin Galata ve Beyoğlu'ndaki İmar Faaliyetleri Üzerine", Mustafa S. Akpolat "XIX. Yüzyılda Ecole Des Beaux-Arts'da Mimarlık Eğitimi ve Osmanlı Mimarlığına Etkileri", Eti Akyüz "Geleneksel Konut Mirasının Korunması (İzmir Örneği)", Ayda Arel "Kültür Mirasının Korunması : Yitik Bir Dava mı?", M. Oluş Arık "Türkiye'de Türk Sanatı Tarihi Araştırmalarının Arkeolojik Boyutu ve Felsefe Eksikliği Üzerine", Nuşin Asgari "Kültür Mirasının Korunması : Nasıl'dan önce Niçin", Aydın Ayan "Günümüzde Türk Sanatı ve Sorunları", Serpil Başcı "Kitap Resimlerinin Kaynakları : Dolaşan İmgeler", Ömür Bakırer "Niğde Sungurbey Camisi'nin Taçkapı ve Pencereleeri İçin Bazı Düşünceler", H.Örcün Barışta "Cumhuriyet Dönemi Türk Halk Plastik Sanatları Üzerine", Suzan Bayraktaroğlu "Halı Tarihimize Işık Tutan Örnekler", Engin Beksaç "Eski Amerika Uygarlıklarının Sanatlarında Etkileşim ve İletişimin Önemi ve Sebepleri (Teorik Bir Yaklaşım Denemesi)", Rossanna Bossaglia "L'Architecture Liberty Italienne Dans Le Contexte Europeenne", Zerrin Boynudelik "Türkiye'de Yeni Sergileme Biçimi : Enstalasyon ya da Mekan Düzenlemesi", Gönül Cantay "Sultan I. Selim Külliyesi Hüncar Köşkü", Tanju Cantay "İnkılap Yolunda : 60. Yılında Bir Eseri Yeniden Değerlendirmek", Oğuz Ceylan "Koruma Grupları Üzerine Gözlem ve Düşünceler". Aynur Durukan "Ülkemizde Sanat Tarihi Araştırmaları ve Celal Esad Arseven", Ahmet Ersen-Mustafa Karagüler-Ahmet Güleç "Sulukulekapı Restorasyon Öncesinde, Kronolojik Analiz ve Malzeme Araştırmaları", Ayla Ersoy "Ressam Mustafa Şevket Arman ve Yapıtları", Erol Eti "Kültür Mirasının Korunması", K. Kutgün Eyüpgiller "Kastamonu Geleneksel Konut Dokusunda "Açık Sofalı" Sivil Mimarlık Örnekleri ve Kültürel Miras Olarak Korunabilirliği", Ali Teoman Germaner "Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bağlamında". Semra Germaner "Türk Resminde Plastik Düşüncenin

Kaynakları", Gönül Gültekin "Türk Resminde Soyut Eğilim (Batı'dan Etkilenme Durumu)", İlgin Günöy-İlkin Kaya "Han Yapıları Koruma Çalışmaları : İzmir Kemeraltı Han Örnekleri İrdelemesi", Meriç Hızal "Türkiye'de Sanatın Toplumsal Paylaşım Alanı Olarak Uygulamalı Heykel Sempozyumları", Kemal İskender "Türk Resminin Figüratif Bir Açından Görünümü", Ali Kılıcı "Ahlat Ekolünden Yünören Köyü Camisi", İlknur Aktuş Kolay "Ayazma Camisi İnşaat Defterine Göre Yapıda Kullanılan Bezeme ve Tefrişat Malzemeleri", Gülgün Köroğlu "Al Oda (Ala Oda) Kaya Kilisesi", Doğan Kuban "Arseven'in Türk Sanat Tarihi Yazımında Öncül Yeri". Nermin Kura "Tunus Duvar Çinilerinde Osmanlı Etkisi", Aptullah Kuran "19. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi", İnci Kuyulu "Özbekistan ve Türkmenistan'da Bulunan Ortaçağ Kervansarayları Üzerine Gözlemler", Sevgi Kutluay Küçük "Sanat Tarihi Terminolojisinde Lotus ve Palmet", Zeynep Mercangöz "İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki Priene Tipi Ambon Parçaları", Taciser Onuk "Osmanlı Dönemi Ordu ve Saray Çadrlarından 19. Yüzyıla Ait Bir Otağın Süsleme Örneği", Semra Ögel "Günümüzde Sanat Tarihi'ne Yaklaşımlar", Sema Öner "Değişen Tarihi Çevre ve Dolmabahçe Sarayı Yapıları", Gönül Öney "Türk Mirasının Korunmasında Sanat Tarihçilerinin Sorumluluğu", Bülent Özer "Celal Esad Arseven ve Çağdaş Mimarlığımız", Filiz Özer "Mimari Miras ve Post-Modernizm", Ömer Naci Soykan "Plastik Sanatta "Görsel Dil" Üstüne Bir Temellendirme Denemesi", Zeki Sönmez "Son Dönem Osmanlı Mimarlığında Yabancı Sanatçı Sorunu ve İtalyan Asıllı Sanatçılar", Nermin Şaman "Ortaçağ'da Uluborlu", Gülsün Tanyeli "18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Yapım Süreci : Laleli Külliyesi Örneği", Serpil Topkaç "Ahi Çelebi Camisi'nin Özgün Tasarımı ve Onarım Evreleri", Mehmet İhsan Tunay "İstanbul'daki Bizans Anıtlarının Korunması Sorunu", Uzun Tükel "Barok Sanat ve 18. Yüzyıl Müziğini Adlandırma Sorunu", A. Osman Uysal "Germiyanogulları-Osmanlı İlişkilerinin Sanattaki Yansımaları", Zeynep Yasa Yaman "Türk Resminde Etkilenme ve Taklit Olgusu", Filiz Yenişehirlioğlu "Osmanlı Sanatında Başkent Dışı Üslupların Oluşumu".

Ermeni Meselesi

Prof.Dr.Sadık TURAL, **Ermeni Meselesine Dair**,
Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001,
x+61 s.

Saim KESKİN

APK Uzmanı

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof.Dr.Sadık TURAL **Ermeni Meselesine Dair** adlı kitabın sunuş kısmında(s.IX-X) Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve vatandaşlarına ilişkin oynanan oyunlar üzerine en az yüz doktora çalışması yapılması konusunda dileklerini belirttikten sonra Türk aydınına şöyle sesleniyor: “*Türk aydını, Kıbrıs meselesini, Avrupa’daki Türklere uygulanan kültürel jenosit ve asimilasyon programlarını, Anadolu’daki fitne uyarım çalışmalarının arka yüzünü kavramak, hem halkına anlatmak, hem de cevap vermek zorundadır. Türk diplomatlarına otuz yıl içindeki katliami niye hatırlatmıyoruz? (...) Türk aydını, kendi tarihinin gerçeklerini kirli bilgiye dönüştürenler üzerinde düşünmek ve araştırmak; ulaştıklarını öncelikle kendi halkıyla sonra dünya ile paylaşmak zorundadır.*”

Prof.Dr.Sadık Tural’ın yazıları iki başlık altında yer almaktadır. *Bir Kavganın Anatomisi Yahut Haklı Bir Milletın Çaresizliği* başlığı altında “*Anadolu Coğrafyası; İki Barbar Kavram: Genosit, Asimilasyon; Ev ve İş Komşularımız, Vatandaşlarımız: Ermeniler; Emperyalizm Bir Maşa Arıyor; Tehcîre Giden Yol; Mustafa Kemal’in Dehası; Ne Yapmalı?*” adlı yazılar; *Bazılarının Türklere Duydukları Kin Veya Ermenileri Sermaye Yapma Hevesleri* başlığı altında da “*Kültür ve Medeniyet Kavramları; Türk Kültürünü Dışlama; Kapitalizmin Çirkin Yüzü; Siyaset Adına Yalan; Komşumuz, Vatandaşımız, Ermeniler; Devletlerin Ayıplı İşlerinden; Türk Ordusunun Anlamı; Gençliğe ve Genç Aydınlara Çağrı*” adlı yazılar bulunmaktadır.

“*Anadolu Coğrafyası*” (s.1-3) adlı yazıda Türklerin Anadolu’daki tarihi anlatılmaktadır. Anadolu’ya ilk defa M.Ö. 1000’li yılların başında gelen

Türkler, 1071’den sonraki elli yıl içinde nüfusun %50’sinin Türk olması ve Anadolu’ya devam eden göç dalgaları ile buranın Türk vatanı olmasına sebep olmuşlardır. Dinine ve diline saygılı toplumlara insanca davranan Türkler, genosit ve asimilasyonu bilmemektedir.

“*İki Barbar Kavram: Genosit, Asimilasyon*” (s.4-6) adlı yazıda asimilasyon, genosit, zapt ve fetih kavramları üzerinde durulmaktadır. *Asimilasyon*; dilce, dince, kültürce bütünüyle farklı bir halkın, bir başka halk tarafından, bilinçli ve sistemli’ bir biçimde, kendi kültürlerinden uzaklaştırılıp, başkalaştırılması anlamına gelir. *Genosit*; bir halkın, bir yönetim tarafından kendilerine tâbi kılınmadığı gerekçesiyle askerî güçler tarafından yok edilmesi anlamına gelir. Türkler, bu iki sözcüğü uygulasalardı, bugünkü Ön Asya’da, İran’da, Kafkaslarda ve Balkanlarda Türkçe’den başka bir dil olur muydu? Bizans Ortodoksluğunun taassubundan dolayı, İstanbul’da kiliseleri bulunmayan Ermenilere kilise yaptıran, sinagog yapılmasına Fatih ve Kanunî izin verir miydi?

“*Ev ve İş Komşularımız, Vatandaşlarımız: Ermeniler*” (s.7-8) adlı yazıda 19. yüzyılda dünyayı sarsan üç etkili akım ve etkilerine değinilmektedir.

“*Emperyalizm Bir Maşa Arıyor*” (s.8-11) adlı yazıda, emperyalist ülkelerin Ermenileri kullanmak için nasıl bir yarış içerisine girdikleri, bu konuda yaptıkları faaliyetler anlatılıyor. Son yıllarda ülkemizde okul açma, İngilizce öğretme gibi faaliyetlere yeniden başlandığına dair basında yer alan haberler dikkatimizden kaçmaktadır.

“*Tehcîre Giden Yol*” (s.11-19) adlı yazıda Ermenilerin bu aşamaya nasıl geldikleri anlatılarak Ermeni araştırmacı geçinenlerin dikkatlerinden kaçan şu gerçeğin önemi üzerinde duruluyor. Kilise oligarşisinin, hem kendi iç savaşları, hem de entrik yönlendirmeleri devam ederken; samimi, gerçek, dürüst, dindar ve din adamı Ermenilerin sesleri çıkmıyordu. Diğer taraftan, askere çağırılmayan genç Ermenilerce, korumasız kalan zengin Türk aileleri ile Ermeni aristokratları soymak, öldürülmek amacıyla tespit ediliyordu. Ermeni ihtilalcilerin saldırılarından, tacizlerinden, tehditlerinden kaçmak isteyen barışsever zengin Ermeniler ile Müslümanlar huzur içinde yaşamış, savaş etmek niyeti taşımayan vicdanlı ve anlayışlı Ermeniler Adana’dan, Bitlis’ten, Van’dan yahut Kayseri’den, Elazığ’dan, Şanlıurfa’dan yahut Erzurum’dan yola çıktıklarında bir tehlikeye maruz kalmaları diye, her türlü tedbirin alınması yönünde emirler ihtiva eden bu kanun, doğru tercüme edilip

batıya tanıtılsa bazı insanlar utanır sözlerine katılmamak mümkün değil.

“Mustafa Kemal’in Dehası” (s.19-20) adlı yazıda, Atatürk’ün gerek Lozan Heyetine telkinlerinde, gerek **Söylev ve Demeçlerinde**, gerekse **Nutuk**’ta, kapitalizmin Ermenileri kullanma heveslerini tespit anlamında şu sözlerine yer verilmiştir: “Ermeniler eski hududun ilerisinde bulunan ahali-i İslâmiye’ye fevkalâde zulüm ve itisâf yapmakta ve katliam icra etmektedir ve pek çok İslâmlar, pek sefil ve perişan, şayan-ı merhamet bir hâlde bize iltica etmekte, muhaceret etmektedirler. Binaenaleyh, Heyet-i İcraiyyeye vermiş olduğumuz salahiyetin tatbikına lüzum ve mecburiyet hâsil olacağını zannetmekteyiz. Heyet-i âliyenize şimdiden berây-ı malûmat arz ediyorum. Vaziyet-i umumiye-i dâhiliyemizde şayan-ı arz başka bir şey yoktur.”

“Ne Yapmalı?” (s.21-27) adlı yazıda, altı adet soru sonrasında bu ve buna benzer soruların, önce alternatifli cevaplarını batılı stratejisyenlerin oluşturduğuna; sonra da Türkiye düşmanlığının taktik ve stratejilerinin hazırlandığına değinilerek “Ne Yapmalı?” sorusuna üç grupta toplanan çözüm önerisi verilmektedir. Öyle sanıyorum ki, bu çözüm önerilerinin muhatapları ya üzerlerine alınmayacaklar ya da durup dururken iş çıkıyorlar diyeceklerdir. Ne yazık ki, bu çözüm önerilerini biz daha önce niye düşünemedik diye vicdan muhasebesi yapmayacaklardır. 22. sayfada yazılı “Türkiye düşmanlığı konusunda, gizli veya örtülü yahut yarı açık veyahut açık projeleri olan devletler, doğrudan düşmanlık ilân etmiyorlar. Onlar için, daima hami kesilecekleri bir ezilmiş kitlesi, çözümcü olarak ortaya çıkacakları bir problemleri var.” cümleleri dikkate değerdir.

“Kültür ve Medeniyet Kavramları” (s.29-31) adlı yazıda, kültür, millî benlik temeli üstüne oturan, millî kimlik vitrininde sunulan bir hayat alanı; medeniyet, çağın bilgi ve teknolojisinin, benimsenen dinin iman ve ibadet esaslarının, bir kişinin, topluluğun veya toplumun, öz benliğini ve kimliğini ortadan kaldırmayacak biçimde, gönüllü tercihlerle, başka kültürlerin ihtiyaçlar dünyasına taşınmasıdır şeklinde tanımlı yapılmaktadır.

“Türk Kültürünü Dışlama” (s.32-39) adlı yazıda, Türk kültürünün dışlanamayacağı konusunda kaynak ve belgeler sunulmaktadır. I. ve II. Haçlı Seferlerinin Selçuklulara ne ölçüde zarar verdiğini bir kenara bırakıp bu konuda Osman Turan, Mehmet Altan Köymen, Faruk Sümer, Ali Sevim ve Aydın Taneri’nin kitaplarının okunması gerektiği vurgulanan yazıda, bu kitaplarda da görüleceği üzere Hristiyan bağnazlığı ve öfkesi, bazı kilise mensuplarınınca kaynatılan fitnenin, her zaman

devam ettiği anlatılmaktadır. Ülkemizde, din işlerinden sorumlu kurumun kargaşa çıkarması düşünülemez. Ama bu kurumun kurmaylarının fitneye karşı hangi önlemleri aldığı, yukarıda adı geçen kitapları okuyup okumadığı konusunda umutlu olmadığımı üzümlere yazıyorum denilmektedir.

“Kapitalizmin Çirkin Yüzü” (s.39-41) adlı yazıda, okuyucuyu düşündürmek üzere anlatılan beş hususu burada aynen aktarıyorum:

“1) ABD, iç huzuru ve dengiyi bozdukları iddiasıyla, yaklaşık 60 yıldır kazıldıkları, tel örgülerle sınırlarını belirlediği bir alanda yaşıyor.

2) Fransa’nın 1950-1960 yılları arasında Cezayir’de yaptığı katliam da, kültürel genosid de unutturulmaya çalışılıyor.

3) 1939-1945 Harbi sırasında ABD, ‘muhtemel bir Japon baskını’ gerekçe göstererek bir kanun çıkardı. Bu kanuna göre ABD’nin sınırlarına 200 km’ye yakın bir alanda yaşayanların hepsi merkez sayılan alanlara toplandı. Japonyalı, Çinli, Mançuryalı ve hattâ Türk kökenli halklar, birkaç hafta içinde, trenlerle yerlerinden alınarak Washington’ca plânlanan yerlerde toplandılar. Yerleşme kampları ve kesin yerleşim konusunda, bugün Amerika’da 300’e yakın yayın var. Bildiğim kadarıyla bu insanlar bir daha ayrıldıkları yere dönemediler. Başkan Reagan zamanında bunlardan özür dilendi, bazılarının zarar ziyan tazminatı olmak üzere 20 biner dolar ödenmiş.

4) Stalin, ‘Hitler’e yardım ettikleri iddiasıyla’, Kırım yarımadasında yaşayan 5 milyon Türk’ün, bazı kaynaklara göre, %70’ini katletti, % 30’unu ise, Asya’nın çeşitli yerlerine trenlerle bir hafta içinde göç ettirdi.

Kırım katliamı ve Kırım dramı hiç kimsenin ufkunda yoktur.

5) Osmanlı’nın yurtsuz Yahudileri İspanya’dan İstanbul’a davet ettiğini biliyorsunuz. Avrupa’nın çeşitli yerlerinde kalanlardan, özellikle Almanya ve Polonya’da yaşayanlara Almanların yaptıklarını da biliyorsunuz. Çünkü Yahudiler kendilerine yapılanları, Türkler gibi sineye çekmediler.

Bu beş tabloyu hatırlattıktan sonra size söyleyeyim ki, Ermenilerin soykırım (genosid) iddiası temelden yanlış, yalan ve uydurmadır. Bugünkü Ermenistan’daki nüfus kadar insan öldüğünü söyleyenlerin sahtekârlığına, kargalar da güllüyor... Nüfus meselesi, bu iddianın yalan olduğunu ortaya koyar.”

“Siyaset Adına Yalan” (s.41-43) adlı yazıda, genosid ve asimilasyon politikaları üzerinde durularak,

“biz kendimiz oldukça, onlar sinirler, kendimiz olmamaya heves ettikçe onlar daha çok saldıracak zayıf yan bulurlar”, denmektedir. Yani, ey millet, titre ve kendine dön. Biz adam değiliz ve olamayız düşüncesiyle kendi kendilerine hakaret eden kafalara, Atatürk’ün bu konudaki bir sözüyle cevap verilmektedir.

“Komşumuz, Vatandaşımız, Ermeniler” (s.43-46) adlı yazıda, Ermenilerin Osmanlıya yaptığı hizmetlerin, Türk dostu Ermenilerin olduğunun unutulmaması gerektiği anlatılmaktadır.

“Devletlerin Ayıplı İşlerinden” (s.46-53) adlı yazıda, dost ve düşman Ermeniler arasındaki fikir ayrılıkları; Türkiye’de yaşayan Ermeni vatandaşlarımızın bir şikayetlerinin olmadığı; komşumuz, vatandaşımız olan Ermenilerin, Türkiye üzerinde oynanan oyunlardan rahatsız oldukları; bu konuların 9-12. sınıfların ders kitaplarıyla gençlere öğretilmesi gerektiği; bazı profesör ünvanlı, Andonyon kılıklı tarihçilerin görünmeyen yüzü anlatılmaktadır.

“Türk Ordusunun Anlamı” (s.53-57) adlı yazıda, Osmanlı devletinde ordunun nasıl çöktüğü; yeniden yapılanması, Türkiye Cumhuriyeti’nin bir milyona yakın nüfusu bulunan güçlü ordusunun yazara göre üç görevi ve bu güçten rahatsız olan iç ve dış çevreler

anlatılmaktadır. “Başta buğday olmak üzere, 780.000 km yi bulan toprağında üretimi önleyenler, hayvancılığımızı perişan edenler, Ermeni lobisi, Rum/Yunan lobisinin ve sömürgeci devletlerin ekmeğine yağ sürmüş olmuyorlar mı? Yoksullaştırmak ve aç bırakmak...” Bu cümlede anlatılmak istenileni, konuyla ilgili ekonomik kriz sonrasında hızla çıkarılan kanunla ilişkisini düşünmeye davet ediyorum.

“Gençliğe ve Genç Aydınlara Çağrı” (s.57-58) adlı yazıda, geçmişte izmlerle zihni bulanık Türk aydınınının bugünde kapitalizmin doğurduğu küreselleşme, ehlileşme, ulus devlete karşı çıkma, uluslaşmayı inkâr vs. kavramlarla zihninin bulandığı; kapitalizmin, bilgisayar/internet, televizyon ve çok uluslu şirketler olmak üzere üç büyük amacı olduğu; genç aydınlara, millî benliğe, kimliğe, bağımsızlığa ve bütünlüğe sahip çıkması gerektiği anlatılmaktadır.

Prof.Dr.Sadık TURAL’ın Ermeni Meselesine Dair adlı kitabı, “Kişi Adları Dizini”(s.59-61)’yle son bulmaktadır.

Türk gençliği ve bütün Türk milleti, Atatürk’ün “Gençliğe Hitabı”nı, o güzel duygu ve düşüncelerini hiç akıllarından çıkarmamalıdır.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

“Uluslararası 4. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri”

4. cilt

çıktı

“Türkiye ve Dünya’da İngilizce, Türkiye ve Türkler Bibliyografyası”

Sedat Laçiner, *Turkey and the World A Complete English Bibliography of Turkey and Turks*, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, Şubat 2001, İstanbul, 446s.

Neval KONUK

Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi
Projesi Uzmanı

Türkiye üzerine bilimsel bir araştırma veya çalışma yapmak dünyanın neresinde olursanız olun, çok güç bir iştir. Karşınıza hiçbir coğrafi, kültürel ve sosyal gruba sokulamayan bir ülke çıkar. Dahası tarihten gelen sorunlar nedeniyle bir çok kurum, kuruluş ve hatta devlet araştırmacıları yönlendirmeye, hatta manipüle etmeye çalışır. Günümüzde ortada, nereden geldiği belli olmayan yalan yanlış binlerce sayfa dolaşüyor. Başta Ermeni, Rum ve PKK lobileri olmak üzere bir çok odak, araştırmacıları yönlendirmek için dört gözle bekliyor.

Türkiye konusunda yapılan çalışmaların sınırlı olduğu ve bunlara ulaşmanın zorluğu da dikkate alınınca sadece İngilizce bilen araştırmacı bu odaklar karşısında eli kolu bağlı bir kurban durumuna düşüyor ve kendisine ne sunulursa doğru kabul etmek zorunda kalıyor.

Sizlere tanıtacağım kitabın yazarı Sayın Sedat Laçiner’e göre; yabancı araştırmacılar Türkiye ile ilgili bir konu çalışmak istedikleri zaman karşılırlarına iki yol çıkıyor. Birincisi: Sunulan bilgiler çerçevesinde çalışmasını yürütmek. İkincisi: ‘Elde yeterli veri yok’ deyip Türkiye çalışmaktan vazgeçmek. Yazara göre, bir çok araştırmacı kaynaksızlıktan Türkiye üzerine çalışmak istemiyor. Böyle olunca da alan, daha bir Türkiye karşıtı lobilerin eline geçmiş oluyor.

Turkey and the World A Complete English Bibliography of Turkey and Turks adlı bu kitabın ilk amacı, Türkiye üzerine yapılmış doğru-yanlış, taraflı-tarafsız tüm bilimsel çalışmaları bir araya toplamak. Araştırmacılar için ikinci amacı, bu alandaki çalışmaların konularına göre sınıflandırılmış olması.

Özellikle tezlerin ve kitaplarda yer alan bölümlerin ayrı ayrı listelenmesi bu konuda büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Böylece araştırmacı 10 bölümden oluşan bir kitabın içeriğini görebilmek için o kitabı satın almak yada onun için kütüphaneleri taramak zorunda kalmıyor. Üstelik sadece tek bir konu başlığı için genel içerikli, hacimli kitapların peşine düşmüyor. Ayrıca, bu çalışmada Türkiye ve Türkler üzerine çalışan yazarların ilk çalışmalarından son çalışmalarına kadar, tarih sırasına göre yaptığı çalışmaları bulabiliyorsunuz. Böylelikle hem literatürdeki boşluklar daha iyi görülebiliyor, hem de bir yazarın nereye geldiği hususunda bilgi sahibi olunabiliyor.

Üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise, bu çalışmanın dış dünyanın Türkler hakkında, Türkiye hakkında ne düşündüğü konusunda 5269 künyeye adeta bir harita sunuyor olması.

Sedat Laçiner, lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde yaptı. 1992 yılında *Milliyet Gazetesi* tarafından düzenlenen ‘Türkiye Ulusal Sosyal Bilimler Yarışması’nda birincilik ödülünü kazandı. 1992-94 yılları arasında Fakülte yayınlarından olan aylık *Olaylar ve Yorumlar Dergisi*’nin editör kadrosunda yer aldı. Düzenli olarak bu dergide makaleleri yayımlandı. 1993-95 yılları arasında *Milliyet Gazetesi*’nin siyaset ve diplomasi muhabirliğini yaptı. 1995 yılında Başbakanlık muhabirliğine yükseltildi. Bu dönemde Gazi Üniversitesi’nde siyaset bilimi üzerine çalışan Laçiner, bir yıl sonra burs sınavlarını kazanarak eğitimine ve çalışmalarına İngiltere’de devam etmeye başladı. Manchester Üniversitesi’nde lisans öğrenimini tamamlayan Laçiner, master derecesini ‘Uluslar Arası Politika’ alanında, onur derecesiyle Sheffield Üniversitesi’nden aldı. Doktora çalışmasına ‘*İdeoloji ve Dış Politika*’ başlığı altında Londra Üniversitesi King’s College’de başlayan Laçiner, çalışmalarını halen aynı üniversitede devam ettirmektedir. *Anadolu Çiçek Açıyor, Kendi Çabasıyla Kalkınan Anadolu Şehirleri* ve M.Türker Arı ile ortak yazdıkları Türkiye birincisi seçilen *21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Cumhuriyetleri* adlı iki basılmış kitabı bulunan Laçiner, diplomasi ile ekonomi alanında çeşitli dergilerde yayımlanmış pek çok makalenin de yazarıdır.

İngiliz dilinde tüm dünyada Türkiye Türkler hakkında yazılmış kitaplar, makaleler, kitap bölümleri, tezler ve yayımlanmış çalışmaları içeren *Turkey and the World A Complete English Bibliography of Turkey and Turks* şu bölümlerden oluşmaktadır:

“About the Editor” (s.11-16), “Introduction” (s.17-20), “The System Used in the Study” (s.21-22), “Introductory Suggested Readings” (s.23-26).

“The Ottoman History and Politics” başlığı altında; “Reference, General” (s.29-33), “Early Ottoman History, Until the XIXth Century (1299-1800)” (s.35-52), “The XIXth Century (1800-1875)” (s.53-59), “The Reign of Abdulhamid II (1876-1909)” (s.61-68), “The Fall of the Ottoman Empire (1908-1923)”, “The Ottoman Political Economy” (s.83-84).

“Turkey, History and Politics” başlığı altında; “Turkey in General” (s.87-100), “Mustafa Kemal Atatürk and the War of Independence and the Lausanne Conference” (s.101-110), “Politics in Turkey” (s.111-134), “Nationalism in Turkey” (s.135-139), “Islam and Secularism in Turkey” (s.141-154), “The Kurds, Terrorism and Social Conflicts in Turkey” (s.155-174), “PKK Problem After Ocalan’s Capture” (s.175-179), “Gender and Family” (s.181-198).

“Turkish Foreign Policy and External Relations General, reference books on Turkey’s external relations and defence, foreign policies” başlığı altında “The Turkish Straits-The Istanbul (Bosphorus) and Çanakkale (Dardanelles) Straits” (s.199-202), “Europe –European Union and Turkey – History . Politics, Culture. See also Great Britain and Turkey section” (s.203-219), “United States of America & the NATO & Turkey” (s.221-232), “The Great Britain and Turkey – Including the Ottoman Empire –British Empire relations” (s.233-241), “Germany and Turkey” (s.243-246), “Islam-Political Islam- A short Reference List on Islam” (s.247-257), “The Middle East – With a Short Select Reference list on the Middle East” (s.257-266), “Turkey in the Middle East- Relations with the Middle Eastern States, except the Arab States and Israel” (s.267-269), “Arab and Turks-Turkey’s Relations with Syria, Iraq, Egypt, Jordan and the other Arab States” (s.271-278), “Israel, the Palestine Issue and Turkey” (s.279-285), “The Water Problem in the

Middle East and Turkey” (s.285-290), “Turkey in the Balkans” (s.291-296), “Greece and Turkey” (s.297-304), “The Aegean Dispute Between Turkey and Greece” (s.305-309), “The Western Thrace Problem” (s.311-314), “The Cyprus Issue and Turkey” (s.315-331), “Bulgaria and Turkey” (s.333-334), “Modern Bulgaria-Turkey Relations and the Bulgarian Turks” (s.335-336), “Russian and Turks” (s.337-338), “Former Soviet Union Modern Russia and Turkey” (s.339-343), “The Central Asia and Turkey” (s.345-357), “The Caucasus and the Caspian Sea” (s.359-362), “Turkey in Caucasia” (s.363), “Azerbaijan and Turkey” (s.365-368), “The Armenian Issue” (s.369-373), “Modern Armenia –Turkey Relations” (375-377), “Turkish People Living Abroad and Outside Turks” (s.379-387).

Diğer başlıklar ise; “Turkish Political Economy” (s.389-404), “Turkish Law and Legal Studies” (s.405-414), “Bibliographies” (s.415-423), “Dictionaries-The List of Turkish-English and English-Turkish Dictionaries” (s.425-429), “Periodicals” (s.431-442) ve “The Libraries Institutes and Centres” (S.443-446).

Sayın Laçiner kitabın Periyodikler bölümünde; Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Amerika, İngiltere, Almanya, Güney Kıbrıs, Kahire, İsrail, Pakistan, Bangladeş, Norveç, Avustralya ve Kanada’da yayımlanan 309 adet çok önemli süreli yayımlara yer vermiştir. Bunların Türkiye ve Türkler hakkında araştırma yapmak isteyenlere büyük kolaylıklar sağlayacağı şüphe götürmez bir gerçektir.

Bizler Türkiye’de sürekli olarak dünyanın bizi anlamadığından yakınıyoruz. Oysaki bu çalışmanın da ortaya koyduğu üzere, Türkiye üzerine binlerce çalışma bulunmaktadır. Üstelik bu çalışmaların bir kısmı, gerçekten önemli isimler tarafından yazılmış ve insana “*acaba bizler kendi ülkemizi bu kadar tanıyor muyuz?*” dedirtecek cinsten. Bu durumda sanırım, Türkiye’nin dünya ilişkilerinde içine düştüğü yalnızlık hissi konusunda bir kez daha düşünmek gerekiyor.

“Gagauzçanın Gramatikasi”

N. İ. Baboğlu-İ. İ. Baboğlu, **Gagauzçanın Gramatikasi**, Ministerul Educatiei si Stiintek Al Republicii Moldova, Institutul de Stiinte ale Educatiei, Chisinau, Ştiinta, 1999.

Dr. Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Bu kitabın tanıtımına geçmeden önce Gagavuzlarla ilgili kısa bir bilgi verecek olursak, Gagavuzların büyük bir kısmı, Moldavya'nın güneyindeki: Barasabya, Komrat, Çadır-Lunga, Kangaz, Tarakliya şehirlerinde bir kısmı da Ukrayna (Odessa bölgesinde), Rusya, Doğu Kazakistan, Beyaz Rusya, Özbekistan (Taşkent), Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Bulgaristan (Varna, Dobruca, Vombol ve Topolovgrad, Kırgızistan (Frunze), Kazakistan, Türkiye, Yunanistan (Kesarya), Litvanya ve Makedonya gibi dünyanın muhtelif bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bugün, nüfusları 250 bini bulan, yaklaşık 200 bini Moldovya'da, 50-60 bini de Bulgaristan'da olmak üzere dağınık bir coğrafyada yaşayan Gagavuzlar, Ortadoks Hıristiyandır. Gagavuzlar çiftçilik, balıkçılık, bahçivanlık vb. işlerde çalışmaktadırlar.

Gagavuzların eğitim dili ise bölgeye göre değişmektedir. Bir kısım Gagavuz, Provadya ve Silistre'deki okullarda Bulgarca, Varna ve Balçık'taki okullarda Rumca öğrenmektedirler. Moldavya Cumhuriyeti içinde yer alan ve bir özerk bölge olan Gagavuz Yeri'ndeki eğitim dili ise, Rusça başta olmak üzere, Moldovaca (Romence) ve Gagavuz Türkçesidir.

Zengin bir sözlü edebiyata sahip olan Gagavuz Türkleri, bugüne kadar bu dağınık coğrafya içinde, farklı kökenlere dayalı üç alfabe kullanmışlardır. Gagavuz Türklerinin kullandığı alfabeler tarih sırasına göre şu şekildedir. Grek (Karamanlıca), Lâtin-Romen (1919), Kiril (30 Temmuz 1957) ve Lâtin (Moldova parlamentosunda, 1993 yılının Mayıs ayında, Gagavuz Yeri'nde, Gagavuz Türkçesi'nin Lâtin harfleriyle yazılması yönünde bir karar alınmıştır.). Daha sonra alınan bu karar doğrultusunda çalışmalar başlatılmış ve bu bölgede, Gagavuz Türkçesi için kullanılacak

yeni Lâtin harfleri ve imlâ konusu G. Gaydarji, D. Tanasoğlu, E. Kolta, L. Pokrovskaya tarafından ele alınmıştır. Böylece yeni alfabe ve imlâ ile ilgili tespitler ortaya konmuştur. İşte burada tanıtmaya çalışacağımız N. İ. Baboğlu ve İ. İ. Baboğlu'nun birlikte hazırladıkları **Gagauzçanın Gramatikasi** adlı eseri de bu çerçevede hazırlanmış bir gramer kitabıdır.

Bilindiği üzere Güney-Batı Türkçesi kendi içinde; Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerî Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi olarak dört kola ayrılmaktadır. Ülkemizde de Gagavuz Türkçesi ile ilgili bir gramer çalışması Nevzat Özkan tarafından yapılmıştır. **Gagavuz Türkçesi Grameri, Giriş-Ses Bilgisi- Cümle Bilgisi-Cümle-Sözlük Metin Örnekleri** adını taşıyan ve 1996 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan bu çalışmada gramer yanında, Gagavuz Türkçesi, Gagavuzların tarihi vb. konularda da kısa bilgiler bulunmaktadır.

Uzun bir sözlü geleneğe sahip olan Gagavuz edebiyatı, ancak 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren yazılı ürünler vermeğe başlamıştır. Yazılı gelenek içinde; D. Tanoğlu, D. Karaçoban, G. Gaydarji, M. Kösä, S. Bulgar, P. Yalınca gibi isimler sayılabilir. Bu isimler, bugüne kadar; şiir, hikâye ve roman dallarında çeşitli eserler meydana getirmişlerdir. Gagavuz Türkçesiyle yayımlanan süreli yayınlar ise şunlardır: **Sovjetskaya Moldaviya** gazetesinin eki olarak çıkan **Ana Sözü** ve **Gagauziya Haberleri** gazetesi, **Gagauz Sesi** ve **Saba Yıldızı**.

Bizim burada tanıtmak istediğimiz eser ile ilgili bilgi verecek olursak; N. İ. Baboğlu – İ. İ. Baboğlu'nun birlikte hazırladıkları, **Gagauzçanın Gramatikasi** adlı eser, Gagavuz Türkçesi ile kaleme alınmış ve öncelikle Gagavuz Yeri'ndeki öğretmenlerden, öğrencilere, bilim adamlarına kadar geniş bir kitleye yönelik olarak hazırlanmıştır.

Eser; Gagavuzlar, Gagavuzların dili ve tarihi hakkında kısa bilgilerin yer aldığı “önsöz” ile başlamaktadır.

Daha sonra “Alfabe” başlığı altında, Lâtin harflerine dayalı Gagavuz alfabesi verilmiştir. Daha sonra, “Gagavuz Dili İçin Haberler” başlıklı bölümde Gagavuz Türkçesinin tarihi, gelişimi gibi konular kısaca anlatılmaktadır.

Gagavuzlarla ilgili bu kısa tarihçe sonrasında “Fonetika” başlığı yer almıştır. Daha sonra sırasıyla; ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle, imlâ ile ilgili konular, toplam 192 alt başlık altında toplanmıştır. Her bir başlıkta, konuyla ilgili örnek cümlelere, metinlere ve

alıştırmalara yer verilmiş ve konuyla ilgili önemli hususlar da çerçeve içinde verilerek vurgulanmıştır. Böylece, konuların pekiştirilmesi ve kolayca öğrenilmesi amaçlanmaktadır.

Gramer ve imlâ ile ilgili bilgilerden sonra, "*Takrir Hem Başka Yaratma Çalışmaları için Tekstler*" başlığı altında, yazı çalışmaları için örnek olmak üzere 22 tane kısa metin verilmiştir. Bu da Gagavuz Türkçesinin metin bütünlüğü içerisinde verilmesine imkân vermektedir. Bu bölümde sırasıyla şu metinler bulunmaktadır: "*Veli hem Koli*", "*Koduk*", "*Patlangaç*", "*Kızak Kaymakta*", "*Oka*", "*Tarlada*", "*Göcen*", "*Dermendä*", "*Karımcalık*", "*Dut İmektä*" ve "*Bir Kiyat Okuduk*", "*Ana Yatak hem Evlât*", "*Papuçlar*", "*Eni Şkolacı*", "*Terliklär*", "*Bizim Komrat*", "*Eşillik Günü*", "*Cancaaz*", "*Kış Sonatası (P. Yalınçı)*", "*Dünneyä Bakış (P. Yalınçı)*", "*Nasıl Tilki, Yavrularını Avlanma Üretmiş*", "*Büümnär, Hayvannar, Kuşlar Hem Biz*".

Kitabın sonunda yer alan "*Birkaç Gagavuzça-Türkçä Gramatika Terminleri*" başlığı altında, Gagavuzca-Türkçe olmak üzere, kitaptaki gramer terimlerinden bazıları alfabetik sıra ile verilmektedir.

Kısaca söylemek gerekirse, N. İ. Baboğlu ve İ. İ. Baboğlu'nun birlikte hazırladığı **Gagavuzçanın Gramatikasi** adlı eser, Gagavuz Türkçesini öğrenmek isteyenler için bir el kitabı niteliği taşıyan önemli bir

çalışmadır. Gramer konularının bir metin bütünlüğü içinde verilmiş olması da esere ayrı bir değer katmaktadır.

KAYNAKÇA

- 1- Zajackowski, W., "*Gagauz*", *Ensiklopedie del'İslâm (Nouvelle édition)*, Leiden, II, 993.
- 2- Balkanlı, Oğuzhan, "*Gagauz Yeri*", *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Yıl. 3, Sayı: 16 (Ankara, 1997), 1616.
- 3- Ciachir (Çakır), Mihail, "*Basarabyalı Gagauzların Tarihi*", Aktaran: Harun Güngör, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20 (Ekim 1982), 211 (Bu yazının aslı ilk olarak *Besarabiealâ Gagauzlarân İstorieasâ* adıyla 1934'te, Chinişinau'da çıkmıştır).
- 4- Güngör, Harun, "*Gagavuz (Gökoğuz)*", *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Yıl: 3, Sayı: 16 (Temmuz - Ağustos 1997), 1595 .
- 5- Özkan, Nevzat, *Gagavuz Türkçesi Grameri, Giriş-Ses Bilgisi- Cümle Bilgisi-Cümle-Sözlük Metin Örnekleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996, 349.
- 6- Özkan, Nevzat, *Türk Dünyası Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat*, Kayseri: Geçit Yayınları, 1997, 416 s.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı

ve

Giresun Valiliği işbirliği ile

“Atatürk’ün Giresun’a Gelişinin

77. Yıldönümü” paneli

19 Eylül 2001’de

Giresun’da yapılmıştır.

Ömer Seyfettin Külliyyatı

Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin-Bütün Eserleri*,
7 cilt, Dergah Yayınları, 1999-2001.

Ar. Gör. Yunus AYATA

Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Genç denilebilecek bir yaşta vefat etmiş olan Ömer Seyfettin (1884-1920), fikrî ve edebî anlamda oldukça verimli bir yazarlık hayatı geçirmiştir. Bunun en önemli sebebi içinde yaşadığı toplumun şartları olmalıdır.

Ömer Seyfettin, toplumun meselelerine duyarsız kalamayan her insan / yazar gibi düşüncelerini anlatmaya, toplumu kendi doğru bildiği değerler etrafında birleştirmeye ve yönlendirmeye çalışmıştır.

II. Meşrutiyet sonrasındaki hareketli ideolojik ortamda Türkçülük fikri süratli bir gelişme gösterirken Ömer Seyfettin bu ideolojinin önemli bir kalemi olarak tanınmıştır. Bu, Ömer Seyfettin'i çok yazmaya teşvik eden en önemli etkidir. Diğeri ise Genç Kalemler'de bizzat kendi yazısıyla başlamış olan millî edebiyat çizgisidir. Türkçü ideolojinin dil ve edebiyat plânındaki yansımaları olan bu hareketin savunması ve örneklerinin verilmesi de büyük ölçüde Ömer Seyfettin tarafından yürütülür.

Ömer Seyfettin dilimize ve edebiyatımıza '*konusulan, sade Türkçe ile yazma*' fikrini getirmiştir. Bu hareket, Servet-i Fünuncuların ve Fecr-i Âtîcilerin dil ve edebiyat anlayışı düşünüldüğünde daha da anlamlı görünmektedir.

Ömer Seyfettin Türk edebiyatında küçük hikâye türünde önemli bir dönüm noktasıdır. Ahmet Midhat ile başlayan modern Türk hikâyesi Sami Paşazade Sezai ve Halit Ziya ile önemli bir noktaya ulaşmış ama gerçek değerini Ömer Seyfettin'de bulmuştur. Bir türlü günümüzde bile hak ettiği değeri bulamayan çocuk edebiyatımızda da uzun yıllar boyunca bu boşluk Ömer Seyfettin'in hikâyeleriyle doldurulmuştur. Hatta bugüne kadar yapılan seçmelerden dolayı, yanlış olmasa bile eksik bir tanımlamayla, toplum tarafından o, bir çocuk hikâyecisi gibi algılanmış ve sevilmiştir.

Ömer Seyfettin, makalelerinde ileri sürdüğü fikirleri hikâyeleriyle örneklendirmiştir. Bununla birlikte onun

Fon Sadriştayn'ın Karısı ve Primo Türk Çocuğu gibi bir kaç hikâyesi dışında özellikle bir edebî metin için kayıp addedilebilecek tezin edebî dokunun önüne geçmesi söz konusu değildir. En azından bu, sanatkârın hikâyeciliğini örtmez.

Edebiyatımızda daha çok hikâyeleri ile tanınan Ömer Seyfettin'in bu tür dışında kalan şiir, mensur şiir, fıkra, makale gibi çalışmaları da vardır. Ancak bunlar pek tanınmıyor. Yeterince tanınmayışın sebebi ise hem metinlerin kendi zaafı hem de şimdiye kadar derli toplu bir yayın yapılamamış olmasıdır.

Türk fikir ve edebiyat tarihi açısından inkar edilemez bir öneme sahip olan Ömer Seyfettin ve eserleri hakkında günümüze kadar bir çok yayın yapılmış olmasına rağmen bir türlü tam bir bibliyografyası ortaya konularak bir külliyyatı oluşturulamamıştır. Yapılan iyi niyetli çalışmalar, bu boşluğu ne yazık ki dolduramadığı gibi zaman zaman sadeleştirme adı altında metinlerde gereksiz tasarruflara gidilmiş; kimi zaman da metinlerin Latin harflerine çevriminde okuma hataları yapılmıştır. Örneğin Muzaffer Uyguner tarafından hazırlanan *Ömer Seyfettin Külliyyatı*'nda bu tür okuma hataları vardır. Bunlardan bir kaçını şöyle zikredebiliriz: "*Halbuki zavallı Türkler okuyacak bir şey bulamıyorlardı.*"¹ cümlesinden sonra asıl metne göre "*Bir kere kendisinin konuştuğu dil ile yazılmıyordu.*"² cümlesinin yer alması gerekiyordu. "*Muvafık bulmadılar*"³ cümlesi "*muvaflık buldular*"⁴, "*ibadetlerinin*"⁵ kelimesi "*ibadetgahlarının*"⁶ şeklinde okunmalıydı. Bu örneklerin sayısını daha da artırmak mümkündür.⁷

Yukarıda bahsettiğim sebeplerden dolayı Ömer Seyfettin külliyyatının ilmî bir şekilde tam olarak ortaya konması gerekmektedir. Bu amaçla Dergâh yayınları tarafından Hülya Argunşah'a hazırlatılan Ömer Seyfettin külliyyatı Ocak 1999'dan itibaren yayımlanmaya başlanarak 7 cilt halinde okuyucuya ulaştırıldı (C.1, Ocak 1999; C.2, Kasım 1999; C.3, Kasım 1999; C.4, Kasım 1999; C.5, Mart 2000; C.6, Ocak 2001 ve C.7, Ocak 2001).

1999 Ocak ayından itibaren yayımlanmaya başlanan külliyyatın ilk dört cildi hikâyelere ayrılmıştır. Külliyyatın birinci cildi olan Hikâyeler 1'de (*Tenezüh, İlk Namaz, Sahir'e Karşı, Sebat, Erkek Mektubu, Çirkin Bir Hakikat, Ay Sonunda, İki Mebus, Elma, Busenin Şekl-i İptidâisi, At, Beşeriyet ve Köpek, Apandisit, Aşk ve Ayak Parmakları, Tavuklar, Tuğra, Acıklı Bir Hikâye, Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür, Bahar ve Kelebekler, Pamuk İpliği, İrtica Haberi, Bomba, Primo Türk Çocuğu, Ant, Aşk Dalgası, Gurultu, Koleksiyon, Piç, Hürriyet Bayrakları, Mehdi, Gayet Büyük Bir Adam, Şimeler, Primo Türk Çocuğu, Boykotaj Düşmanı, Beyaz Lâle,*

Sivrisinek, Falaka, Hürriyet Gecesi, Eleğimsağma) 39, külliyyatın ikinci cildi olan Hikâyeler 2'de (İhtiyarlıkta mı? Gençlikte mi?, Küçük Hikâye, Çanakkale'den Sonra, Ferman, Üç Nasihat, Kaç Yerinden?, Kütük, Vire, Yeni Bir Hediye, Binecek Şey, Teselli, Pembe İncili Kaftan, Çakmak, Mermer Tezgâh, Başını Vermiyen Şehit, "Kızılma" Neresi?, Büyücü, Teke Tek, Topuz, Fon Sadriştayn'ın Karısı, Diyet, Düşünme Zamanı, Muhteri, Fon Sadriştayn'ın Oğlu, Cesaret, Külâh, Hafiften Bir Seda, Müjde, Terakki, Velinimet, Dama Taşları, Ayn Takdiri, Yalnız Efe, Nadan, Makul Bir Dönüş, Bir Hanra, Harem) 37, külliyyatın üçüncü cildi olan Hikâyeler 3'te (Nakarât, Tuhaf Bir Zulüm, Namus, Bir Vasiyetname, Yemin, Kesik Bıyık, Tütün, Ezeli Bir Roman, Türkçe Reçete, Ashab-ı Kehfimiz, Devletin Menfaati Uğruna, Rüşvet, Nişanlılar, Antiseptik, Tos!, Deve, Acaba Ne İdi?, Bir Kayışın Tesiri, Yüz Akı, Türbe, Forsa, Memleket Mektup, Niçin Zengin Olmamış?, Beynamaz, Korkunç Bir Ceza, Bit, Perili Köşk, Baharın Tesiri, Nasıl Kurtarmış?, Yalnız Efe, Mürebbiye, Zeytin Ekmek, Mehmaemken, Keramet, Yüksek Ökçeler, Uzun Ömür, Havyar, Pireler, Herkesin İçtiği Su, Kaşığı, Bir Hayır, Yuf Borusu Seni Bekliyor, Gizli Mabet, İlk Düşen Ak) 44, külliyyatın dördüncü cildi olan Hikâyeler 4'te (İlk Cinayet, Birdenbire, Hürriyete Lâyık Bir Kahraman, Çirkinliğin Esrarı, Horoz, Dünyanın Nizamı, Miras, Karmanyolacılar, Lokanta Esrarı, Kurbağa Duası, Şevkate İman, Kurumuş Ağaçlar, Balkon, İffet, Bir Temiz Havlu Uğruna..., Uçurumun Kenarında, Asilzadeler, Bilgi Bucağında, Nezle, Kıskançlık, Tam Bir Görüş, Acık Hava Mektebi, 1/2, Mahçupluk İmtihani, İnat, Bir Çocuk Aleko, Kazın Ayağı, Foya, Sultanlığın Sonu, Heykel, Yaşasın Dolap) 31 olmak üzere toplam 151 hikâye yer almaktadır.

Beşinci cilt şiirler (Lâne-i Garâm, Terâne-i Giryân, Hiss-i Müncemid, Âsudegî-i Tahassür, Sedâ-yı Mahmûr, Yâd, Geceleyin, Evvelki Va'din, Tedfîn-i Hulyâ, Edirne, Hâtıralarından, Mehtâbda, Ömr-i Bit-tâb, Bir Yâd-ı Garâm, Dâimâ, Yâd-ı Melûl, Sevgilimi Beklerken, Ra'se-i Temennî, Tahassüs-i Garâm, Güfte-i elem, Ra'se-i Temennî, Yeşil Dalgalar, Sevdiğime, Sarhoşluk, Müekkile-i Fenne, Hait-ı Âlî, Müekkile-i Hürriyete, Temmuz, Yatakta, Tâc, Bahâr-ı Âfil, Fehime Sultan'a, Lâdes, Gurbet Ellerinde I, Gurbet Ellerinde II, Rondo, Aşkımız, Mâbed-i Harâb, Baykuş, Evhâm-ı Tahrîr, Martılar, Efes, Hicrân-ı Müzmin, Sâat, Hoş Bir Sedâ, Terâne-i Giryedâr, Bir Nâle-i Hicrân-ı Muvakkat, Oh, Sus!..., Oh, Sus..., Şimşek, Âlâm-ı Firâş, Telhî-i Âmâl, Âveng-i Ezhâr, Kış Hisleri, Ey Aşk, Ayrılık, Yıkık Han, Gülen Ay, Yüksek Aydınlıklar, Yeni Gün, Niyazi'ye, Güneş, Koşma (1), Koşma (2), Koşma (3), Koşma (4),

Koşma (5), Koşma (6), Koşma (7), Mehmet Emin, Fecir, Nereye?, Nişanlı, Kâşgar, Türk Dünyası, Bülbülün Ölümü, Doğduğum Yer, Aşk, Bahar Rüzgârı, Beyaz Ayı, Uyku, Kırk Kız..., Dul, Nokta, Köroğlu Kimdi?, Yol, Altın Destan, Temenni-i Hâb, Un Larme), mensur şiirler (Çizgili Kağıt, Neşide-i Garam, Kır Sineği, Buse-i Mader, İcab-ı Sevda, Hediye..., Pembe Menekşe, Sakız, Bir Kemik Parçası, Duba, Piyano, Papağan, Otomobil, Sonbahar, Cemekânlar, Kurşun Kalem, Sansar, İlkbahar, Kumrular, Çember, Niüks-i Şairiyet, İnkisar-ı Hayal, Pervanelerin Ölümü, Ölüm Sahili, Harabeler), fıkralar (Dedikodu, Almanlar Gidiyor, Siyasî İcmal, Wilson'un Prensipleri, Doğruluk, İnkâlâb, Jülide'den Bana Mektup, Nokta, Hayırlı Bir Fal, Mantık, En Zekisi, İyi Saatte Olsunlar, Hastanın İsteddiği, Birbiri Üstüne, Gübre, Kafiye, Yeni Mes'ut Bir Devir Açılıyor, Değirmenciler Mukavelenamesine Dair, Bir Sebep, Darülbedayi'de, Şemsiye, Birden Ürkerken İki, Kitap Değil, Mektup, Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür, Fasık-ı Mahrum, Kat'iyet, İyi Kalp, Zaman Geçtikçe, Edebî Nevi, Tarziye, Ondan Evvel Doğsaydım, Neler Yaptıyormuş?, İyi Fotoğrafçı, Post Kavgası Kaldırılacak!, Muhtekir Mantığı, Bir Ziyafet, Yeni Tefikat, Koca Kabine, Gençlerle İhtiyarlar Arasındaki Fark, Bekir Ağa Bölüğü, Isınmak İçin, Enstantane, Bir Defalık, Tafsilâtın Tamı!, Sözünde Durmak!, Felsefe, Muayene, Konuşkan Adamlar), hatıralar ("Hatırat" Defterinden, Balkan Harbi Hatıraları) ve mektuplar (Bir Edebiyat Meraklısına Mektuplar, Ali Canip'e Mektuplar) olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır.

Altıncı cilt Makaleler 1 (Elektrik Lem'esı, Saikanın Bazı Hâdisat-ı Garibesi, Jimnastiğe Dair 1, Jimnastiğe Dair 2, Jimnastiğe Dair 3, Sulh Felsefesinden, Sa'y ve Saadet, Okumak, Tavsiyeler, Çocuklarımız, Şöhret-i Edebiye ve İştihâ, Hedm-i İstibdat, Mebus Kimi İntihap Edelim, Müstakbel Validelerine, Maarif ve Kadınlar, Açık Mektup, Yeni Lisan, Yeni Lisan, "Beni Terk Et!" Şiirine Dair, Bir Teklif, Yeni Lisan ve Hüseyin Cahit, Yeni Lisan, Vatan! Yalnız Vatan..., Trablus Muharebesinin İttifak ve İtilâf-ı Müselles, Kuva-yı Askeriyesine Tesiri, Yeni Lisana Dair, Yine Lisan ve Çirkin Taarruzlar, Millî Şiirler, Türklerin Millî Bayramı: Yeni Gün-9 Mart, Matbuatta Palavra, Rıza Tevfik Bey'e, Türk Sözü, Kasti Anlamamazlıklar, Halk Nedir?, Abdullah Tukayef ve Lisani, Türkçeye Karşı Enderunca, Tasfiye ve Islah, Osmanlıca Değil Türkçe, Baha Tevfik, Türkçeye Kimler "Osmanlıca" Der?, Türk Sarfına ve Şivesine Dair, Türkçeye Dair, Türkçe ve İlim, Kelimelerin Mânâları Nerededir?, Lisanın Sadeleşmesi, İstanbul Türkçesi Hangisidir?, Sağlam Zemin, Denizde Türkler, Büyük Bir Şiir, Ali Canip Bey ve Sanatı, Ticaret ve

Nasip, Yarınki Turan Devleti, Millî Tecrübelerden Çıkarılmış Amelî Siyaset, Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi, Hars, Medeniyet, Temeddün, Edebiyatta Artta Kalış (Survivance), Güzellik ve Esatir, Milliyette Lisanın Kıymeti ve Ehemmiyeti, Edebiyatta Durgunluk, İstanbul Türkçesi, "Terbiye" Nasıl "İlim" Olur?, Edebiyatta Enmuzeçler: Hamlet, Edebiyatta Enmuzeçler: Don Kişot, Mazi İhya mı Edilir? İade mi?) olarak yayımlanmış olup içerisinde 66 makale vardır.

Yedinci cilt Makaleler 2 (İskolâstik Lisanımızın İflâsı, Büyük Türklüğü Parçalayanlar Kimlerdir?, Boğaz Meselesi, Anasır-ı Gayr-i Müslime Mekteplerinde Türkçe, Mürteciler Karşısında Din, İlham Bahanesi, Tenkidin Faydası, Diyorlar ki!..., Türkçüler ve Muharebe, Yahudiler ve Cihan Harbi, Sanatı İdrak, Haricî Meşrutiyet, Genç Kızlarımız İçin Altı Derste Tabîî Yazmak Sanatı, Tabîî Mefkureler, Ağır Bir Karar, Tahmişçilik, Ahlâk Bozgunu, Edebî Cereyanlar, En Mes'ut Memleket, Yalpa Vuranlar, İnkılâbın Teakubu, Soldan Geri, Şiir, Başka, Lisan Bağı, Tarzların Teakubu, Acem Aruzı, Vezinlerde El-kimya, Millî Kuvvetimiz, Hazin Bir Mıkyas, Bizde Fırkalar, Maarifte Siyaset, Manevî Spor, Mekteplerde Edebiyat, Sakın Aldanma, İnanma, Kanma!, Edebiyatta Arz ve Talep, Ölüm Karşısında, Vaziyet-i Edebiye, Bugünkü Şairlerimiz, Pusuda, Türkçülük Fikri, Türk Milliyetperverleri, Tasfiyecilik Başka..., Fırkabaz, Beklenmesi Lâzım Gelen Bir Cevap, Şundan Bundan, Verilmeyen Cevabı Beklerken, Mefhum Buhranı, Vehim ve Fal, İnkılâplarda Kadın, Fazilet Kahtı, Halkımız Niçin Okumuyor?, Ne Olacak?, Münevverler - Fırkacılık, Geçen Senin İlk Günü, Birinci Kitap Münasebetiyle, Şairlerin Kitabı Münasebetiyle, Azerbaycan'ın İstiklâli Münasebetiyle, Huylu Huysuz, ve Tercümeler (Tasvir-i An, Çeyiz Bir Köpek, Confession, Üslûb-ı İnşaf, Kuğu, Yarasalar, Yusufçuk Kuşu, Kelebek, Kuşların Ölümü, Dad-ı Tahrir, Eski Mektep Arkadaşı, Hulûl-i Şeb, Amerika-i Cenubî'nin Vâsi Ormanlarında Bir Gün, Dörtncü, Kadın Mektupları, Çocuğun Sefaleti, Bertrand, Mehtar, Evailde, Tamir Edilmez Bir Hata'dan, İyi Muhibbe!, Kalevala, İlyada) olarak yayımlanmıştır. Kitapta 59 makale ve 23 tercüme yer almaktadır.

Altıncı ve yedinci ciltte yazarın Mart 1902 ile Ocak 1920 tarihleri arasında yazdığı toplam 117 makale yer almaktadır. Kitapta makale metinlerinden sonra ayrıca makalelerin kronolojik ve tematik sıralaması da verilmiştir. Buna göre Argunşah, Ömer Seyfettin'in makalelerini konularına göre beş grupta toplamıştır:

"1. Türkçe ve Türkçenin sadeleşmesiyle ilgili yazıları.

2. Edebiyat, Millî edebiyat ve edebiyat eğitimiyle ilgili yazıları.

3. Tenkit yazıları.

4. Milliyetçilik, kültür ve tarihle ilgili yazıları.

5. Bunların dışında kalan ve günlük hayatla hatta siyasî gündemle ilgili yazıları."⁸

Hülya Argunşah tarafından hazırlanan Ömer Seyfettin külliyatında ilmi esaslar göz önünde bulundurulurken herhangi bir sadeleştirme işine girilmemiştir. Bu külliyat sayesinde metinler orijinal şekliyle, okuma yanlışlarından arınmış, belirli bir sıra dahilinde elimize ulaşmaktadır. Esasen Ömer Seyfettin'in hikâye, şiir ve makalelerinin sadeleştirmeye ihtiyacı da yoktur. Metinlerin anlaşılmasını güçleştirecek Farsça ve Arapça kelimeler ile Farsça ve Arapça tamlamalar Ömer Seyfettin'in metinlerinde pek bulunmaz. Bulunanlar da herkesin kolayca anlayabileceği halen de kullanılmakta olan kelime ve tamlamalardır. Zaten bugüne kadar sadeleştirme amacıyla yapılan çalışmalar yazarın metinlerini asıllarından uzaklaştırmıştır. Yukarıda isminden bahsettiğimiz Muzaffer Uyguner'in hazırladığı **Ömer Seyfettin Külliyatı** bunun en açık delillerindedir.

Hülya Argunşah, hikâyelerin sıralanmasında yayın tarihlerini esas almıştır. Bu, araştırmacı ve incelemecilere büyük bir kolaylık sağlamaktadır; fakat okuyucu açısından durumun aynı olduğunu söylememiz mümkün değildir. Okuyucu birbirinin devamı olan hikâyeleri (Örneğin Hikâyeler 1'de sayfa 165'teki *Primo Türk Çocuğu I* ve sayfa 264'te yer alan *Primo Türk Çocuğu II* veya Efruz Bey romanının parçaları olan Hikâyeler 4'te sayfa 27'de *Hürriyete Lâyık Bir Kahraman*, sayfa 147'de *Asilzadeler*, sayfa 174'te Bilgi Bucağı'nda, sayfa 217'de *Tam Bir Görüş*, sayfa 224'de *Açık Hava Mektebi* ve sayfa 303'de *İnat* gibi.) birbirinin ardısına okumayı arzu eder. İlmî bir kaygıyla hareket edildiği düşünülünce ise bu tutumun eleştirilmemesi gerekir.

Böyle bir külliyatı ortaya koyma gayreti içine giren araştırmacıları bir çok güçlükler beklemektedir. Sanırım bu güçlükler külliyatın hazırlayıcısı Hülya Argunşah'ı da çeşitli müşkil durumlarda bırakmıştır.⁹

Bu zorluklardan birincisi yazarın kendisi ile diğeri de Türkiye'deki kütüphanelerin içinde bulunduğu durum ile ilgilidir.

Öncelikle Ömer Seyfettin ile ilgili güçlüklerden bahsetmek gerekir. Yazarın hâlâ tam bir bibliyografyası oluşturulamamıştır. Ali Canip Yöntem (*Ömer Seyfeddin (1884-1920) -Hayatı, Karakteri, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Numuneler-*, Remzi Kit., İstanbul, 1947), Tahir Alangu (*Ömer Seyfeddin -Ülkücü Bir Yazarın Romanı-*, May Yay., İstanbul, 1968), Sadık Tural (*Ömer*

Seyfeddin'in Hayatı ve Eserleri, Doğumunun Yüzüncü 100. Yılında Ömer Seyfeddin, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1984), Fevziye Abdullah Tansel (**Ömer Seyfeddin'in Şiirleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1972), Ömer Faruk Huyugüzel (**Ömer Seyfeddin'in İzmir Yılları ve Bu Devrede Yazdığı Hikâyeler**, Doğumunun Yüzüncü 100. Yılında Ömer Seyfeddin, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1984) Müjgân Cunbur (**Ömer Seyfeddin Bibliyografyası**, Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfeddin, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1985) ve Nâzım H. Polat (**Külliyyâtına Girmemiş Yazlarıyla Ömer Seyfeddin**, Arma Yay., İstanbul, Kasım, 1998)'in uzun ve ciddi çalışmalarıdır.

Bazı sebeplerden dolayı Ömer Seyfettin kendi imzası dışında yirmi beş civarında imza ve rumuz kullanmıştır (Ayas, Ayın, Ayın Ha, Ayın Kef, Ayın Sin, C, Camsap, C Nazmi, Ç. Kemal, Enver Perviz, Feridun, F. Nezihi, M. Enver, M. Enver Perviz, Ö. Seyfettin, Ömer Seyfettin, Ömer Tarhan, Perviz, Sin, Süheyl Feridun, Şit, Tarhan, Tekin, ?, ??). Bu imza sayısı ile Türk edebiyatında en fazla farklı imza kullanan Ömer Seyfettin'dir. Farklı imzalar kullanan yazarın bu imzalarının tespiti hem güç hem de tesadüflere bağlıdır. Bu, bazen yazara ait yazıların (C. imzalı 'Karmayolacılar' ile S.Ö imzalı 'Mürebbiye' gibi) külliyyat dışında kalmasına bazen de külliyyatta yer almaması gereken yazıların (Elif Seyfettin ve Ayın Sad'a ait yazılar gibi) külliyyata alınmasına sebep olmaktadır. Bu külliyyatı hazırlayan araştırmacı da Ömer Seyfettin imzalarına yenilerini eklerken, aynı zamanda daha önce yazarın imzası olarak kabul edilenlerin bazılarını da bu listeden çıkarmıştır.

Ömer Seyfettin külliyyatını hazırlamayı güçleştiren ikinci sebep Türkiye'deki kütüphanelerin durumuyla ilgilidir, ki bu konuyla ilgili çok söze gerek yoktur. Bu tür çalışmalarda süreli yayımların ne kadar önemli ve kütüphanelerin içler acısı durumda olduğunu daha önce bir şekilde süreli yayın çalışmak için kütüphanelerimize yolu düşenler gayet iyi bilir.

İğne ile kuyu kazmak demek olan bu tür çalışmaların devrin diğer yazarları için de yapılması tek temennimizdir. Bu tür faaliyetler hem edebiyat tarihimizi aydınlatacak hem de tam anlamıyla değerlendirilemeyen yazarların hakkıyla değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz zorlukları bünyesinde barındıran bir çalışmaya girişerek sonuca ulaştıran Hülya Argunşah'ı tebrik ederiz. Ayrıca elde edilen bu yeni bilgi ve metinler ışığında Ömer Seyfettin'in bir biyografisinin / monografisinin hazırlanarak külliyyatın

sekizinci cildi olarak yayımlanması ile külliyyatın tam olarak tamamlanabileceğini de sözlerime ilave etmek istiyorum.

Son olarak da Dergâh Yayınlarına üstlendikleri yedi ciltlik Ömer Seyfettin külliyyatının ilmi neşir faaliyeti ile Ömer Seyfettin'i yeniden ve bütün olarak okuma, değerlendirme fırsatını okuyucuya ve bu konunun ilgililerine sundukları için teşekkürü bir borç biliyor; bu tür faaliyetlerinin daha kaliteli bir kağıt, gözü yormayan bir mizanpaj ve baskı ile devamını bekliyorum.

NOTLAR

1. *Ömer Seyfettin, Dil Konusunda Yazılar*, Haz. Muzaffer Uyguner, Bilgi Yayınevi, 1989, s.51.
2. *Ömer Seyfeddin, Türk Sözü, Türk Sözü mec.*, 12 Nisan 1330, s.3.
3. *Ömer Seyfettin, Dil Konusunda Yazılar*, Haz. Muzaffer Uyguner, Bilgi Yayınevi, 1989, s. 52.
4. *Ömer Seyfeddin, Türk Sözü, Türk Sözü mec.*, 12 Nisan 1330, s.3.
5. *Ömer Seyfettin, Dil Konusunda Yazılar*, Haz. Muzaffer Uyguner, Bilgi Yayınevi, 1989, s. 53.
6. *Ömer Seyfeddin, Türk Sözü, Türk Sözü mec.*, 12 Nisan 1330, s.4.
7. *Ömer Seyfettin sadece sadeleştirilmeye tâbi tutulmamış; yanlış okumalar, paragraflara hatırı sayfalara varan atılamalar, bazı ilâvelerle aslından uzaklaştırılmış. Yine tesadüfî bir meini, yazarın çok bilinen bir hikâyesi olan 'Bahar ve Kelebekler'in bundan önceki neşirlerinden birini, en sağlam bilineni alarak örnekleyelim. Yazar hikâyede değişen dünya, hayat tarzı ve hayata bakışın kadın dünyasına getirdiklerini bir nine torun ilişkisi içerisinde mukayeselerle vermeye çalışıyor. Genç kızın iç dünyasının çözümlendiği bir bölümde şöyle deniyor: '...zavallı yeni neslin, şimdiki Türk kadınığının talihî ancak felâket, keder, ölüm olduğuna; ebediyen siyah kefenini yırtamayacağına, tesettürden kurtulamayacağına, evlerin boş ve tenha duvarları arasında meçhul çiçekler gibi açmadan öleceğine kanaat getirir gibi oluyordu. (...)*

Türk kadınılığı bir gün yüksek idrakiyle, altı asırlık tabii bir ısıfı sayesinde harika haline gelen hüsnüyle, zekâsıyla, bir Avrupalı kadın gibi insanlık sahnesine çıkacak (...)' diye devam eden metindeki 'tesettürden kurtulamayacağına' ve 'bir Avrupalı kadın gibi' cümlecikler aslında olmayan, sonradan eklenmiş parçalarlardır. Bunlar tamamen keyfi ve külliyyatı hazırlayanların istekleri doğrultusunda yapılmıştır.

Hülya Argunşah, "Ömer Seyfettin Külliyyatı Tamamlanıyor" (Orta Sayfa Sohbeti), Dergâh der., nr. 131, Ocak 2001, s. 19. Ayrıca bu konu ile ilgili Hülya Argunşah'ın şu makalesine de bakılabilir: Hülya Argunşah, "Türklük Yazıları Üzerine", Bilge der., nr.10, Güz 1996, s. 25-29.

8. Ömer Seyfettin: Bütün Eserleri -Makaleler I-, (Haz. Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İstanbul, Ocak 2001, s. 9.
9. Hülya Argunşah'ın Ömer Seyfettin külliyyatını hazırlarken karşılaştığı güçlükler ve takip ettiği metod ile ilgili uzunca bir söyleşi Dergâh dergisinde yayımlanmıştır. İlgililerin daha geniş bilgi için bu söyleşiye bakmasında fayda vardır.

Hülya Argunşah, "Ömer Seyfettin Külliyyatı Tamamlanıyor" (Orta Sayfa Sohbeti), Dergâh der., nr. 131, Ocak 2001, s. 12-14; 18-20.

Füyuzatçıların Mektebi

Şamil Veliyev (Köprülü); **Füyuzat Edebi Mektebi**,
İlim Yayınevi, Bakü, 1999, 443 s.

Pervane BAYRAM

Kafkas Üniversitesi Öğretim Görevlisi

XX Asrı bir bakıma Türk dünyasının rönesans dönemi olarak nitelendirebiliriz. • Tanzimat Fermanı'yla önceden hep içe dönük olan aydınlar klasik çizgilerini aşarak siyaset, ekonomi, dil, edebiyat ve benzeri alanlarda hep batıyı örnek almaya başlamıştır. Aynı zamanda, o dönemde batı her alandaki gelişmeleriyle dünyanın bir çok milletlerini-bu milletlerin içinde Asya milletleri de mevcuttur.- şaşırtmakta ve kendine imrendirmektedir. XIX. asırdan itibaren Türk dünyasında millî kimliğini bulma ve kendini anlamaya çalışma süreci başlar. Bu süreç başlangıçta eğitim vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bir grup aydın, bildiklerini pek çok şeyden haberdar olmayan kitlelere ulaştırmaya ve onları bu yolda eğitmeye başlar. Tanzimat nesli ve onları takip eden diğer edebî topluluklar hep aynı amacı gütmüşlerdir. Osmanlı'da başlatılan bu hareketler Çar Rusyası'nda yaşayan Türk aydınlarını da derinden etkilemiş, onlar bütün kısıtlamalara ve zorluklara rağmen özünü ve millî değerlerini tanıma yolundaki gayretlerini halk arasında devam ettirmişlerdir. Tabii, bu hareketler hep birbiriyle bağlantılıdır. Türk toplumları arasında yaşanan her gelişme bu toplumların birbirinden etkilenmesi sonucudur. Özünü tanıma yolunda mücadele veren bütün Türk aydınları mücadele şekillerini genellikle Anadolu Türklerini ve onların yöntemlerini örnek alarak, onlardan etkilenerek belirliyorlardı. Biz, XIX. asrın sonu, XX. asrın başlarında Türk dünyasında hakim olan genel durumu ve bu mücadeledeki zorlukların detaylarını tam olarak bilemiyoruz. Bize mâlum olan sadece Anadolu Türklerinin bu yoldaki çabalarıdır. Anadolu aydınları, yenileşme yolunda pek çok tazyike maruz kaldığı gibi milliyeti ve dini içerisinde Türk topluluklarını asimileye uğratarak yok etmek isteyen Rus idaresine karşı mücadele veren Türk aydınları bu zorlukların kat kat fazlasına maruz kalmaktaydı. Onların millî istiklâl mücadelelerini nasıl,

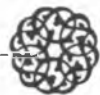
hangi şartlarda ve ne zorluklarla yaptıkları bazı nedenlerden dolayı bizlerce meçhul kalmaktadır. Biz, bu türden bilgilere Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kurulan Türk Cumhuriyetleri'nde yapılan siyasî ve edebî çalışmalar, bu konuda yayımlanan kitaplar vasıtasıyla ulaşabiliyoruz. Elimizde tarih, edebiyat, uluslararası ilişkiler ve benzeri alanlarda çalışan araştırmacıları yakından ilgilendiren bir kitap var.

1999 yılında Bakü'deki İlim Yayınevi'nde **Füyuzat Edebi Mektebi** adıyla yayımlanan bu kitabın müellifi "Köprülü Şamil Veliyev"dir. Kitap 443 sayfadan ibarettir. Kitabın başında Azerbaycanlı Prof. Dr. Kemal Talipzade tarafından "*Füyuzat'tan Azerbaycan Halk Cumhuriyetine Doğru*" adlı bir takrız vardır. Bu yazıyı takiben "*Giriş*" bölümü yer almaktadır. Yazar, kitabını dört bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde Füyuzatçıların idealleri ve estetik düşüncelerinden, ikinci bölümde Füyuzatçıları ve klasik edebiyat meselelerinden, üçüncü bölümde Çağdaş Azerbaycan Edebiyatının inkişafında Füyuzatçıların öneminden, dördüncü bölümde ise Füyuzatçıların bedii sanatkarlık özelliklerinden bahsedilmiştir. Daha sonra sonuç bölümü Azerbaycan Türkçesi, Rusça ve İngilizce olarak verilmiş, müellifin çalışmaları sırasında istifade ettiği kaynaklar numaralandırılarak en sonda yer almıştır.

Füyuzat Edebi Mektebi adıyla tanıdığımız bu kitap, 1906 yılının Kasım ayında, Bakü'de Kaspi matbaasında eğitimci misyoner Hacı Zeynelabidin Tağıyev'in maddi desteğiyle ve Ali Bey Hüseyinzade'nin redaktörlüğünde 1907 yılının Kasım ayına kadar 32 sayısı çıkarılan **Füyuzat Dergisi**'nden, bu derginin muhtevasından, amacından ve dergide yazan şair ve yazarlardan bahsetmektedir.

Giriş bölümünde yazar, **Füyuzat Dergisi**'nin yazar kadrosundan, amaçlarından bahsederek, "*Kitab-ı Dede Korkut orta asırlarda, Fuzuli XVI. asırda umumi Türk değerleri bakımından ne kadar ehemmiyet arz ediyorsa XX. asrın başlarında yayımlanan Füyuzat Dergisi de aynı derecede ehemmiyete sahiptir*" diye belirtir. Derginin başında "*Haftalık Edebi, Siyasi, İçtimai, Musavvir, Türkçe Mecmua-i İslamiyye'dir*" şeklinde bir serlevha bulunmaktadır.

Dergide bedii, ilmî, kültürel ve siyasî yazılarla beraber dünya edebiyatından tercüme, eğitim, tıp, tarih, coğrafya ve benzeri konulu yazılara da yer verildiğini belirten yazar, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bayrağındaki üç rengin-kırmızı, yeşil, mavi renklerinin-simbolize edilerek kullanılması fikrinin de Füyuzatçıları tarafından ortaya atıldığını ifade eder. Bu yönde **Füyuzat Dergisi**, Azerbaycan'ın devletçilik tarihinde

önemli bir yer tutar. Sembolize edilen renklerden yeşil İslamiyet'i, mavi Türklüğü, kırmızı ise bağımsızlık ve gelişmişliği temsil eder. Yazar, Füyuzatçıların şahsında o dönemde Azerbaycanlı aydınların ne yapmak istediklerini şöyle sıralar:

1-Füyuzatçılar demokratik prensipleri esas alan bir yönetimi savunuyor, "*hür ve bağımsız Azerbaycan*"ın dünya arenasında yerini almasını istiyorlardı.

2-Gülüstan (1813) ve Türkmençay(1828) antlaşmalarından sonra ikiye bölünen ve her iki tarafı da sömürülen Azerbaycan'ın tarihi kaderi Füyuzatçıları çok düşündürüyordu. Onlar milli eğitimcilik idealini ve Gaspıralı İsmail Bey'in "*Dilde, fikirde, işte birlik*" sloganını esas alarak vaziyetten çıkış yollarını arıyorlardı. Derginin redaktörü Hüseyinzade Ali Bey'in, XX.asrın başlarında yeni neslin yetiştirilmesi yönünde ortaya attığı "*Bize fedai lazımdır. Türk hissiyatlı, İslam itikath. Avrupa kıyafetli bir fedai*" tezi kısa zamanda gerçekleşerek sonradan "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*" şekline dönüştü.

"*Füyuzatçıların İdeali, Estetik Mevkii*" adlı birinci bölümde dergide makaleleri yayımlanan Ali Bey Hüseyinzade, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cavid, Muhammed Hadi, Abbas Sehhet, Abdulla Şaik, Seyyid Hüseyin, Abdulla Sur, Ahmet Kemal, Hasan Sabri Ayvazov gibi şahsiyetlerden bahsedilir. **Füyuzat Dergisi**'nin kendinden önce Azerbaycan'da yayımlanan **Ekinçi, Ziya, Ziya-yı Kafkasiyye ve Keşkül** adlı gazete ve dergilerden de faydalandığını bildiren yazar, bu derginin XIX.asrın sonları ve XX. asrın başlarında Kalküta'da yayımlanan **Hablü'l-Metin**, İstanbul'da yayımlanan **Servet-i Fünun** ve benzeri dergilerden de faydalandığını ifade eder. Bu bölümde **Füyuzat Dergisi** ile aynı dönemde yayın hayatına başlayan, Füyuzat'tan farklı olarak Azerbaycan edebiyatında tenkidi realizmin temellerini atan **Molla Nasreddin Dergisi**'nden ve onun yayın kadrosundan da bahsedilerek, iki derginin benzer ve farklı yönlerine, birbirine olan münasebetlerine de değinilir. Burada Türkçülük, İslamcılık ve Avrupalılık fikirleri üzerinde durulur, Türklerin kendi soy köklerini tanımaları yönünde araştırmalar yapılır, makaleler yayımlanır, Türk tarihine dönüş yapılır. Ali Bey Hüseyinzade'nin "*Türkler kimdir ve kimlerden ibaretir?*" (*Ali Bey Hüseyinzade, Hayat Gazetesi, 10, 16, 26 Haziran, 4, 24 Temmuz, 13 Ağustos, 11, 13 Ekim 1905 tarihli, 4, 9, 16, 28, 35, 52, 81, 82. sayılar*) adlı makalesi, Ahmet Ağaoğlu ve diğerlerinin bu konudaki yazıları derginin sayfalarında yer alır. İslam'a bakışları çok müsbet ve hassas olan Füyuzatçılar "*Bir insanın dinini bilmeden dürüst, ahlaklı bir birey olamayacağı*" görüşünü

savunuyorlardı. XX. asrın aydınları bu yönleriyle XIX. asrın materyalist aydınlarından ciddi bir şekilde farklılık arz etmektedir.

Füyuzatçılar, Avrupalılaşmak düşüncesini, Avrupa'nın tekniğini, sanayisini, ilmini, fennini ve edebiyatını derinden öğrenip uygulamak şartı ile savunuyorlardı. Bu amaçla da dergi sayfalarında çeşitli makalelere, Tolstoy, Goethe, Siller, Puşkin ve benzeri şair ve yazarların eserlerinin tercümelerine yer vermişlerdir. Füyuzatçıların Batıdan aldıkları yeni edebî türler hakkında bu bölümde bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde XIX. asrın sonu ve XX. asrın başlarında yetişen çoğu Azerbaycanlı şair ve yazarların bir araya gelerek 26 Ağustos 1919 tarihinde "*Yaşıl Galem*" adlı bir edebî cemiyet oluşturmaları ve bu cemiyete üye olan seksen civarında şair ve yazar hakkında önemli bilgiler de bulunmaktadır.

"*Füyuzatçılar ve Klasik Edebiyat Meseleleri*" adlı ikinci bölümde Füyuzatçıların Klasik edebiyata çok önem verdiğinden, doğu ve batı medeniyetini, edebiyatını derinlemesine öğrenerek tahlil etmelerinden bahsedilir. "*Füyuzatçılar klasik edebiyatı araştırırken en kadim Türk edebiyat ve medeniyetine yönelmişler, eski Türk yazıtları, yazılı edebiyata kadar olan devirde ortaya konmuş eserleri, orta asırlarda yazılmış eserleri araştırıp öğrenmişlerdir. Orhun-Yenisey yazıtları, Kaşgarlı Mahmut, Ali Şir Nevai, Fuzuli vb. eser ve şahsiyetlere önem vermişlerdir. Klasik Türk edebiyatı ve medeniyeti, kadim Çin, Hint, Arap, Fars vb. milletlerin medeniyetleri ile de mukayese edilerek değerlendirilmiştir.*" (Köprülü Şamil Veliyev, **Füyuzat Edebî Mektebi**, s.165)

Ali Bey Hüseyinzade "*Türkler Kimdir ve Kimlerden İbaretir?*" adlı araştırmasında batılı ve doğulu Türkologların eserlerinden faydalanarak Türk milliyetini, Türk boylarını tanıtan seri makaleler yayınlamıştır. Bununla beraber Nizami Gencevi, Ömer Hayyam, Mehseti Gencevi, Mevlana Celaleddin Rumî, Sadî, Hafız, Fuzulî gibi Şark klasiklerini iyi öğrenerek bunların eserlerindeki mazmunları, felsefî ve tasavvufî düşünceleri tahlil etmişlerdir. Eski Yunan, Alman, Fransız, İngiliz klasiklerine de önem vermişlerdir, bunları öğrenerek Doğu ile Batı arasında ilginç mukayeseler yapmışlardır. Mesela Tolstoy ile Sadi arasında ilginç bir mukayese mevcuttur: "*Sadi de bugünkü Tolstoy gibi tul-i müddet yaşamış, uzun seyahatlerde bulunmuş, askerlik yapmış, dünyanın her germ ve serdini görmüştür. Asarı, ticaret hayatı ile doludur. Sadi hayatın kendisi gibi gah handan ve mesrur, gah gamlı ve meysus, gah latfe-gu, gah facia-*

nüvistir. Mesutlara nasihat eder, felaketzedelere teselli verir. Tolstoy da şu anda böyledir. Tolstoy'un mesleğinin esası, dindarlık ve ilimperestliktir." (Ali Bey Hüseyinzade, "Tolstoyluk Nedir? Füyuzat Dergisi," No 1, 1906)

Ayrıca bu bölümde Anadolu, Kırım ve Orta Asya'dan gelerek Azerbaycan'da muallimlik yapan, aynı zamanda Füyuzat Dergisi'nde önemli yazılar yazan Türk aydınları hakkında mühim bilgilere yer verilmiştir. Ceditçilik döneminde Anadolu'dan Azerbaycan'a, Azerbaycan'dan Orta Asya ve Anadolu'ya giden Türk şair ve yazarları, muhacir Azerbaycan edebiyatı, muhacerete gitmiş Azerbaycanlı aydınlar hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır.

"Çağdaş Azerbaycan Edebiyatının İnkişafında Füyuzatçıların Önemi" başlıklı üçüncü bölümde, XX. asrın başlarında Azerbaycan edebiyatında sosyal, siyasi, edebî konulu makalelerin yazılmasından, bu makaleler vasıtasıyla halkın eğitilmesi ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasında bu eserlerin öneminden bahsedilir. Azerbaycan edebiyatının yeni bir tarzda gelişmesinde ve belli bir çizgiye oturmasında Füyuzatçıların rolü büyüktür. Anadolu'daki Türk fikir adamlarının, şair ve yazarların hayat ve eserlerini anlatan yazılar, bu yazıların Azerbaycanlı aydınlara etkisi üzerinde durulur. İstanbul'daki Meşrutiyetçilerin, Abdulhamid yönetimine karşı çıkan aydınların yaptığı mücadelelerini örnek alan Azerbaycanlı aydınların Rus yönetimine karşı verdikleri mücadeleler de bu bölümde anlatılmıştır.

"Füyuzatçıların Bedii Sanatkarlık Hususiyetleri" başlıklı dördüncü bölümde daha önceden köklü bir klasik edebiyat kültürüne dayanan Füyuzatçı şair ve yazarların yeni türleri denemeye başlamalarından bahsedilir. Günün gelişmeleriyle dile Rusça'dan ve diğer Avrupa dillerinden bazı yabancı kelimeler girmeye başlar. Artık edebiyata yeni türler, yeni konular girmiştir. Şairler yeni şiirin nasıl olacağı konusunda kafa yorurlar. Abbas Sehhet'in "Taze Şiir Nasıl Olmalıdır?" başlıklı bir makalesi çıkar. Bu makalede şair, artık sevgilinin boyunu selviye, yüzünü aya, kaşlarını yaya, kirpiklerini

oka benzetmekten vazgeçmeyi, şiirin tabii hislerle yazılmasını teklif eder. Bu açıkça klasik şiiri eleştiridir.

Füyuzatçıları tercümeyle önem vermişler, fakat güzel ve faydalı olan sanat eserlerinin çevrilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Satirik ve mizahi üslup onların eserlerinde belli bir ölçüde yer alsada asıl romantizm tesirinde eserler yazmışlardır.

Sonuç olarak Füyuzatçıları ve kitap hakkında şunları söyleyebiliriz:

1- Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak fikirlerini ilk olarak 1906 yılında Ali Bey Hüseyinzade ortaya atmış, aynı fikir Türkiye'de Ziya Gökalp tarafından geliştirilmiştir. Bu fikir, 1920 yılında kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin üç renkli- yeşil, mavi, kırmızı-bayrağında kendini göstermiştir.

2- Bakü'de yayımlanan Füyuzat Dergisi kendinden önce İstanbul'da yayımlanan Servet-i Fünun dergisini örnek almış, ama Füyuzatçıları, Servet-i Fünunculardan farklı olarak şuurlu bir şekilde Avrupalılaşmayı savunmuşlar, klasik edebiyata saygılı bir yaklaşımla senteze varmışlardır.

3- Azerbaycan Edebiyatında doğu ve batı medeniyetini ilk defa Füyuzatçıları şumullü bir şekilde mukayese edip, ilmî değerlendirmeler yapmışlardır.

4- Türklerin soy kökü, çeşitli Türk boyları hakkındaki bilgiler ve Avrupadaki Türkoloji çalışmaları da ilk defa Füyuzatçıları tarafından halka duyurulmuştur.

5- Füyuzat Dergisi'nde sadece Azerbaycan Türkleri değil, Anadolu ve Orta Asyalı, Kırımlı Türkler de yazılar yazmıştır.

6- Aynı dönemde yayın hayatına başlayan ve sonradan birer mektep haline gelen Füyuzat Dergisi Azerbaycan edebiyatında romantizmin, Molla Nasreddin ise realizmin kurucusu olmuştur.

7- Füyuzat ve Servet-i Fünun mensupları arasında birbir etkileşim söz konusudur. Biz, bunu her alanda; şiir, deneme, makale, roman ve benzeri eserlerde görebiliriz.

“Carpet and Picture”

Tülün Değirmenci, **Carpet and Picture: The Figurative Carpets of Bakü Museums** (Halı ve Resim: Bakü Müzelerinde Bulunan Figürlü Halılar), Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Ocak 2000.

Dr. Dildar ŞİRZAD-ATMACA
A.K.M. Proje Uzmanı

Bu tanıtma yazısında, son yıllarda Sanat Tarihi alanında yapılan yüksek lisans tezleri arasında, konusu ve araştırılması bakımından ilimizi çeken bir çalışmayı burada sözkonusu etmek istiyoruz. Söz konusu tez, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, Doç. Dr. Serpil Bağcı danışmanlığında Tülün Değirmenci tarafından hazırlanmıştır.

Meslektaşımız Tülün Değirmenci, “*Halı ve Resim, Bakü Müzelerinde Bulunan Figürlü Halılar*” başlıklı araştırmada, Bakü’de bulunan Azerbaycan Devlet Halı ve Uygulamalı Sanatlar Müzesi, Nizami Edebiyat Müzesi, Devlet İncesanat Müzesi (R. Mustafayev adına) ve Tarih Müzesinde bulunan 44 figürlü halıyı, konu, üslup ve ikonografi bakımından incelemiştir.

Birinci bölümde tezin kapsamı, ikinci bölümde amaçlar, üçüncü bölümde de çalışma yöntemi (metodolojisi) ve son bölümde de konuyla ilgili yayımlar (literatür taraması) tanıtılmaktadır.

“*Öykü Anlatımı ve Resim*” adlı ikinci bölümde, büyük boyutlu kumaş ya da kağıt üzerine yapılan resim geleneğinden ve resim gösterimi eşliğinde hikâye anlatma etkinliğinden bahsediliyor. Hikâye anlatımı sırasında kullanılan perde resimleri ile halılar arasında konu ve üslup birliği anlayışı açıklanıyor.

“*Halı Tarihiçesi ve Figürlü Halı Geleneği*” adlı bölümde, günümüze ulaşabilen ilk halı ve halı gelişiminin tarihiçesi verilmiştir. Figürlü halıların ortaya çıkma tarihi incelenmiştir. Bu halıların bir kısmı Azerbaycan’da dokunulmuştur. Tebriz, Kaşan, Kirman bölgelerinde dokunan halılar da Tülün Değirmenci’nin inceleme konusu olmuştur.

Dördüncü bölümü “*Resim Geleneği ve Halı Dokumacılığı*” oluşturmaktadır. Bu bölümde Değirmenci halılar üzerindeki resimleri, İslam resim sanatıyla karşılaştırarak, etkileştiği taraflarını ortaya koymuştur.

Beşinci bölüm “*Bakü Müzelerinde Bulunan Figürlü Halılar*” başlığı altında “*Tanımlama ve Değerlendirme*”, “*Üslup ve Düzenleme*”yi kapsamaktadır.

Meslektaşımız Tülün Değirmenci halıları konulara göre gruplandırılmış ve metin-resim ilişkisini incelemiştir. Tez çalışmasının altıncı bölümünü “*Kataloglar*” oluşturmaktadır. Yedinci bölümü “*Sonuç*” oluşturmaktadır. Bu bölümde Tülün Değirmenci, eserleri değerlendirerek, Bakü müzelerinde bulunan figürlü halıların bu gelenek çerçesindeki yerini ortaya koymaya çalışmıştır.

“*Kaynakça*” ve halılarda canlandırılan konuların edebî eserlerden alınan kısa özetlerinin ve levhaların verildiği “*Ekler*” ile bu çalışma son bulmaktadır.

Tülün Değirmenci tez çalışmasında, özellikle edebî eserlerden ya da halk hikâyelerinden alınan konuları, av ve avcı sahnelerini, portreleri, dört mevsim ve hayvan figürlü konuları incelemeye almıştır. Bu halılarda en fazla tasvir edilen edebî konular arasında “*Leyla ile Mecnun*” ve “*Hüsrev ve Şirin*” hikâyelerinden alınan öyküler yer almaktadır. Değirmenci’nin çalışmasında, bunların yanısıra Nizami’nin *Hamse*’sine benzer mesnevilerden, *Şahname*’den alınan konular ve halk hikâyeleri de bulunmaktadır.

Meslektaşımız ayrıca bu hikâyelerin Doğu edebiyatında pek çok şair ve yazar tarafından incelenmesini gözönüne alarak, başarıyla metinlerin edebî açıklamalarını halılarda işlenen konularla karşılaştırmıştır. Tez çalışmasında, incelemeye alınan “*Dört Mevsim*” konusu, ilk olarak 19 ve 20. yüzyılda Tebriz halılarında görülen özgün bir konu olarak işlenmiştir. Bu konulu halılarda yılın dört mevsimi çiftçilerin yaptığı tarla işleriyle anlatılmıştır.

Hayvan figürlü halılarda simetrik olarak tekrar olunan at ve köpek figürleri incelenmiştir. Bu araştırmada kataloglara dayalı olarak açıklamalar yapılmıştır. Tez çalışmasında, halıların dokuma yerlerine göre bazı yerel özelliklerinin saptanması nedeniyle, tanıtılan halıların üretim yerleri dikkate alınmıştır.

Tülün Değirmenci, “*Halı ve Resim: Bakü Müzelerinde Bulunan Figürlü Halılar*” adlı çalışmasında konuyu en açık şekilde ortaya koymuştur. Bu konuyla ilgili uzun yıllar boyu çok fazla çalışma yapılmamıştır. İkonografik çözümleme ve yorumun yapıldığı bu çalışmada konunun dışında olduğu için teknik ve renk üzerinde durulmamıştır.

Halıların üzerinde canlandırılan konuların sınıflandırılması, hikâyelerin kaynağının edebî metinler olup olmadığı, tasvirle öykülerin birleşen ya da ayrılan noktalarının, sanatçının konuya getirdiği yorumların saptanması çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır. Halıların üretim yerlerine göre ortak özelliklerinin belirlenmesi, görülen kompozisyon düzenlemeleri, sınıflandırılması da yapılmıştır.

Tülün Değirmenci çalışmasında, ilk figürlü halı örneklerinin tespiti ve geleneğin günümüze kadar nasıl ulaştığı sorularının cevabını bulmaya çalışmıştır.

Bence bugün meslektaşımız Değirmenci’nin “*Halı ve Resim: Bakü Müzelerinde Bulunan Figürlü Halılar*” konusunu ele alışı, bir yandan ilmi açıdan büyük önem taşımakta diğer yandan iki kardeş ülke arasındaki kültürel bağların sıkılaşmasına da neden olmaktadır.

Ortak kültürümüz, âdet ve an’anelerimiz kaybolmamalı, gelecek nesillere miras olarak bırakılmalıdır. Meslektaşımız T. Değirmenci’nin bu konuya merak duyması ve tâ Bakülere gidip araştırma yapması, bizim ilgimizi çekti ve çok hoşumuza gitti.

İleride, inşallah bu çalışma bir kitap haline gelip yayımlanarak, okuyucusuna kavuşacaktır.

İmaj'ımız

İmaj, Sayı 35, 15 Temmuz 2001, 40 sayfa.

Semiha ÖZEL

AKM Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Uzmanı

Takip edenler bilir, dergimiz **Bilge**'de tanıtılan kitaplar, dergiler, genellikle ilim ve sanat çevresine yönelik olarak hazırlanmış olanlardır. Fakat, kabul edilir ki, satışa sunulan dergiler sadece bunlar değildir. İşte bu sayıda, çizgisini bilim, politika ve magazin olarak belirlemiş bir dergi var: **İmaj**. Dergi, 35. sayısında, siyasetteki hareketlilikten Türk aydınının problemlerine "din" in anlaşılması ve anlatılması konusundaki tartışmalardan iş dünyasına kadar, zaman zaman gölgelense de, Türkiye'nin gündeminden hiç inmeyen meselelere yer veriyor.

"Editör" den başlıklı köşede, derginin bu sayısının muhtevası anlatılarak okuyucuya rehberlik edilmekte. Yorumu içinde saklı "*Siyasetin Tanıdık Yenilikçisi Tayyip Erdoğan*" başlığı altında, siyasette yaşanan arayışların son sığınağı olan Tayyip Erdoğan ve aynı noktada birleşen arkadaşlarının hareketi değerlendirilmektedir. Yazının ilk kısmında Tayyip Erdoğan ve icraatları yer alırken, ikinci kısmında bu hareket konusunda yorumlar bulunuyor. "*Bir Lidere Yapılan Yakıştırmalar*", Siyasi Analiz bölümünün, bu sayıdaki yazısının başlığı. "*Bir lider*" le kastedilen Deniz Baykal için yapılan eleştirilerin haksızlığının ortaya koyulmaya çalışıldığı yazının ardından Fatih Akbaba'nın "*Aralanan Kapılar ve Makaslanamayacak Aralar*" adlı yazısı gelmektedir. Akbaba, "*Pencere*" köşesinde bulunan yazısında Türk siyasetinin bugünkü durumunu değerlendirmektedir. Ömer Asım Livanelioğlu, "*Düşünce*" köşesinde "*Türkçemizin Hâl-i Pür-melâli*" adını taşıyan yazısında, Türk dili konusundaki hassasiyetini dile getirmiş ve İstanbul şivesinin bozulduğu, diğer bozuk şivelerin kullanıma esas olmaya

başladığını ifade edip, İstanbul şivesinin tekrar yaygınlaştırılması gerektiği üzerinde durmuştur.

İslah edilerek, Ankara'ya yeni bir dinlenme piknik alanı olarak kazandırılan Söğütözü tesislerinin açılışının anlatıldığı "*Şehir-Yaşam*" köşesinde **İmaj**, Diyarbakır'daki sağlık kuruluşlarını da tanıtmaktadır.

İmaj'ın "*Kapak - Dosya*" köşesinde Fatih Akbaba'nın Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural ile yapmış olduğu röportaj yer almaktadır. Kültür, kültürel kimlik, edebiyat sosyolojisi, millî eğitim, Türk dili ve Atatürk konuları üzerinde Sayın Tural'ın görüşlerine başvurulduğu röportajda, Atatürk Kültür Merkezinin yürüttüğü ve Prof. Dr. Sadık Tural'ın başkanı olduğu Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi de tanıtılmaktadır. "*Biz sizinle aynı soydan, aynı hamurdan ve aynı çamurdanız. Biz inkâr etsek, siz yok deseniz, bunları meydana getirdiğimiz edebî metinler söylüyor. Bunları meydana getirdiğimiz, edebî olup olmadığından önce, zevke dayalı insan kalbinden fıskırdığına inandığımız bu metinler ifade ediyor. İşte bu cümlelerin sağlam delillerini aşarak, ciddi ve kâmil manada ortaklığın ifadesi olan şahsiyetleri ve eserleri bulmak üzere Türk Dünyası Ortak Edebiyatı adlı bir proje yaptık.*"

"*Kapak - Dosya*" bölümü, aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz'la, yine Fatih Akbaba'nın yaptığı röportajı da ihtiva ediyor. Sayın Yılmaz'la, din, sevgi, Diyanet Vakfı, din eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yapılanlar ve yapılacaklar ile Sayın Yılmaz'ın şahsıyla ilgili konular üzerine, yararlı bir röportaj gerçekleştirilmiş.

İmaj dergisi, 27. sayfasında, Eczacıbaşı Yapı Gereçleri Sanayi ve Ticaret AŞ Murahhas Üyesi Şadi Burat'la yaptığı, Vitra'nın bugünkü durumu ve bugünlere geliş serüveni hakkındaki röportajla sürmektedir. Dergi CHP Olağan Kurultayında, Başkan Deniz Baykal'ın yaptığı konuşmanın tamamının verilmesinin ardından, magazin, sağlık ve kitap tanıtımı bölümleri ile sona ermektedir.

Her ürün, insanların hizmetine sunulurken, ilk tespit edilmesi gereken, kime hitap edeceğidir. **İmaj** dergisinin, bu konudaki eksikliklerini tamamlayarak, yayın hayatını uzun yıllar sürdüreceğini ümit ediyoruz.

Liseler İçin Mantık Ders Kitabı

Doç. Dr. A. Kadir Çüçen, *Liseler için Mantık Ders Kitabı*, Fil Yayın Evi, İstanbul 2001, 128 s.

Songül BOYBEYİ

A.K.M. Uzmanı

“**M**antık kelimesi Arapça "nutk" (nutuk) kelimesinden gelmektedir. Yunanca "logos" kelimesi, batı dillerindeki mantık kelimesine kaynaklık etmektedir. "Logos" ve "nutk" akıl, yasa, doğru söz, düzen, ilke ve düşünme anlamına gelir. Mantıklı düşünmek; doğru, tutarlı ve düzgün düşündürmektir. Doğru ve düzgün düşünme formlarını inceleyen bilim dalı ise mantıktır. O hâlde; mantık, doğru ve düzgün düşünme formlarını inceleyen bilim dalıdır.”

Mantığın tanımının yapıldığı bu giriş paragrafıyla kitap başlamaktadır. Kitap beş üniteden oluşmakta ve sırasıyla mantığın konusu ve tarihçesi ele alındıktan sonra Klasik Mantık (Aristoteles Mantığı) içinde kavram ve terim, tanım, önerme ve kıyas'a ayrılan bölümlerden sonra, üçüncü ünite sembolik (modern) mantık işlenmiştir. Modern Mantığın içinde iki değerli mantık, çok değerli mantık, kiplik mantığı, özdeşlik mantığı ve varlık mantığına yer verilerek, önermeler mantığının eklemleri ile doğruluk çizelgeleri, önermelerin sembolleştirilmesi, tutarlılık, geçerlilik ve eşdeğerlik denetlemeleri, çözümleyici çizelgelerin kuralları, tutarlılık, geçerlilik ve eşdeğerlilik denetlemeleri, yüklem mantığının tanımı, kapsamı, niceleyicilerin sembolleştirilmesi, önermelerin doğruluk yorumu ve çözümleyici çizelgenin kuralları, denetleme ve yorumları gerekli örneklerle açıklanmıştır. Dördüncü bölümde mantığın uygulamalarına yer verilmiş, mantık ve matematik ile mantığın doğa bilimleri ile ilişkileri ele alınmış ve modern yöntem üzerinde durulmuştur. Beşinci ve son bölüm mantık felsefesine ayrılmıştır. Mantık felsefesinin tanımı ve konusu ile mantık felsefesinin ele aldığı sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu sorunlar şunlardır: “Mantığın birliği konusunda mantık felsefeleri”, “kavramlar konusuyla ilgili mantık felsefeleri”, “mantık değişmezleri hakkında mantık

felsefesi”, “doğruluk değeri ve varlık üzerine mantık felsefeleri”, “akıl ilkeleri üzerine mantık felsefeleri”dir. Daha sonra kitap sözlük, kaynakça ve dizinle son bulmuştur. Ayrıca beş okuma parçasına yer verilmiştir. Birinci okuma parçası “Türkiye’de Mantık Çalışmaları” adıyla kitabın yazarı A. Kadir Çüçen’e, ikinci ve üçüncü okuma parçası “Mantık” Cemal Yıldırım çevirisiyle Hans Reichenbach'a ait olup, dördüncü okuma parçası “Mantıkla Matematiğin Etkileşimi” yine Cemal Yıldırım’a, beşinci okuma parçası “Mantıksal Yasaların Niteliği” Stphan F. Barker'a aittir.

Türkiye’de mantık üzerine çalışmaların ve mantık ders kitaplarının yeterli sayıda olduğunu söylemek zor olmakla beraber, her geçen gün yeni yetişenlerin çalışmalarının yayın dünyasına katıldığını görmek sevindiricidir. Diğer yandan özellikle orta öğretim kurumlarındaki genç kuşakların yetişmesinde katkı sağlayacak güvenilir yayınların sayıca artması anlamlıdır. Sayın Çüçen’de daha önce yapmış olduğu yayınlanan çalışmalarıyla¹ dikkatli bir araştırmacı olduğunu göstermektedir.

Orta öğretim kurumları için hazırlanan pek çok kitapta karşılaşılan en önemli problemlerden biri de, kitaplar zengin bir bilgi birikimiyle hazırlanmış olsa da, kitabın okuyucusu olan kitlenin (öğrencilerin) yaş grubunun özellikleri ve sınırlarının çok üstünde oluşudur. Bu bakımdan elimizdeki kitabı değerlendirdiğimizde de, yazarın bu konuyu gözönüne aldığını görmekteyiz. Kitapta ki çizgi resimler ve tabloların dikkatli ve özenli hazırlanmış olması ise aynı titizliği göstermektedir. Örneklerin günlük dilden seçilmiş olmasına yazarın önem verdiği de anlaşılmaktadır. Hatta bu konuda yazarın eklediği bir de not vardır. “Bu çalışmayı hazırlarken hem öğretici olan siz değerli öğretmenleri hem de öğrenenleri gözönünde tutmaya çalıştım” demektedir.

Liseler İçin Mantık Ders Kitabı, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından 2001-2002 ders yılından itibaren 5 yıl süreyle MEB’ca des kitabı olarak kabul edilmiş ve öğrencilerle öğretmenlerin dikkatlerine sunulmuştur.

Kitabın öğrenci ve öğretmenlere katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Bu amaçla yazarı Doç. Dr. A. Kadir Çüçen’e ve Fil yayınevine teşekkür eder çalışmalarının devamını dileriz. Bu arada farklı okuma parçalarına da ratstlamak istediğimizi belirtmek isteriz.

NOTLAR

1. Sayın A. Kadir Çüçen’in kısa zamanda üç çalışması yayınlanmıştır. Bu çalışmalar şunlardır: *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, İnkilâp Yayınevi 2000; *Felsefe Tarihi*, Asa Kitapevi 1999; *Mantık Asa Kitapevi 1999*’dur. Yazar mantık kitaplarını Liseler ve Üniversite öğrencileri için iki ayrı kitap olarak hazırlanmıştır.

In this issue

ARTICLES

Abdimalik NISANBAYEV	: Kazakh Philosophy and the Universality of Traditional Culture*	3
Mehmet Âkif TURAL	: Karakeçililer	9
Elnara BAŞIROVA	: Azerbaijan Immigration and Poetry	12
Hüseyn HAŞİM	: Rezaizade Mahmut Ekrem and Azerbaijan Literature*	17
Zaureş HAMİTKIZI BAYMOLDİNA	: Investigation by default in civil law of Kazakhstan Republic*	22
Nergiz AHUNDOVA	: Turkish rise and Political Situation in the Baghdad Caliphate during the period of Halife Mutasım	24
Hamit PEHLİVANLI	: Mehmed Sadık (Tanşu) Bey	28
Almaz HÜSEYİNOVA	: The “Köroğlu” Epic among Azerbaijan Immigrant*	30

FROM THE PRESS

İmaj	: Cover-File	33
“Edirne Halkın Sesi” and “Edirne Hudut”	: Book Sale in Kapıkule	34

BOOKS

Saim KESKİN	: Translation, translation, translation	35
Nail TAN	: Two books about Safranbolu, the city of the world	37
Banu ALTINOVA	: A glance on “Pedro’s obligatory visit to Istanbul”	40
Şevkiye KAZAN	: About the “Tuhfetü’l-Emsal”	44
Ayşe Ç. KAĞA	: “History of Hatay”	48
Abdulkerim ABDULKADİROĞLU	: Two magnificent publication of Culture Ministry	50
Neval KONUK	: “Ottoman’s Architecture in Kosova I”	53
Yıldıray ÖZBEK	: Ottoman construction system in the light of the plan and the drawings in the archives (XVIII. and XIX. century)	57
Sevay OKAY-ATILGAN	: The text of art history seminar help for the memory of Celal Esad Arseven	61
Saim KESKİN	: Armanian Problem	63
Neval KONUK	: “Turkey and the Word A Complete English Bibliography of Turkey and Turks”	66
Reşide GÜRSES	: “Gramatics of Gagauz”	68
Yunus AYATA	: Complete works of Ömer Seyfettin	70
Pervane BAYRAM	: The School of Enlightenment	74
Dildar ŞİRZAD-ATMACA	: “Carpet and Picture”	77

PERIODICALS

Semiha ÖZEL	: Our Image	78
-------------	-------------------	----

TEXT BOOKS

Songül BOYBEYİ	: Logic Lecture Book for High Schools	79
----------------	---	----

**These articles have been translated into Turkey Turkish.*

NEW YORK
TURKISH MALL
MULLANMALLI

Kitâbü'l Mühimmât

SADETTİN ÖZÇELİK

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları

GÜFTİ VE TESRİFÂTÜ'S-SU'ARASI

Kâşif YILMAZ

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları

BALKANLAR'DA KÜLTÜREL İTKİLEŞİM VE TÜRK MİMARISI
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ
(17-19 Mayıs 2000, Şumen - BULGARİSTAN)
CİLT 2

КУЛТУРНИТЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НА БАЛКАНИТЕ
И ТУРСКАТА АРХИТЕКТУРА
МЕЖДУНАРОДЕН СИМПОЗИУМ
СБОРНИК ОТ ДОКЛАДИ
(17-19 май 2000, Шумен - БЪЛГАРИЯ)
ТОМ 2

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI
ИЗДАНИЕ НА КУЛТУРНИЯ СЪНГЪР «АТАТЮРК»

Hemra ve Hurlika Hikâyesinin Üç Es - Metni Üzerinde Bir Değerlendirme

Naciye Yıldız

Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı Yayınları